

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ (ДВНЗ “ДДПУ” ГІМ)
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ (ХНПУ ІМ. Г. С. СКОВОРОДИ)
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Випуск 3

Артемівськ, 2015

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
“ДОНБАССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ”
ГОРЛОВСКИЙ ИНСТИТУТ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ (ГВУЗ “ДГПУ” ГИИЯ)
ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г. С. СКОВОРОДЫ (ХНПУ ИМ. Г. С. СКОВОРОДЫ)
ОДЕССКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

Выпуск 3

Артемовск, 2015

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

«DONBASS STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY»

HORLIVKA INSTITUTE FOR FOREIGN LANGUAGES

KHARKIV NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED AFTER G. S. SKOVORODA

ODESSA NATIONAL UNIVERSITY NAMED AFTER I. I. MECHNIKOV

LINGUISTIC VISNYK

Issue 3

Artemivsk, 2015

УДК 81 (08)
ББК Ш 81.0
Л 59

*Рекомендовано до друку вченою радою Горлівського інституту іноземних мов
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет” (протокол № 6 від 22 квітня 2015 року)*

Редакційна колегія:

О.А. Андрущенко, доктор філол. н., професор (Україна, проректор Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди), **У.М. Бахтикірєєва**, доктор філол. н., професор (Росія, професор кафедри російської мови та міжкультурної комунікації Російського університету дружби народів), **Є.М. Беліцька**, кандидат філол. н., доцент (Україна, директор Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”), **М.О. Вінтонів**, доктор філол. н., професор (Україна, в. о. завідувача кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету), **А.Р. Габідулліна**, доктор філол. н., професор (Україна, професор кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”), **Т.М. Марченко**, доктор філол. н., професор (Україна, заступник директора з наукової роботи, професор кафедри зарубіжної літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”), **О.А. Сулейманова**, доктор філол. н., професор (Росія, завідувач кафедри західноєвропейських мов та перекладознавства Інституту іноземних мов ГБОУ ВПО МГПУ “Московський міський педагогічний університет”), **Н.К. Кравченко**, доктор філол. н., професор (Україна, професор кафедри зіставної типології, теорії та практики перекладу Київського національного лінгвістичного університету), **О.Ю. Карпенко**, доктор філол. н., професор (Україна, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова), **І.М. Колегаєва**, доктор філол. н., професор (Україна, завідувач кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова), **В.І. Силантьєва**, доктор філол. н., професор (Україна, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова), **А.В. Петров**, доктор філол. н., професор (Крим, професор кафедри російського, слов'янського та загального мовознавства Таврійської академії Кримського федерального університету), **В.І. Карасік**, доктор філол. н., професор (Росія, завідувач кафедри англійської філології Волгоградського державного педагогічного університету), **М.В. Піменова**, доктор філол. н., професор (Росія, завідувач кафедри російської мови Володимирського державного гуманітарного університету), **О.О. Лещінська**, доктор філол. н., професор (Білорусь, професор кафедри білоруської мови Гомельського державного університету ім. Франциска Скорини), **Л.В. Боброва**, кандидат філол. н., професор (США, Університет Майамі), **Д.В. Василенко**, кандидат філол. н., доцент (Україна, доцент кафедри практики та фонетики англійської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”), **Л.І. Дубовик**, кандидат філол. н., доцент (Україна, доцент кафедри української мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”), **О.В. Семенова**, кандидат філол. н., доцент (Україна, доцент кафедри французької філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”), **В.О. Андрущенко**, кандидат філол. н. (Україна, доцент кафедри практики мовлення та інформаційних технологій Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”; відповідальний секретар).

Рецензенти:

Панченко О. І., доктор філол. н., професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна)

Петрова Л. О., доктор філол. н., професор, завідувач кафедри російської філології Кримського інженерно-педагогічного університету (Сімферополь, Крим)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20645-10465P

ISSN 2313-6081 (Print).

Лінгвістичний вісник : зб. наук. пр. / [наук. ред. А.Р. Габідулліна]. –
Артемівськ : ГПМ ДВНЗ «ДДПУ», 2015. – Вип. 3. – 175 с.

Л59

У збірнику розглянуто проблеми сучасного мовознавства на матеріалі слов'янських, германських та романських мов. Значну увагу приділено дослідженню лінгвістики тексту, дискурсології, концептології, опису семантичних, морфологічних та синтаксичних аспектів мови. Розміщено рецензію на навчальний посібник.

Для наукових працівників, спеціалістів-філологів, аспірантів і студентів філологічних факультетів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться питаннями сучасного мовознавства.

**УДК 81 (08)
ББК Ш 81.0**

Лингвистический вестник : сб. науч. тр. / [науч. ред. А.Р. Габидуллина]. –
Артемовск : ГИИЯ ГВУЗ «ДГПУ», 2015. – Вып. 3. – 175 с.

Л59

В сборнике рассмотрены проблемы современного языкознания на материале славянских, германских и романских языков. Большое внимание уделено исследованию лингвистики текста, дискурсологии, концептологии, описанию семантических, морфологических и синтаксических аспектов языка.

Для научных работников, специалистов-филологов, аспирантов и студентов филологических факультетов, а также для широкого круга читателей, интересующихся вопросами современного языкознания.

**УДК 81 (08)
ББК Ш 81.0**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ

І. М. Архіпова
Артемівськ. Україна

УДК 811.111.81'42

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО ВІДСТУПУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У забезпеченні зв'язності художнього тексту суттєва роль належить різним типам текстових внесень, які фокусують увагу читача на необхідній інформації і сприяють експресивності, емоційності і естетичному ефекту. До таких композиційних елементів тексту відносять позасюжетні одиниці композиційної структури тексту: заголовки, епізоди, ремарки, примітки, вставні конструкції і власне авторські відступи.

Актуальність роботи визначається її відповідністю загальному спрямуванню сучасних лінгвістичних студій із теорії композиції художнього тексту на встановлення лінгвопрагматичних властивостей композиційно-сюжетних, композиційно-структурних і композиційно-сміслових одиниць тексту.

Мета статті полягає у визначенні статусу авторських відступів як композиційних одиниць англомовних художніх прозових текстів.

Об'єктом виступають авторські відступи в англомовних художніх прозових текстах.

Аналіз лінгвістичних робіт, присвячених дослідженню авторського відступу, свідчить про те, що авторський відступ як включений у твір текст недостатньо вивчений у лінгвістиці, і використовувані в роботах терміни, такі як: “розгорнуте міркування” [10, с. 135], “авторське введення конструкцій прямої мови” [с. 268], чи термін у граматиці – “слова автора” як протиставлення “прямої мови”, так само як і терміни “ліричний відступ” або “авторський коментар” – у літературознавстві, термін “ремарка” – для позначення такого явища у драматургії, не розкривають повною мірою

особливостей включеного у твір тексту. Вживання різних термінів (“авторський відступ”, “авторський коментар”, “відступ” і “ліричний відступ”) для опису одного явища, а саме включеного у твір тексту, не передбачає відмінностей між цими поняттями. Термін “ліричний відступ” названий так не стільки у зв’язку з особливостями свого змісту, скільки у зв’язку з відвертістю самовираження автора, що розкривається в міркуванні [10, с. 135]. Пропонується використання терміну “авторський відступ”, який, на наш погляд, найточніше відбиває суть досліджуваного явища.

У забезпеченні зв’язності художнього тексту істотна роль належить різним типам текстових внесень, які фокусують увагу читача на необхідній інформації і сприяють експресивності, емоційності та естетичному ефекту. До таких композиційних елементів тексту відносять позасюжетні одиниці композиційної структури тексту: заголовки, епізоди, ремарки, примітки, вставні конструкції і власне авторські відступи.

З позиції семіотичної теорії позасюжетні одиниці тексту розглядаються як метатекстові елементи, які виступають способом зв’язності тексту (Ю. Д. Апресян [2]), перемикають увагу адресата на більш значущі фабульні моменти (В. О. Лукін [14]), допомагають орієнтуватися в художньому просторі тексту (Ю. М. Лотман [13]).

У межах структурно-семантичного підходу предметом вивчення виступають парантези як граматичні явища, обмежені рамками речення, при цьому у центрі уваги перебували характер синтаксичного зв’язку між матрицею і парантезою (Н. О. Кобринна [8]) і принципи розмежування різних функційних типів парантез, серед яких виділялися вставлені і вставні (А. В. Лашкевич [11]), їхні стилістичні функції в тексті (О. В. Александрова [1], М. М. Костюк [9]). З розвитком лінгвістики тексту виробилася тенденція до вивчення текстових включень як з позиції текстоцентричного підходу, що дозволило виділити власне текстові включення (Р. С. Самольотова [18]) і розглядати їхнє функціонування в художньому тексті з позиції лінгвокогнітивного підходу (О. А. Бунь, О. П. Воробйова [6]). У лінгвопоетиці (І. В. Арнольд [3], В. В. Виноградов [5]) такі одиниці і їхні різновиди розглядалися з позиції

нараторології (В. А. Кухаренко [10] – як типи викладу: авторська мова, діалогічна мова, внутрішня, невласне-пряма, як форми – примітка, ремарка, авторський відступ). Таким чином, включені одиниці вивчалися і як композиційні одиниці, і як авторська мова. Як авторська мова – один з яскравих способів виділення образу автора.

Значущість ліричного відступу в художніх текстах підкреслював О. О. Потебня, визначаючи його як особливого виду “суб’єктивність” [17]. Художнє значення суб’єктивного початку у прозі було уперше розкрито М. М. Бахтіним: “Предмет для прозаїка – зосередження суперечливих голосів, серед яких повинен звучати і його голос; ці голоси створюють необхідний фон для його голосу” [4, с. 67]. Ця думка М. М. Бахтіна отримала загальне визнання і значний розвиток у науці. Наприклад, Т. І. Сильман називає авторські відступи “ліричними вставками” і розглядає авторський відступ як “персонажне включення”, у якому автор виступає як рівноправний персонаж зі своїм голосом [19, с. 190–205]. І. Гордон відносить авторські відступи до коментарів, аналізуючи позицію автора як коментатора того, що ним зображується [22, с. 165]. І. В. Арнорльд виділяє внутрішньотекстовий коментар, який оформлюється у вигляді слова, виразу або речення усередині самого тексту, подається у дужках і призначається для пояснення незрозумілих місць, що з’являються у розвитку оповідання; авторський внутрішньотекстовий коментар, що зливається з оповіданням, набуваючи форми авторських відступів, вкладається автором у мову героїв; і позатекстовий коментар, до якого відносять посторінкові або затекстові примітки, маргіналії і навіть епіграфи, передмови і окремі розділи [3]. Т. Ф. Плеханова [16, с. 6–14] вважає, що авторські відступи – елемент композиції тексту, тобто авторське коментування зображених у творі картин і образів. Автор може переривати розгортання сюжету в тексті і вступати в безпосередню розмову з адресатом (рідше з персонажем), оцінювати зображене, висловлювати свої думки і почуття. Т. Ф. Плеханова у своїй роботі проводить аналогію між авторськими відступами і парантезою. Авторіві видається можливим розглядати парантезу “і на більшому, ніж речення, тлі. При розширеному трактуванні парантези до

неї можна віднести й авторський відступ” [16, с. 7–8]. Ми дотримуємося тієї точки зору, що парантеза – явище, що привноситься до складу речення, може бути вилучене з речення без шкоди для його структури. Різноманітні функції парантези зведені до утворення фігур мови, в основному, різних видів повтору: анафори, епіфори, градації, антиклаймексу [20, с. 252]. Авторськими відступами К. Р. Новожилова [15, с. 66–68] називає одну з форм порушення передбачуваності, оскільки вони є випаданням зі світу художніх закономірностей у світ закономірностей реальних, що призводить до порушення умовності художнього твору. Увідна єдність (структурно-текстове найменування авторських відступів) відбиває не знання автора про предмет розповіді, а його знання про світ взагалі. У такому зв’язку художнього і реального світу, який експліцитно представлений авторськими відступами, здійснюється основний напрям думки художника – від конкретного до загального. Автори творів можуть апелювати до уявного слухача і співрозмовника (читача). Це звернення відображається в численних відступах від оповіді. Такі відступи від оповідання потрібні авторові, щоб виказати своє ставлення до описуваної ситуації спілкування, до комунікативних намірів його учасників і планованих ними перлокутивних ефектів, а також до самих учасників спілкування і їхніх дій. Незважаючи на те, що авторські відступи допомагають глибокому розкриттю ідеї і усього змісту твору, чинять вплив на читача, за їх допомоги вводиться образ автора-оповідача, який височіє над зображуванним. Г. Флобер вважає, що автор повинен “творити і мовчати”, тобто мінімально висловлювати свою думку, щоб не руйнувати ілюзію фіктивного світу. Цю точку зору розділяє і О. М. Левидов, який наголошує, що авторське втручання ускладнює об’єктивування дійсності, негативно позначається на сприйнятті читачем персонажа [12, с. 145]. Ю. М. Лотман приходить до висновку про існування двох типів мовлення, названих ним “чуже слово” і “авторське слово” (власне оповідання автора). Дослідник виокремлює шість функційних типів “чужого мовлення” (монолог від імені персонажа, цитата, іншомовний текст та ін.) і три функційні типи власне авторського мовлення: 1. “Звичайна” романна оповідь у гранично нейтральних формах, що не створює

відчутного образу носія мови. 2. Мовлення, звернене до співрозмовника – заміна монологічної оповіді “однією партією” діалогічного мовлення. 3. Авторська оповідь про авторську оповідь [13, с. 55–56]. Другий і третій типи власне авторського мовлення найчастіше співвідносяться з авторськими відступами.

В. А. Кухаренко називає авторський відступ розгорнутим міркуванням, яке містить в собі авторські ідеї, що виражають світосприйняття автора. На думку дослідниці, це пояснювальна форма мови, де саме автор і входить в безпосередній контакт з читачем. Міркування в художньому тексті – це рупор авторських ідей, не втілених в образну форму [10].

Сучасним літературознавством прийняте таке визначення авторського відступу: “Ліричний відступ – форма авторської мови, слово автора-оповідача, що відволікається від сюжетного опису подій для їхнього коментування, оцінки, з інших причин, прямо не пов’язаних з дією твору ... авторські відступи безпосередньо вводять у світ авторського ідеалу і допомагають будувати образ автора як живого співрозмовника, читача” [7].

Композиційно-ліричні відступи мають подвійне значення: з одного боку, вони відіграють роль гальмування фабульного розвитку роману або поеми, а з іншого – дозволяють письменникові у відкритій формі висловлювати власні судження з різноманітних питань, що мають пряме або непряме відношення до центральної теми [7].

Це визначення свідчить про те, що авторський відступ отримує концептуальний сенс тільки в співвідношенні з категорією образу автора. Тракткування поняття “образ автора” досить різноманітне – “то, як дійова особа оповідання, то як творча індивідуальність письменника” [21, с. 97–108]. Ймовірно, така термінологічна різниця виникає тому, що автор дійсно з’являється у творі в декількох своїх іпостасях. У зв’язку з цим, В. В. Виноградовим була поставлена проблема типології образу автора в художній літературі. Ця проблема вирішується В. В. Виноградовим за допомогою понять об’єктивності і суб’єктивності. У текстах з “об’єктивною” структурою оповіді автор, на думку В. В. Виноградова, прихований в глибинах

композиції, стилю та інших великих елементах поезики і, відповідно, вербально невловимий. У центрі опиняється не автор, не оповідач, а сама відтворена дійсність. У текстах з “суб’єктивною” розповідною структурою автор проявляє себе експліцитно, через ті або інші мовні форми [5].

Для лінгвістичного дослідження включеного тексту найхарактерніше передусім звернення до текстів із “суб’єктивною” структурою оповідання, де автор присутній як мовна особа, тобто виражає, проявляє себе насамперед за допомогою сигналів власне мовної природи.

Антропоцентризм сучасної лінгвістики дозволяє нам поглянути на авторський відступ зі своїх позицій, інакше інтерпретувати проблему образу автора, яка раніше вивчалася переважно літературознавством.

Образ автора, згідно з В. В. Виноградовим, одним боком повернений до світу ідей, поглядів, світогляду письменника, а іншим – до мовної структури [5]. Лінгвіст завжди підкреслював, що образ автора структурний, як певна словесна форма. Аналіз цієї структури здатний розкрити світогляд. Отже, лінгвістичний і літературознавчий підходи до художнього твору виявляються принципово сумісними.

Перспективним є дослідження когнітивного аспекту авторських відступів у різножанрових художніх текстах англійської й американської прози.

Література

1. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса : На материале английского языка : Учеб. пособие / О. В. Александрова. – М. : Высшая школа, 1984. – 211 с.
2. Апресян Ю. Д. Избранные труды : Интегральное описание языка и системная лексикография : Т. 2. / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1995(6). – 767 с.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – [2-е изд.]. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.

5. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1971. – 396 с.
6. Воробьева О. П. Лингвистическая интерпретация текстовых внесений : операторный, когнитивный, культурологический ракурсы / О. П. Воробьева, О. А. Бунь // Язык и культура. – К. : Collegium, 1997. – С. 44–48.
7. Квятковский А. П. Поэтический словарь / А. П. Квятковский. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 376 с.
8. Кобрина Н. А. Очерки по синтаксису современного английского языка / Н. А. Кобрина, Е. А. Корнеева. – М. : Высшая школа, 1965. – 210 с.
9. Костюк Н. Н. Синтактико-стилистические функции парентетических внесений в художественной литературе (на материале английской художественной литературы XX в.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки”/ Н. Н. Костюк. – Москва, 1985. – 22 с.
10. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – С. 100–192.
11. Лашкевич А. В. Герменевтика и рецептивная эстетика в современном англоамериканском литературоведении : Проблемы истории, теории и методологии : дисс. ... докт. филол. наук : 10.01.08 / Лашкевич Анатолий Викторович. – Москва, 1994. – 197 с.
12. Левидов А. М. Автор – образ – читатель / А. М. Левидов. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – 352 с.
13. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
14. Лукин В. А. Слово “истина” и идея тождества / В. А. Лукин // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1993. – № 1. – Т. 52. – С. 35–48.
15. Новожилова К. Р. Вводные текстовые единства, или авторские отступления, и их функционирование в художественном тексте / К. Р. Новожилова // Смысловые и прагматические характеристики текста и его единиц : межвуз. сб. науч. тр. – Иваново : ИГУ, 1989. – С. 65–71.

16. Плеханова Т. Ф. Лингвостилистическая характеристика авторских отступлений в английской художественной прозе : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Т. Ф. Плеханова. – Москва, 1973. – 21 с.
17. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 313 с.
18. Самолетова Р. С. Структурно-семантические свойства и функционально-стилистический статус парентезы в современном немецком языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Р. С. Самолетова. – Минск, 1980. – 22 с.
19. Сильман Т. И. Лирические вставки в прозаическом тексте / Т. И. Сильман // Заметки о лирике. – Л. : Советский писатель, 1977. – С. 190–205.
20. Скребнев Ю. М. Стилистические функции вводных элементов в английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ю. М. Скребнев. – Благовещенск, 1955. – 267 с.
21. Храпченко М. Б. Метаморфозы критического субъективизма / М. Б. Храпченко. – М. : Новый мир, 1985. – № 11. – С. 97–108.
22. Gordon J. A. The movement of English Prose / J. A. Gordon. – London : Longman, 1966. – 278 p.

Аннотация

Архипова И.М. Теоретические предпосылки исследования авторского отступления в современной лингвистике.

Статья посвящена лингвостилистическим особенностям авторского отступления. Цель статьи заключается в определении статуса авторских отступлений как композиционных единиц англоязычных художественных прозаических текстов. Объектом выступают авторские отступления в англоязычных художественных прозаических текстах XIX–XX вв. В работе уточняется понятие “авторское отступление”, выявлены его лингвопрагматические характеристики, параметры и критерии определения их в тексте.

Ключевые слова: авторское отступление, комментарий, текст, композиционно-речевые формы, автор, образ автора.

Анотація

Архіпова І.М. Теоретичні передумови дослідження авторського відступу в сучасній лінгвістиці.

Стаття присвячена лінгвостилістичним особливостям авторського відступу. Мета статті полягає у визначенні статусу авторських відступів як композиційних одиниць англомовних художніх прозових текстів. Об'єктом виступають авторські відступи в англомовних художніх прозових текстах XIX–XX ст. На основі комплексного підходу до аналізу авторського відступу з'ясовано критерії визначення авторського відступу та встановлено параметри, на основі яких вони відокремлюються від інших текстових внесень.

Ключові слова: авторський відступ, коментар, текст, композиційно-мовленнєві форми, автор, образ автора.

Abstract

Arkhipova I.M. Theoretical preconditions for research of author's digression in modern linguistics.

The article focuses on structural and syntactic properties of author's digression. The aim of this article is to determine the role of author's digressions as the compositional elements of English literary prose. The research has been made on the basis of English literary prose of the XIX–XX centuries.

While reading a narrative, a reader comes across several sudden interruptions in the main action of the text, which provides him background in formation, establish his interest, describe character's motivation and build suspense. These interruptions are called digressions. A digression is a stylistic device authors employ to create a temporary departure from the main subject of the narrative to focus on apparently unrelated topics, explaining background details. However, after this temporary shift, authors return to the main topic at the end of the narrative. Author's digression is also determined as a statement made by the author of an epic or lyric-epic directly expressing the author's attitude toward what is being described. Thus, the lyric digression introduces the author-narrator as someone with a higher, ideal point of view and establishes a cordially intimate, emotional contact between author and reader, similar to suggestion in lyric poetry.

In this article author's digression is determined as an autosemantic compositional unit of literary text, which ensures semantic relationship of different elements of the text, performs emotional and esthetic, phatic and cognitive functions, and is considered to be explicit means in defining the author's and reader's images.

The main purpose of author's digression is to provide a description of characters, background in formation, establish interest and create suspense for the readers. However, these

functions vary from author to author. Some use it to provide scholarly background, while some others use it to prevent confusion of illusions in a narrative. Another function is to emphasize or illustrate an idea through anecdotes or examples and establish a channel through which authors satirize a person or place. Besides these, many authors fear that if they do not digress from the main topic, naïve readers might not be able to differentiate between the reality and the fiction. Thereas on this some themes are closer to reality such as poverty, strained relationships and crime. Hence, they use it to put a check on their audience's sympathetic identification with certain characters.

Key words: author's digression, comment, literary text, compositional and speech forms, author, author's image.

Y. N. Bielitska

Artemivsk. Ukraine

УДК 81'373.231:165.194(043.3)

MILL'S AND FREGE'S THEORIES OF NAMES: COGNITIVE PERSPECTIVE

Philosophical generalizations in onomastic research is an inevitable part of the analysis, because “it is philosophers of language, not linguists or onomasticians who developed the most important theories of reference and the semantics of proper names” [7, p. 22]. Anyway, philosophy has made significant contribution to the development of the semantic theory, because, as an American philosopher and linguist Jerrold Katz puts it, “once there was no linguistics in semantics and no semantics in linguistics” [5, p. 599]. It's true that the structuralistic direction which prevailed in linguistics up to the 60-s of the twentieth century focused on the taxonomic grammatical theory which segmented linguistic expressions into phonological and syntactic categories. The philosophy of the twentieth century, on the contrary, underwent “a linguistic turn” and was fully immersed in the linguistic and semantic issues, which, of course, had an impact on the development of the semantic theory.

Linguists have followed the philosophical semantic theory together with its “add-on” – a specific type of knowledge idealization underlying the analysis. As a result meaning in linguistics is seen through the basic terms of stativity, versatility

and universality. This is based on the immutable Aristotelian principle of the primacy of logic over semantics, but not vice versa. Then all the pathos of the traditional linguistics is to find the original order of the language semantics.

Modern linguistic semantics, including semantics of onoma, opts for the chaos theory as its epistemological background of generating non-universal order. In this case linguistics concentrates on the concept of dynamic semantics of language organization in the actual parameters of time and space and non-universal determination of the semantic development. A look at the traditional philosophical theories against this type of epistemology can give new impulses to the linguistic research.

In the philosophical theory of reference we usually distinguish two approaches to the interpretation of proper name (hereinafter – PN): minimum and maximum signification that is traditionally associated with the names of John S. Mill and Gottlob Frege respectively. Mill's idea was formulated in "A System of Logic": the significance of PN in the language is limited by its ability to refer to the objects in the real world [8, p. 27–58]. As a result, to understand PN we need to know its referent.

In Mill's theory PN is a non-connotative name as it does not imply any attribute, as well as some abstract non-connotative nouns (such as: whiteness, length, etc.), which, unlike PN, mean an attribute but do not denote any object [8, p. 31]. Thus, PN "denote the individuals who are called by them; but they do not indicate nor imply any attributes as belonging to those individuals" [8, p. 34]. According to John Mill, PN may have attribute relations, but they actualize either at the time of name formation, or at the time of name-giving. However, these relations do not form part of name signification as the name does not imply any attributes of the object at the stage of carrying the name. Thus, PN "is but an unmeaning mark which we connect in our minds with the idea of the object" [8, p. 36].

J. Mill's work, or rather, it's part, which is devoted to PN, is closely related to his consideration of logics as the center of "art of thought" [8, p. 17], and the language as the medium of thought. The key idea here is to analyze the purpose of the word in the language, which makes it possible to see pure logical relations that are implemented in the propositions – statements (denials), consisting of the subject, the

predicate and the copula. From this perspective, the difference between PN and common name is that the first affirms the truth of just one thing as part of the proposition, and the second – of an unspecified number of things [8, p. 27].

As seen from the just stated, the static logically oriented view on language leads to the false, in our view, generalizations about the identity of PN and common names as the subject of the proposition. The fact that PN does not “fit in” with the Procrustean bed of the subject-predicative semantics is usually interpreted as a violation of the common order, which, in fact, numerous semantic theories try to explain. An alternative to this view is the theory of proper names semantics which focuses on the proof that onoma’s position as the subject is secondary to its linguistic nature whereas its primary (prototypical) position goes beyond the subject-predicate structure – in a position of vocative. Then PN and common names-subjects have different signification: the former are interpreted by us as a de-vocative structures which appeared in the position of the subject as a result of recursive increment to common names. The latter make the position of the subject part of their prototypicality.

In view of the above, it should be noted that J. Mill pointed out the difference between the PN and common names. In particular, the scientist noted the importance to consider the existence of two stages in the PN functioning: giving the name (with attributes implied) and carrying the name (without those).

Distinguishing two stages in the functioning of PN is certainly a departure from the static view of the existence of the name. In terms of contemporary semantic theory this means that the speakers recognize PN as both the factor of onymic nomination (“My name is Eugene”) and carrying the name (“I am Eugenia”) with different types of semantic development, which was later observed by such scholars as L. Wittgenstein and S. Kripke.

So Mill’s model of PN semantics is based on the inability of onyms to be a sign of possessive relations between the object and its characteristics. Of course, the idea of possessiveness is a problem by itself but the difference between the stage of giving a name and carrying a name from that perspective should be at least noted by scholars.

Thus lack of possessive relations between the object and its characteristics can be considered as the indicator of properhood. Many Mill's followers employed this claim as the key one for their theories. R. Coates, for instance, treated properhood in this way, prompting it beyond semantics and considering it as a mere pragmatic factor [1]. Importantly, R. Coates, seeing in J. Mill's theory two main claims – the presence of two stages (giving a name and carrying a name) and absence of possessive relations between the object and its characteristics (attributes), left aside at least two others, equally important. Firstly, John Mill indicates the primary function of PN as the only possibility in the language of making specific individuals part of the discourse, which falls within the scope of semantics proper. Note a complete definition of PN in Mill's interpretation: "When we name a child by the name Paul or a dog by the name Caesar, these names are simply marks used to enable those individuals to be made subjects of discourse" [8, p. 33]. In terms of contemporary semantic theory this means that J. Mill defines a special place of PN (at least anthroponyms and zoonyms) in the discourse as its mandatory parts. However, if we define prototypical discursive role of PN beyond the subject-predicate expression pattern, which is customary in philosophy, in the position of vocative, it appears that onyms can not be regarded as certain syntactic sequences derived etymologically, devoid of content and able to refer ononymically (without attributes) as R. Coates says. Properehood seems to have a different indicator – prototypical vocativeness as part of its semantics, which is applicable to all classes of names.

The second omission concerns Mill's interpretation of names with the so-called zero referents, such as *Santa Claus*. Traditionally, these names are considered to be non-interpretable in John Mill's theory because they lack both connotation and (like all PN) and denotation (since there is no referent), so as a result, in terms of logics, they can not have any signification in the language. But J. Mill, in full compliance with modern cognitive theories, explains the presence of such names by the fact that "all names are names of something, real or imaginary" [8, p. 27]. What's more, John Mill argues that we "put a mark, not indeed upon the object itself, but ... upon ... an unmeaning mark which we connect in our minds with the idea of the object" [8, p. 37]. Of course, we can discuss the meaning of "the idea of the object", but there

is something important here: direct referential theory by J. Mill is not so direct, and “the idea of the object” if interpreted in the right way, makes his scientific concept the forerunner of modern cognitive onomastics. Moreover, the explanation of “the idea” is given by John Mill on the example of ostensive expressions like “This is *Brown*” or “This is *York*”, where the major information rests in PN.

Another adherent to J. S. Mill, W. von Lanhendonk, believes that “the idea of the object” is consonant with the concept of “knowledge by acquaintance” (via perceptual experience) and “knowledge by description” by B. Russell [6, p. 25–26]. As a result, the theory of John Mill leaves an implicit possibility of attributing the name to the object through description. Then the PN like *Santa Claus* is the result of this knowledge.

Of course, the notion of “knowledge by acquaintance” and “knowledge by description” in Mill’s theory is implicit. It has, besides an obscure “idea of the object”, no obvious explanatory resources to analyze the true expressions of natural language like “*Hesperus is Phosphorus*” where the object (the planet Venus) has two different names. These names are non-connotative and have the same denotation, that is, they are deprived of distinguished characteristics that can be derived from their semantics. Therefore, Mill’s theory – extensionalist in terms of modern PN theory – is traditionally considered to work well only when the name has only one carrier in the real world. However, if we apply the idea of two stages in the functioning of PN *Hesperus* and *Phosphorus*, we can easily interpret them as two different objects (Evening Star and Morning Star, respectively) which appeared at a certain stage of human knowledge about the world.

This type of explanation for two names is given in the descriptive theory. It assumes that the meaning of the name is equivalent to a particular set of information associated with it, and the referent of the name corresponds to the information. Then to understand the name we have to link it with this information. In this theory its author, Gottlob Frege, distinguishes the notions of sense and reference of the name [2]. So, according to the scholar, the very possibility of having different names for one object – *Phosphorus* and *Hesperus* – arises from difference in their senses. Note

that the time and place of giving the name to the object remains in this concept aside, as Frege ignores the stage of name-giving in its functioning.

Frege argues that true expressions *Phosphorus is Phosphorus* and *Phosphorus is Hesperus* have different “cognitive significance” [2, p. 157]. The latter is not derived a priori and requires activation of prior knowledge. This famous “Frege’s puzzle” is solved only on condition that the name has somewhat more than reference. Frege calls this “something” the sense of the sign which contains its “mode of representation” [2, p. 158]. Thus, Frege’s idea is that the names are associated with the ways we think about the object of nomination. Principally it does not contradict to the ideas of John Mill if to connect mode of representation with the stage of name-giving where the time and place of obtaining the name are taken into consideration. So, *Phosphorus* and *Hesperus* are different names for the planet Venus, which granted it in different spaces and at different times and then were combined as a result of growing knowledge about the world.

Frege developed his understanding of sense in his work “On sense and reference”. The main arguments here are that (1) the sense of the name is known by anyone who understands it; (2) the expressions with identical sense have identical referent; (3) the expressions with different senses may or may not have the same referent; (4) sense and reference of large-sized expressions are determined by the senses and references of their parts; (5) some expressions have some sense, but lack reference; (6) the referent of the sentence is its truth or falsity; (7) the thought is the sense of the sentence; (8) in indirect contexts (indirect speech) the expression refers to its regular sense [2].

It is important that Gottlob Frege’s theory, which was developed by him within the Platonic realism, is based on the idea that PN senses are of objective nature, as opposed to the representation of the name by the speaker and the listener, which, the scholar believes, is completely subjective. In other words, if the reference of the linguistic sign is an object that is perceived sensory, its sense is an internal image that arises from the memories of sensory impressions of people, their acts of internal and external activities. So sense, for Frege, has the quality of infallibility. For example, people should never doubt, say, the presence of the sense “greenness” inside, but he

can question the presence of this color in any object directly in reality. Thus Frege was confident that “we find certainty in the inner world while doubt never altogether leaves us in our excursions into the outer world” [3, p. 341]. Then the problem of mode of presentation as public domain is solved as follows: the sense of the sign is different from the representation as follows: it “may be a common property of many and therefore, not part of the *modus soul* or individual; because “...one will not very well be able to deny that humanity has a common treasury of thoughts that it transfers from one generation to the other” [2, p. 160]. In modern cognitive theory, this idea comes down to a biologically determined idea of properhood which leads us to the category of vocativeness.

So the reference (meaning) of PN, from Frege’s point of view, is objective (it’s an object that is perceived sensorially), the sense of the name is intersubjective (as a description that is available, ideally, for all members of the human community), representation of the name is all subjective. Knowing the sense of PN, we can determine its reference only empirically. Moreover, in accordance with Frege’s opinion, PN can make sense, but does not have reference if the name does not refer to the object in reality. These are the so-called imaginary names. This is possible because in the language the sense does not define the presence of the object in the real world. Ultimately, Frege comes to the need to withdraw a certain autonomous world, which is different from the world of external things, and the inner world of mental representations of the subject. This is the world of ideas as objective senses: “when one apprehends or thinks a thought one does not create it but only comes to stand in a certain relation, which is different from seeing a thing or having an idea, to what already existed beforehand” [4, p. 30]. In this regard, it is difficult to agree with the interpretation of Frege’s sense as an associative linguistic meaning which is ascribed to PN by chance by different or even by the same speaker in different situations as is believed, for example, by D. Dummet or W. von Lanhendonk [7, p. 28]. In our opinion, the sense of PN (according to Frege) is rather a general categorial meaning of properhood.

Treating the sense as a linguistic associative meaning means that Frege’s theory is incompetent as to the cases of two meanings with the identical name. So if

different speakers know the author of this work only as “an onomastician” or “next-to-the-door neighbor” (Paderewski case), they, according to Frege’s theory, will speak in different idiolects which blocks the possibility of communication. Then semantics of PN has to deal with the calculation and coordination of senses (in the broad sense), separating essential senses (intersubjective) from minor (subjective).

The key thesis of Frege’s theory is the interpretation of the concept of “cognitive significance” of PN. It is on the agenda of modern onomastic theory. For example, Frege’s idea of sense as knowledge about PN can be interpreted dynamically – as a mental transition from “internal reliability” (primary properhood (vocativeness) as biologically (genetically) determined product of the mind) to the subjective representations of the name.

As you can see, the philosophical semantic theory of John Mill and Gottlob Frege, being read correctly in terms of modern cognitive theory can become the backbone for building a complete linguistic theory of proper name.

In particular, John Mill drew attention to the different attributive significance of names at the time of their creation (giving them to objects) and carrying them – one of the most important provisions of modern cognitive science that examines the semantics of PN in dynamics. In addition, John Mill pointed to the importance of naming function in discourse which predetermined the discursively oriented analysis of PN. The researcher drew attention to the importance of creating “the idea of the object” in establishing relations of reference. In modern parlance, J. Mill highlights special significance of the conception in this process.

Frege’s theory focuses on the comprehension of sense and reference of PN. It’s important here that the indication of the intersubjective, public nature of PN’s sense means that it’s part of the “treasury of human thoughts”, that is the semantic potential of the name is based on some general ideas about PN, so we can implement this idea in specific terms of reference, based on our subjective idea of an object. In fundamental terms, a similar configuration of PN analysis is practised by many modern cognitive onomasticians.

Literature

1. Coates Richard Properhood / R. Coates // Language. – Volume 2. – 2006. – Number 2. – P. 56–382.
2. Frege G. On sense and reference / G. Frege // Collected Papers on Mathematics, Logic and Philosophy / ed. by B. McQuinness. – Oxford : Basil Blackwell. – P. 157–177.
3. Frege G. Thought / G. Frege // The Frege Reader / ed. by Michael Beaney. – New York : Blackwell, 1997 [1918–19]. – P. 325–345.
4. Frege G. The thought : a logical enquiry; Translated by A. and M. Quinton; reprinted in P. F. Strawson, Ed. / G. Frege // Philosophical Logic. – Oxford : Oxford University Press, 1967 [1918]. – P. 17–38.
5. Katz Jerrold J. Semantics in Linguistics and Philosophy : An Intensionalist Perspective / J. J. Katz // The Handbook of Contemporary Semantic Theory / [S. Lappin (ed.)]. – Massachusetts : Blackwell Publishers Ltd., 1997. – P. 599–616.
6. Langendonck Willy Van Iconicity / W. Van Langendonck // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / Ed. by Dirk Geeraerts and Hubert Cuyckens. – Oxford University Press, 2007. – P. 394–418.
7. Langendonck Willy Van Theory and Typology of Proper Names / W. Van Langendonck. – Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2007. – 397 p.
8. Mill John Stuart A System of Logic, Ratiocinative and Inductive : Being a Connected View of the Principles of Evidence, Methods of Scientific Investigation / J. S. Mill. – London : John W. Parker, 1843. – 580 p.

Аннотація

Белицкая Е.Н. Теории имени Дж. Милла и Г. Фреге: когнитивная перспектива.

Лингвисты традиционно использовали философские теории имени вместе с их типом идеализации знаний. Современная лингвистика, в том числе семантика имени, выбирает своей эпистемологической основой теорию хаоса. Как следствие, взгляд на традиционные философские теории в указанной эпистемологии может предоставить новый импульс лингвистическому исследованию. В частности, анализ работ Джона Милла дает нам возможность понять, что его теория (два этапа в функционировании имени, его обязательная позиция в дискурсе и «идея об объекте») не так прямо референциональна, как

это может показаться. Теория Милла, как ни странно, имеет много общего с концепцией Г. Фреге, который фокусируется на смысле – объективном явлении, составляющем основу «сокровищницы человеческих мыслей», частью которой являются имена собственные. В общем смысле, подобные идеи о собственных именах представлены во многих современных когнитивных ономастических исследованиях.

Ключевые слова: имя собственное, значение, смысл, референция, философия языка.

Анотація

Беліцька Є.М. Теорії імен Дж. Мілла та Г. Фреге: когнітивна перспектива.

Лінгвісти традиційно використовували філософські теорії імені разом з їхнім типом ідеалізації знань. Сучасна лінгвістика, у тому числі семантика оніма, вибирає своєю епістеміологічною основою теорію хаосу. Як наслідок, погляд на традиційні філософські теорії у зазначеній епістеміології може надати новий імпульс лінгвістичному дослідженню. Зокрема, аналіз робіт Джона Мілла дає нам можливість зрозуміти, що його теорія (два етапи у функціонуванні імені, обов'язкова позиція оніма в дискурсі та „ідея про об'єкт”) не так прямо референціональна, як це може здаватися. Теорія Мілла, як не дивно, має багато спільного з концепцією Г. Фреге, який фокусується на смислі – об'єктивному явищі, що становить основу „скарбниці людських думок”, частиною якої є імена власні. У загальному сенсі, подібні ідеї про власні імена представлені у багатьох сучасних когнитивних ономастичних дослідженнях.

Ключові слова: ім'я власне, значення, зміст, референція, філософія мови.

Abstract

Bielitska Y.N. Mill's and Frege's theories of names: cognitive perspective.

The philosophical and, in a lesser degree, linguistic debate about the notion of names has been raging for a long time. Linguists have followed philosophic theories of name together with their type of knowledge idealization.

Modern linguistics, including semantics of onoma, opts for the chaos theory as its epistemological background. So a look at the traditional philosophical theories against this type of epistemology can give new impulses to the linguistic research. In particular, thorough analysis of John Mill's works makes us understand that his theory (with two stages of name functioning, its mandatory position in discourse and “the idea of the object” in reference) is not so direct as it may seem. Mill has a lot in common with Frege's view which focuses on sense – objective phenomenon which makes the basis for the “treasury of human thoughts” where proper names are part of.

That is, Mill's idea reveals a language ability, as a logic essence, to refer to the objects in the real world, traces attribute relations of PN, defines the latter differentiation into proper and common names, focuses on the importance of naming function as well as the significance of conception in this process. Since Frege regards names to be associated with the ways we think

about the object of nomination, thus developing his understanding of sense and ascertaining the semantic potential of the name.

In fundamental terms, similar ideas of proper nouns are expressed by many modern cognitive onomasticians.

Key words: proper name, meaning, sense, reference, philosophy of language.

Т. Е. Владимирова

Москва. Россия

УДК 81'23

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ПРЕСУППОЗИЦИЯ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Принятие антропоцентрической парадигмы вернуло лингвистику в русло гумбольдтианского понимания языка как «внутреннего бытия человека», напомнив о важности его изучения с «целью познания человечеством самого себя и своего отношения ко всему видимому и скрытому вокруг себя» [9, с. 383]. Действительно, языковое бытие становится начальной формой существования и источником дальнейшего развития ребенка. Но, наследуя картину мира и особенности его языковой концептуализации, человек не только присваивает язык («дом бытия»), созданную на его основе культуру («хранителя бытия») и заложенный в них «способ бытия» [19]. В процессе обучения и социализации в его сознании / самосознании постепенно выстраивается личностный код жизнедеятельности, опосредованный собственными ценностными представлениями. Поэтому язык, удваивающий мир, приобретает экзистенциальное измерение при обращении к бытию личности.

В этом контексте следует отметить, что смысл жизни выполняет функцию интегративной основы личности, задает ее целостность и формирует проект саморазвития. При этом поиск смысла жизни рассматривается как врожденная мотивационная тенденция [12]. А с пониманием подлинного бытия как единства личного существования и сущности возникает «познавательно-этическое напряжение жизни изнутри ее самой» (М. М. Бахтин) [6, с. 96].

Поэтому исследовательский горизонт лингвистики, призванной стать своеобразной школой познания / самопознания национальной языковой личности, предполагает обращение к тому исторически сложившемуся модусу языкового бытия, в котором протекает ее формирование и развитие.

Сопряженность языкового существования («смыслового ряда жизни» – М. М. Бахтин) с экзистенциальной философией и психологией открывает дополнительные возможности для изучения языковой личности, ее бытия и накопленных этносом ценностных представлений о смысле жизни. Особый исследовательский интерес вызывает изучение экзистенциальной пресуппозиции, раскрывающей априорные условия межкультурной коммуникации [7]. Здесь мы имеем в виду, с одной стороны, уровень общности экзистенциального опыта, т. е. смысложизненных представлений, установок и связанных с ними переживаний, а с другой, – их взаимодополнительность. Ведь достижение «полноты бытия» (М. М. Бахтин) в межличностном общении становится возможным лишь при соприкосновении сущностных основ бытия и готовности принять смысл жизни Другого. Поэтому исследовательский горизонт лингвистики, призванной стать своеобразной школой познания / самопознания национальной языковой личности, предполагает обращение к тому исторически сложившемуся модусу языкового бытия, в котором протекало ее формирование и развитие.

Настоящая статья посвящена рассмотрению базовых экзистенциальных концептов, в значительной степени задающих условия и модус коммуникации. В этом отношении представляется перспективным рассмотреть триады, на которые обратила внимание Н. Д. Арутюнова в работе «Истина и правда». Это характерная для западноевропейской культурной традиции триада <истина – закон – право> и соответствующая ей русская триада <правда – справедливость – совесть> [3, с. 639], в русле которых протекало становление самобытных языковых личностей.

Многовековая западная ориентация на античную культуру обеспечила подчинение закону, обязательному для всех, уважение прав отдельной личности и направленность на познание и поиск истины. В подтверждение

сошлемся на латинские афоризмы [4], вошедшие в различные европейские лингвокультуры, и приведем, прежде всего, те из них, в которых акцентируются:

- **приоритетность закона и прав личности:** *Salus reipublicae – suprema lex* / Благо государства – высший закон; *Justitia regnorum fundamentum* / Правосудие – основа государства; *Vir bonus est quis? Qui consulta patrum, qui leges jurare servat* / Кто является добрым гражданином? – Тот, кто соблюдает решения отцов, права и законы и др.;

- **стремление к истине и познанию:** *Знание – сила* / *Scientia est potentia*; *Счастлив, кто мог познать причины вещей* / *Felix qui potuit rerum cognoscere causas*; *Знание законов заключается не в том, чтобы помнить их слова, а в том, чтобы понимать их смысл* / *Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem* и др.

Что же касается русской культурной традиции, то в ней утвердилось не главенство общего закона и личного права, а православно обусловленные представления о чаемой высшей справедливости, суде собственной совести и о правде, понимаемой как «истина на деле, истина во образе, во благе; правосудие, справедливость» [10, т. 3, с. 379]. В качестве иллюстрации сошлемся на пословицы, в которых нашли выражение

- **понимание правды как связанной с верой в Бога:** *Не в силе Бог, а в правде; У Бога правда одна; На суде Божьем право пойдет направо, а криво налево; Бог тому дает, кто правдой живет; Без правды жить легче, да помирать тяжело; Все в мире творится не нашим умом, а Божьим судом; От Божьего суда не уйдешь; С Богом не поспоришь; Бог виноватого найдет; За доброе жди добра, за худое – худа; Не бойся никого, кроме Бога одного;*

- **преобладание нравственно-религиозного сознания над правовым:** *Чья душа в грехах, та и в ответе; В ком стыд, в том и совесть; Глаза – мера, душа – вера, совесть – порука; Правда суда не боится; Правда сама себя очистит; Правдивый путь до небес; Береги платье снову, а честь смолоду; В ком совесть не чиста, тому и тень кочерги виселица!;*

- **недоверие к законодательной системе:** *Закон, что дышло, куда хочешь, туда и вышло; Закон – паутина: шмель проскочит, муха увязнет; Законы-то святы, да судьи крючковаты; То-то и закон, как судья знаком!; Судья в суде, что рыба в пруде; Где закон, там и обида; Закон не кол: не обтешешь; Не всякий прут по закону гнут; В суд поди – и кошелек неси; Из суда, что из пруда, сухой не выйдешь; Была бы спина, найдется и вина и др.*

Если носители западноевропейских культурных ценностей были ориентированы на установление / поиск истины, то в русском народном сознании истина – это то, что реально есть (от общеславянского *istь, -а, -о: *istьjь, -aja, -oje – ‘тот же самый, подлинный, действительный, настоящий’, позднее – ‘основной капитал’, т. е. то, что имеется) [20, т. 1, с. 360]. Примечателен и комментарий В. И. Даля, согласно которому, истина является «достоянием разума человека», а правда – «дар благодости» т. е. благой дар свыше. Поэтому истина противопоставляется правде: *Истина от земли, а правда с небес*. Не удивительно, что пословицы, в которых речь идет об истине, не многочисленны: *Благо во образе* (т. е. доступное пониманию) *есть истина; Истина хороша, да и правда не плоха* [10, т. 2, с. 60].

Н. Д. Арутюнова также писала, что «русская ментальность не формальна» и «представляет не внешнюю по отношению к человеку, а внутреннюю силу. <...> Однако судить по правде, поступать по совести и быть справедливым вовсе не означает для него неукоснительно следовать правилам, соблюдать законы и стремиться к истине. Культ правды, справедливости и совести призван компенсировать равнодушие к правилам и законам, обесцененным социальной практикой» [3, с. 639–640].

Сделанный вывод получил подтверждение в ходе многолетнего масштабного исследования российского менталитета в постперестроечный период. Обобщая его результаты, К. А. Абульханова обратила внимание на склонность русского умственного склада «не к рефлексии, а к верованию», отметив, что эта основополагающая особенность в разные периоды проявлялась как вера в Бога, в царя, в социальную справедливость, в коммунизм. Кроме того, индивидуальное сознание, как показало

исследование, является «слишком историчным, слишком общественным» [2, с. 8–9], что объясняет сохранность в языковом сознании коренных, архетипических черт русской ментальности.

В этом контексте значительный интерес приобретает экзистенциальный концепт «совесть», вызывающий вопросы даже у носителей индоевропейских языков, которые нередко просят объяснить, что такое «русская совесть» или «больная совесть» и в чем заключается отличие совести от сознания.

Данный концепт, восходя к общеславянскому *sъvěstь '(по)знание, получаемое вместе с кем-либо', с принятием Православия стал восприниматься как 'внутренний закон, данный человеку Богом'. Поэтому многие понятия (и, в том числе, представление о *совести*) укоренились в нем не только как неразрывно связанные с верой в Бога, но и как имеющие абсолютную значимость для всех, включая язычников: *Не слушатели закона праведны перед Богом, но исполнители закона оправданы будут, ибо, когда язычники, не имеющие закона, по природе законное делают, то, не имея закона, они сами себе закон: они показывают, что дело закона у них написано в сердцах, о чем свидетельствует совесть их и мысли их, то обвиняющие, то оправдывающие одна другую* [Рим. 2, с. 14–15]. В итоге возникшая в славянском переводе Библии калька двух средне-греческих слов *syneidesis* 'совесть, сознание' и *syneidos's* 'совместное знание, сознание, совесть' приобрела на русской почве дополнительную коннотацию [20, т. 2, с. 184].

В подтверждение сошлемся на дефиницию «совести», которая является одной из наиболее обстоятельных в «Толковом словаре живого великорусского языка» В. И. Даля: «нравственное сознание, нравственное чутье или чувство в человеке; внутреннее сознание добра и зла; тайник души, в котором отзывается одобрение или осуждение каждого поступка; способность распознавать качество поступка; чувство, побуждающее к истине и добру, отвращающее от лжи и зла; невольная любовь к добру и к истине; прирожденная правда, в различной степени развития. *Робка совесть, поколь не заглушишь ее. От человека утаишь, от совести (от Бога) не утаишь*». Кроме того, концептуальное поле «совесть» включало еще два близких по

смыслу слова: *честь*, т. е. «чистая совесть» (В. И. Даль) и *стыд*, т. е. «внутренняя исповедь перед совестью» (В. И. Даль) [10, т. 4, с. 256–257, 347, 599].

Ограничимся приведением лишь тех пословиц, в которых подчеркивается

- **связь совести с Богом:** *Добрая совесть – глаз Божий; От человека утаишь, от совести (от Бога) не утаишь; Ни людям в честь, ни Богу в славу; В ком есть Бог, в том есть и стыд; Бога боится, людей стыдится; Кто Бога не боится, тот и людей не стыдится; Живи так, чтоб ни от Бога греха, ни от людей стыда; Менять веру – менять и совесть* и др.

- **неотвратимость наказания за пренебрежение голосом совести:** *Совесть не волк, а ест поедом; Совесть без зубов, а загрызет; Совесть мучит, снедает, томит и убивает; Совесть с молоточком: спать не дает; У кого совесть чиста, у того подушка под головой не вертится; Богатый совести не купит, а свою погубит; Лучше камень на шее носить, чем с нечистой совестью жить; Смерть лучше бесчестья; Кого честь не берет, того палка поймет; Лучше понести убытку на рубль, чем на грош стыда; С совестью не разминуться* и др.

В этой связи позволим себе напомнить известные строки из произведений А. С. Пушкина, входящие в концептуальное поле «совесть»: *И рад бежать, да некуда... ужасно! Да, жалок тот, в ком совесть не чиста!* («Борис Годунов»); *Совесть, Когтистый зверь, скребущий сердце, – совесть. Незванный гость, докучный собеседник, Заимодавец грубый; эта ведьма, От коей меркнет месяц, и могилы Смущаются и мертвых высылают* («Скупой рыцарь»); *Но где же гетман? Где злодей? Куда бежал он от угрызений Змеиной совести своей?* («Полтава»), а также следующие афоризмы Л. Н. Толстого: *В человеке есть свой суд – совесть. Дорожить надо только ее оценкой* («Путь жизни»); *Часто люди гордятся чистотой своей совести только потому, что они обладают короткой памятью. Я знаю в жизни только два действительных несчастья: угрызения совести и болезнь* («Круг чтения»).

Вместе с тем, среди русских «народных афоризмов» есть и так называемые **антипословицы**: *Отыми Бог стыд, все пойдет хорошо; Убей Бог стыд, так будешь сыт; Стыд не дым, глаза не выест; Стыдненько, да сытненько; Наша честь с утра до вечера; Хороша и честь и слава, а лучше того каравай сала; Честь больша, да съестъ нельзя; Пропадай и честь, коли нечего есть; Честь надета – можно и скинуть; Без стыда лица не износишь; Были бы деньги, а честь найдем* и др. Таким образом, пословичная мораль, передаваясь из поколения в поколение, предоставляла свободу выбора: *Что худо, того бегай, что добро, тому следуй!*

В проанализированной совокупности паремий о совести (всего 169) далекие от Православного вероучения антипословицы составляют 15%. Но их присутствие в «народном судебнике» позволяет говорить о нем как о континууме оценок, рефлексий и интуиций, в котором высокая вера соседствует с безверием, а нравственность – с цинизмом. Антиномичность ценностных представлений, создававшая напряженность самого бытия, с одной стороны, актуализировала потребность в опоре на Православное вероучение, а с другой, – создавала иллюзию свободы в выборе жизненных ориентиров.

С размыванием, а затем и с утратой долговременного ценностно-смыслового стержня бытия, сформировавшегося на основе Православной культуры, наступили десятилетия торжества КПСС, олицетворявшей «ум, честь и совесть» эпохи. Отношение к человеку как объекту манипуляций со стороны государства сформировало авторитарную личность, которой свойственно «идеологическое или фантомное сознание» [11, с. 80], ориентированное на строительство «светлого будущего».

Экзистенциальная острота личностного бытия в идеологизированном социокультурном пространстве, которая длительное время нивелировала индивидуальность, усиливала процесс деперсонализации личности. Убедительной иллюстрацией переживаний, связанных с укорененными в сознании представлениями о совести, может служить следующее высказывание главного героя романа В. Гросмана «Судьба и годы», в котором

идеоглосса «совесть» выступает своего рода несущей конструкцией всего повествования: *Женя, милая, – говорил Виктор Павлович, – вы поступили по совести. Поверьте, это лучшее, что дано человеку. Я не знаю, что принесет вам жизнь, но я уверен: сейчас вы поступили по совести; главная беда наша – мы живем не по совести. Мы говорим не то, что думаем. Чувствуем одно, а делаем другое. Толстой, помните, по поводу смертных казней сказал: «Не могу молчать!» А мы молчали, когда в тридцать седьмом году казнили тысячи невинных людей. И это лучшие молчали! Были ведь и шумно одобрявшие. (...) Лишать человека права на совесть – это ужасно. И если человек находит в себе силу поступить по совести, он чувствует такой прилив счастья.*

Обращает на себя внимание и тот факт, что и в годы «воинствующего атеизма», когда совесть трактовалась как «чувство нравственной ответственности за свое поведение перед окружающими людьми, обществом» [15, с. 644], русское языковое сознание сохраняло ее связь с Высшим Судией. В качестве примера сошлемся на Даниила Гранина, который писал, что для него совесть – это «божественное начало, которое дано человеку. Она не ошибается. У нее нет проблемы выбора. Она не взвешивает, не рассчитывает, не заботится о выгоде. Может, только согласие с совестью дает удовлетворение в итоге этой жизни» [8, с. 38]. Примечательна и статья Федора Абрамова «Самый надежный судья – совесть», в которой он, размышляя об ответственности писателя, сказал: «для меня это тот бог, та совесть, которой (да не сочтите это за громкие слова) я выверяю всегда свою жизнь» [1, с. 34]. А в известной работе «О русской интеллигенции» Д. С. Лихачев писал: «Совесть не только ангел-хранитель человеческой чести, – это рулевой его свободы. Она заботится о том, чтобы свобода не превращалась в произвол, но указывала человеку его настоящую дорогу в запутанных обстоятельствах жизни, особенно современной» [13, с. 3]. Примечательно и толкование этого концепта, данное Евгением Евтушенко в телепрограмме “Линия жизни”: «Совесть – это другое имя Бога».

Но вернемся к вопросу о соотношении двух экзистенциальных концептов: «совесть» и «сознание», последний из которых был зафиксирован в русском языке 1-й трети XIX века как калька латинского *conscientia* ‘сознание’. Смысловое различие между двумя понятиями становится очевидным при сравнении фразеологизмов, где они выступают в качестве семантически стержневых компонентов. Так, фразеологизмы со словом *совесть* имеют общее значение соотнесенности с Высшим Судией или с неким мерилom душевного спокойствия, правоты, честности и ответственности: *голос совести; с чистой / спокойной совестью; по совести; для очистки совести; без зазрения совести; на совести; на совесть; не за страх, а за совесть; пора и совесть знать; не имеет ни стыда, ни совести; идти против совести; примириться с своей совестью; совести хватило; сделка с совестью*. А немногочисленные фразеологизмы, в которые входит лексема *сознание*, имеют отношение к способности ясно мыслить, здраво распознавать и оценивать: *до потери сознания, не укладывается в сознании, доходить до сознания, потерять сознание, быть без сознания*.

Что же касается романо-германских языков, то присутствующие в них кальки латинского «conscientia»: «conscience» (англ.), «consciencia» (испан.), «conciencia» (итал.), «Gewissen» (немец.), «consciência» (португал.), «conscience» (франц.) обычно переводятся на русский язык как «сознание», поскольку представление о связи человека с высшим духовным судьей в них не актуализировано. Аналогичным образом в польском и чешском языках рассматриваемый концепт «предстает как более рациональное чувство, которым можно управлять». При этом чешское *svědomí* (сравните: словацкое *svedomie* от *vedomy* – ‘знающий’) трактуется как «информация о нравственности, усвоенная сознанием», а польское *sumienie* (от *sumnienie*) – как «свидетель» мыслей и поступков, который «вершит суд» [18, с. 95]. Как следствие, ряд русских пословиц о совести, могут не иметь аналога в других языках христианского ареала.

Так, например, в английском языке [17] отсутствуют паремии, содержательно сопоставимые с приведенными выше русскими пословицами,

в которых совесть воспринимается как голос Всевышнего. Вместе с тем в обоих языках есть поговорки, обнаруживающие некоторую содержательно-смысловую и / или образную общность:

- *Better a good conscience without wisdom than wisdom without a good conscience* (Лучше хорошая совесть без мудрости, чем мудрость без хорошей совести); *You can't kid your conscience* (Невозможно обмануть свою совесть); *Conscience is as good as a thousand witnesses* (Совесть – тысяча свидетелей); *A guilty conscience needs no accuser* (Нечистой совести обвинитель не нужен); *Conscience betrays guilt* (Совесть выдает вину).

Ср.: *Как ни мудри, а совести не перемудришь; Без совести (стыда) и при большом уме не проживешь; С совестью не разминуться.*

- *A quiet conscience sleeps in thunder* (С чистой совестью и в грозу спится); *A good conscience is a constant feast* (У кого совесть чиста, тот может спать спокойно); *A guilty conscience is a self-accuser* (Нечистая совесть спать не дает); *Clear conscience never fears midnight knocking* (Чистая совесть никогда не испугается ночного стука в дверь).

Ср.: *У кого совесть чиста, у того подушка под головой не вертится; Совесть спать не дает.*

- *An evil conscience breaks many a man's neck* (Нечистая совесть многих сгубила); *A guilty conscience feels continual fear* (Виновная совесть испытывает непрерывный страх); *A guilty conscience is a hidden enemy* (Виновная совесть – невидимый враг); *A guilty conscience is a lively enemy* (Виновная совесть подобна реальному врагу).

Ср.: *Совесть мучит, снедает, томит и / или убивает; Смерть лучше бесчестья.*

- *Conscience is what tells you not to do what you have just done* (Совесть – это то, что говорит вам не делать того, что вы только что сделали); *Conscience doesn't always keep you from doing wrong, but it does keep you from enjoying it* (Совесть не всегда удерживает от совершения неправильных поступков, но при этом не дает наслаждаться ими).

Ср.: *Совесть с молоточком: и постукивает и наслушивает; Наперед спросись у совести.*

- *A clear conscience is far more valuable than money* (Чистая совесть дороже денег); *A good conscience is better than a big wage* (Хорошая совесть лучше, чем большая зарплата); *The best asset is a clean conscience* (Чистая совесть – ценнейшее имущество).

Ср.: *Лучше понести на гривну (на рубль) убытку, чем на алтын (на грош) стыда; Хоть мошна пуста, зато совесть чиста; Не в кафтане честь, а под кафтаном.*

- *Conscience is the dog that can't bite, but never stops barking* (Совесть, как собака, которая не может укусить, но никогда не перестает лаять).

Ср.: *Совесть не волк, а ест поедом; Совесть без зубов, а грызет (загрызет); Беззуба, а с костями сгложет (съест).*

- *The belly does not have a conscience* (У живота нет совести).

Ср.: *Стыдненько, да сытненько; Убей Бог стыд, так будешь сыт; Хороша и честь, и слава, а лучше того каравай сала; Честь больша, да съестъ нельзя.*

- *A clear conscience is the greatest armor* (Чистая совесть – лучшая броня).

Ср.: *В чести, что в шерсти тепло.*

Предпринятое рассмотрение концептов через призму пословиц, афоризмов и прецедентных текстов приближает к пониманию экзистенциальной пресуппозиции межкультурных контактов. Менялся мир и бытие носителей языка. Однако «старые ценности, выработанные многовековым народным опытом», остаются, как писал А. М. Панченко той «неизменяемой топикой», которая хранит «пределы “вечного града” культуры» [16, с. 263]. Поэтому обращение к духовному потенциалу слова и «овнешненных» в нем смысложизненных представлений раскрывает своеобразие национальных языковых личностей, их экзистенциальный опыт и модус бытия.

В заключение подчеркнем важность изучения экзистенциальной пресуппозиции и, шире, экзистенциальной картины бытия как присутствующей в сознании «ленты жизни», в которой находит выражение не только когнитивно-коммуникативный, но и экзистенциальный опыт языковой личности, опосредованный ценностными представлениями о смысле существования. Полагаем, что исследования данной проблематики поможет открыть в себе «дар видеть мир в категории взаимодействия и сосуществования» [5, с. 42].

Литература

1. Абрамов Ф. А. Самый надежный судья – совесть / Ф. А. Абрамов // О хлебе насущном и хлебе духовном. – М. : Молодая гвардия, 1988. – С. 58–95.
2. Абульханова К. А. Российский менталитет : кросс-культурный и типологический подходы / К. А. Абульханова // Российский менталитет : вопросы психологической теории и практики. – М. : Издательство Институт психологии РАН, 1997. – С. 7–37.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
4. Бабичев Н. Т. Словарь латинских крылатых слов / Н. Т. Бабичев, Я. М. Боровский / Под ред. Я. М. Боровского. – [2-е изд.]. – М. : Русский язык, 1986. – 960 с.
5. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – С. 9–191.
6. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского / М. М. Бахтин. – Киев : «NEXТ», 1994. – 509 с.
7. Владимирова Т. Е. Призванные в общение : Русский дискурс в межкультурной коммуникации / Т. Е. Владимирова. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 304 с.

8. Гранин Д. Причуды моей памяти / Д. Гранин. – М. : Центрполиграф, 2008. – 441 с.
9. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с.
10. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : Т. 1–4 / В. И. Даль. – М. : Русский язык, 1978–1980, Т. 1. – 699 с., Т. 2. – 779 с., Т. 3. – 555 с., Т. 4. – 683 с.
11. Зинченко В. П. Сознание и творческий акт / В. П. Зинченко. – М. : Языки славянских культур, 2010. – 592 с.
12. Леонтьев Д. А. Психология смысла : природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
13. Лихачев Д. С. О русской интеллигенции / Д. С. Лихачев // Новый мир. – 1993. – № 2. – С. 3–9.
14. Лурье С. В. В. Историческая этнология / С. В. В. Лурье. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 448 с.
15. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1984. – 797 с.
16. Панченко А. М. Русская культура в канун петровских реформ / А. М. Панченко. – Л. : Наука, 1984. – 205 с.
17. Петер И. Г. Представление о совести в английских пословицах [Электронный ресурс] / И. Г. Петер, К. В. Мкртчян. – Режим доступа : <http://sibac.info/1285>.
18. Стефанский Е. Концепт 'совесть' в русской, польской и чешской литературах / Е. Стефанский // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2007. – № 11. – С. 124–132.
19. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / М. Хайдеггер // Время и бытие. Статьи и выступления : Пер. с нем. – М. : Республика, 1993. – С. 192–220.
20. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь русского языка / П. Я. Черных. – М. : Русский язык, 1993. – Т. 2. – 560 с.

Аннотация

Владимирова Т.Е. Экзистенциальная пресуппозиция в межкультурной коммуникации.

В центре внимания настоящей статьи ключевые концепты языковой картины мира, которые раскрывают особенности ментальности и речевого поведения национальной языковой личности. Особое внимание уделяется концептам «совесть», «правда», «закон» и некоторым другим, которые рассматриваются с целью выявления экзистенциальной пресуппозиции межкультурной коммуникации. В работе анализируются русские и английские пословицы о совести, которая является одной из доминант общехристианской культурной традиции.

Обосновывается введение металингвистического понятия экзистенциальной картины мира как присутствующей в сознании «ленты жизни», в которой находит отражение не только этнокультурный и когнитивно-коммуникативный, но также исторически сложившийся экзистенциальный опыт языковой личности, опосредованный ценностными представлениями о смысле существования. Объединяя в одном исследовательском горизонте представление о существовании и о сущности, данное понятие может рассматриваться как своего рода ключ, раскрывающий доминантные особенности уникального жизненного опыта человека, а через него и национальной языковой личности.

Ключевые слова: смысл жизни, языковая личность, бытие, пресуппозиция, концепт, картина мира, экзистенциальный.

Анотація

Владимирова Т.Є. Екзистенціальна пресупозиція в міжкультурній комунікації.

У центрі уваги статті перебувають ключові концепти мовної картини світу, які розкривають особливості ментальності та мовної поведінки національної мовної особистості. Особливу увагу зосереджено на концептах „совість”, „правда”, „закон” та деяких інших, що розглядаються задля вияву екзистенціальної пресупозиції міжкультурної комунікації. У роботі проаналізовано російські та англійські прислів'я про совість, яка постає однією з доміант загальнохристиянської культурної традиції.

Обґрунтовано уведення металингвістичного поняття екзистенціальної картини світу як присутньої у свідомості „стрічки життя”, у якій відображено не лише етнокультурний та когнітивно-комунікативний, але й також історично зумовлений екзистенціальний досвід мовної особистості, опосередкований ціннісними уявленнями про сенс буття. Поєднуючи на одному дослідницькому горизонті уявлення про існування та сутність, це поняття може розглядатися як певного роду ключ, що розкриває доміантні

особливості унікального життєвого досвіду людини, а через неї й національної мовної особистості.

Ключові слова: сенс життя, мовна особистість, буття, пресупозиція, концепт, картина світу, екзистенціальний.

Abstract

Vladimirova T.Y. The existential presupposition of intercultural communication.

In modern linguistics, pragmatics has come to be applied to the study of language from the point of view of the users. The main aim of pragmatic theory is to explain how successful communication is possible, and in particular, how utterances are understood. Understanding an utterance involves recovering the proposition it expresses. The term presupposition has been used to cover a very broad category of semantic and pragmatic phenomena that have an essential bearing on the understanding of utterances.

Since pragmatics is so important in identifying the boundaries of lexical and sentential meaning, it is necessary to establish how existential presupposition of cultural interaction operates in Russian proverbs and how it can be identified.

The focus of this article is the key concepts of the worldview that reveal the features of the mentality and behavior of the speech of the national language of the individual. Particular attention is paid to the concept of “conscience”, “truth”, “law” and some others that are considered in order to identify the existential presuppositions of intercultural communication. The paper analyzes the Russian and English proverbs of conscience, which is one of the landmarks of the common Christian cultural tradition.

The introduction of the concept of metalinguistic existential picture of the world, present in the minds as “ribbon of life” and reflecting not only communicative and cognitive, but also a historically existential experience of linguistic personality, and mediated value ideas about the meaning of existence, is justified. Combining in one research horizon idea of existence and essence, this concept can be seen as a kind of key that reveals the dominant features of a unique life experience, and through it the national linguistic personality.

Key words: the meaning of life, language personality, being, presupposition, concept, world picture, existential.

А. Р. Габидуллина
Артемівск. Україна

УДК 811.161.1'42

КАЛАМБУР В КРЕОЛИЗОВАНОМ ТЕКСТЕ

Демотивационные постеры – это креолизованные (семиотически осложненные, лингвовизуальные, видеовербальные, кодово-негомогенные, изовербальные, поликодовые) тексты, «фактура которых состоит из двух негомогенных частей (вербальной языковой и невербальной, принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык)» [7, с. 180]. Как правило, они включают рисунок, фотографию или карикатуру и комментирующую надпись-слоган. Степень спаянности вербальных и невербальных компонентов в креолизованном тексте может быть разной: гомогенные вербальные тексты – паралингвистически активные тексты – тексты с частичной креолизацией – тексты с полной креолизацией [1], но в демотиваторах преобладают два последних.

В текстах с частичной креолизацией вербальная часть относительно автономна, изобразительный компонент является факультативным.

При полной креолизации вербальная часть не может существовать автономно, она ориентирована на изображение или отсылает к нему:

О комических креолизованных текстах написано немного [2; 4; 6; 9; 10; 11], и речь в публикациях идет преимущественно о тексто-

дискурсивных особенностях юмористической интернет-коммуникации. В то же время каламбуробразующие возможности демотиваторов практически не раскрыты. В нашей статье постараемся восполнить этот пробел.

Демотивационные постеры изначально ориентированы на смысловую многозначность, «на исконность внутренней противоречивости любого явления, на обязательное столкновение разнонаправленных интерпретаций...» [5, с. 199]. Формируются контексты, в которых происходит пересечение семантических полей, и, как следствие, совмещение значений разных языковых единиц, имеющих тождественный план выражения. Это создает основу для языковой игры, базирующейся на различных отношениях между вербальной и невербальной составляющей речевого произведения.

Между вербальными и иконическими знаками могут существовать автосемантические и синсемантические отношения [8].

В первом случае устанавливается прямая смысловая соотнесенность, т. е. знаки обоих кодов соотносятся с одним и тем же референтом (референтной ситуацией). Изобразительные средства полностью или частично передают выраженную в вербальном тексте информацию. В таком случае рисунок практически не влияет на понимание смысла комического текста. Иллюстрация служит лишь подтверждением сказанного. В приведенном ниже демотиваторе каламбур (антанаклаза) создается за счет обыгрывания в узком контексте разных значений полисемичного слова *чувство*: 1. Способность ощущать, испытывать, воспринимать внешние воздействия, а также само такое ощущение. Внешние чувства (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус). 3. Эмоция, переживание. 5. То же, что любовь (в 1 значении).

Между вербальными и иконическими знаками при каламбуре может устанавливаться опосредованная смысловая связь. Знаки обоих кодов обозначают разные, но близкие в ассоциативном плане предметы (предметные ситуации). При этом изобразительный компонент углубляет, дополняет значение вербального.

Изобразительный ряд не только иллюстрирует разные значения многозначного слова *посадить* ('1. Закапывать корнями в землю или сеять для выращивания. 3. Помещать куда-н., заставляя что-н. делать или находиться в каком-н. состоянии'), но и помогает раскрыть имплицитный смысл текста: 'Чиновники наносят природе больше вреда, чем отдельные злоумышленники'.

Наиболее интересными для нас являются те типы демотиваторов, где вербальный и иконический знаки используются для обозначения референтов, за которыми закреплены разные значения одного и того же слова. Вербальный знак при этом применяется для выражения переносного значения слова, а иконический – для иллюстрации прямого, буквального значения.

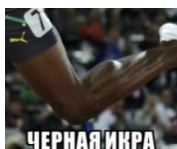

Поначалу адресат комического текста предполагает третье (переносное) значение слова «ручной»: 'Прирученный, привыкший к человеку', но рисунок помогает «реализовать» метафору: '1. Предназначенный, приспособленный для рук'.

Другой пример «реализации метафоры»: *докторская диссертация – докторская колбаса*. Имплицитный смысл комического текста: ‘Кот отвоевал свою пищу’.

Нередко иконический компонент – это единственное средство распознавания смысла каламбура:

Так создается стилистический прием – паронимаз: *икра́* – ‘Масса из яичек рыб-самок’ и *икры́* – ‘Округлые мышцы на задней стороне голени человека’.

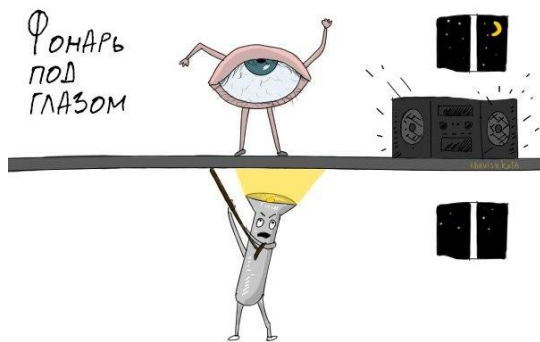
При синсемантических отношениях между вербальным и иконическим знаками устанавливаются два типа взаимодействия. Во-первых, вербальный ряд может зависеть от изобразительного и в плане выражения, и в плане содержания [8, с. 138]. Изображение заменяет собой языковой знак непосредственным включением в вербальный ряд:

В этом демотиваторе один из омофонов (*замерло – за Мерло*) заменяется рисунком бокала с вином из французского технического сорта винограда *Мерло*.

Во-вторых, вербальный ряд может зависеть от иконического только в плане содержания.

Комментарий в демотиваторе обретает комическую смысловую завершенность лишь в соединении с изображением, которое играет здесь доминирующую роль, а вербальные средства раскрывают его содержание.

За счет рисунков создается эквивокация, т. е. двусмыслица, недоразумение, возникающее вследствие употребления слова *фонарь* в двояком значении, вызванном многозначностью: '1. Осветительный прибор в виде стеклянного шара, коробки со стеклянными стенами, в которой помещается источник света. 3. Синяк от побоев, от ушиба'.

Вербальный ряд в демотиваторе может обладать известной самостоятельностью, но комический смысл возникает лишь при взаимодействии с изображением:

Каламбур создается за счет омофонов *бачок* – *бочок*.

Но самыми интересными являются такие связи текста и невербального компонента демотиватора, когда иконические знаки приходят в противоречие с вербальными средствами:

В данном демотивационном постере противопоставляются узуальное и специальное значения слова *град*: ‘вид атмосферных осадков в виде льда’ и ‘реактивная система залпового огня’.

Головоломка на этом рисунке – не ‘игра, игрушка, загадка, задача, требующая для своего решения догадливости, сообразительности’, а булава, вполне способная проломить голову.

Представленный ниже рисунок иллюстрирует такой вид каламбура, как логомахия, т. е. логическая ошибка, «спор о словах», когда в процессе общения участники коммуникации по-разному понимают значения слов, что ведет к недопониманию между собеседниками:

Слово *бомбить* воспринимается адресатом в двух значениях: ‘1. Атаковать с воздуха, сбрасывая бомбы и 3. разг., неперех. заниматься частным извозом на автомобиле’.

Языковыми средствами создания каламбура в демотиваторах могут быть не только полисемия и омонимия (см. примеры выше). Каламбуробразующими свойствами обладают меронимы (партонимы) и холонимы:

Зайчик, котенок – животные.

Языковая игра может строиться с помощью синонимии и антонимии:

Фразеологизмы – мощное средство создания «эффекта обманутого ожидания». С ними могут происходить различные метаморфозы:

а) буквализация значения ФЕ:

б) контаминация фразеологизмов на основе общего лексического компонента:

ФЕ: *угрызения совести* и *иметь совесть*.

в) замена компонентов ФЕ + редукция фразеологизма:

г) смешанные случаи, например контаминация с расширением состава

ФЕ:

д) Создание окказиональной ФЕ по модели существующей:

и др.

В данной статье была решена лишь небольшая доля задач, которые возникают у исследователя в связи с изучением малых жанров виртуального дискурса. Весьма актуальным, на наш взгляд, является изучение жанровых, семантико-стилистических и коммуникативно-прагматических особенностей креолизованных текстов юмористической направленности.

Литература

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 128 с.

2. Воронина О. А. Карикатура как вид креолизованного текста / О. А. Воронина // Вестник ЦМО МГУ. Русистика. – 2009. – № 2. – С. 14–18.
3. Вороничев О. Е. Каламбур как феномен русской экспрессивной речи : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.01 „Русский язык” / О. Е. Вороничев. – Москва, 2014. – 52 с.
4. Данилова Ю. Ю. Мем как структурное, функциональное и визуально-коммуникативное целое / Ю. Ю. Данилова, Д. Р. Нуриева // Наука и мир. – 2015. – №1 (17). – С. 37–40.
5. Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия : эволюция научного мифа / И. П. Ильин. – М. : Интрада, 1998. – 255 с.
6. Палкевич О. Я. Креолизованные тексты как средство объективации комического и трагического в немецкой и русской лингвокультурах / О. Я. Палкевич // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2008. – №1. – С. 8–14.
7. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Ю. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Наука, 1990. – 240 с.
8. Спешилова А. Ю. Виды взаимодействия вербальной и визуальной составляющих креолизованного текста на примере современной печатной рекламы / А. Ю. Спешилова // Вестник ТвГУ. Серия «Филология». – 2010. – Вып. 5. – С. 136–140.
9. Чаплыгина Ю. С. Юмористические креолизованные тексты : структура, семантика, прагматика : на материале английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Чаплыгина Юлия Сергеевна. – Самара, 2002. – 222 с.
10. Щурина Ю. В. Комические креолизованные тексты в интернет-коммуникации / Ю. В. Щурина // Вестник Новгородского государственного университета. – 2010. – № 57. – С. 82–86.
11. Щурина Ю. В. Прецедентные элементы в структуре малых речевых жанров комического / Ю. В. Щурина // Российский лингвистический ежегодник : научное издание. – Красноярск, 2006. – Вып. 1(8). – С. 77–84.

Аннотація

Габидуллина А.Р. Каламбур в креолизованном тексте.

Демотивационные постеры - это креолизованные тексты, состоящие из двух негомогенных частей: вербальной и невербальной. Цель статьи – показать, как создается каламбур в результате взаимодействия изображения и текста. Предмет изучения – механизмы создания каламбура в демотиваторах. Объект – виртуальный дискурс. Демотивационные постеры изначально ориентированы на смысловую многозначность. Формируются контексты, в которых происходит пересечение семантических полей и совмещение значений разных лексических и фразеологических единиц, имеющих тождественный план выражения. Это создает основу для языковой игры, базирующейся на различных отношениях между вербальной и невербальной составляющей речевого произведения.

Ключевые слова: демотивационный постер, каламбур, виртуальный дискурс, полисемия, омонимы, партонимы, синонимы, антонимы, фразеологизмы.

Анотація

Габідулліна А.Р. Каламбур у креолізованому тексті.

Демотиваційні постери - це креолізовані тексти, що складаються з двох негомогенних частин: вербальної та невербальної. Мета статті – показати, як створюється каламбур у результаті взаємодії зображення і тексту. Предмет вивчення – механізми створення каламбуру в демотиваторах. Об'єкт – віртуальний дискурс. Демотиваційні постери спочатку орієнтовані на смислову багатозначність. Формуються контексти, в яких відбувається перетин семантичних полів і поєднання значень різних лексичних і фразеологічних одиниць, що мають тотожний план вираження. Це створює основу для мовної гри, що базується на різних відношеннях між вербальною і невербальною складовою мовного витвору.

Ключові слова: демотиваційний постер, каламбур, віртуальний дискурс, полісемія, омоніми, партоніми, синоніми, антоніми, фразеологізми.

Abstract

Gabidullina A.R. Pun in a creolized text.

Demotivation posters are the creolized texts consisting of two non-homogeneous parts: verbal and nonverbal. The aim of this article is to show how to create a pun as a result of the interaction of image and text. The subject of the study is the mechanisms of creation of the pun in the demotivators. Object is the virtual discourse. Demotivation posters initially are focused on semantic ambiguity. The contexts are formed, in which the intersection of semantic fields and the combination of meanings of different lexical and phraseological units having identical plan

expression happens. This creates the basis for a language-game, based on different relations between verbal and non-verbal parts of speech works.

In the process of language game between the verbal and iconic signs in the demotivator the autosemantic and synsemantic relationships may exist. When there are autosemantic relationships, different relationships are set. For example, a direct semantic relativity, i.e. the signs of both codes relate to the same referent (the reference situation). Fine means fully or partially convey expressed verbally humorous text information. In this case, the drawing has almost no effect on the understanding of the meaning of the comic text. In the pun between the verbal and iconic characters the mediated semantic relationships can be traced. The signs of both codes refer to different, but similar in associative variant objects (the subject situations). This visual component deepens the meaning of verbal component. Verbal and iconic signs are used to indicate the referents which have different meanings of the same words. The verbal sign is inclined to express a figurative meaning of the word, and iconic – to illustrate the direct, literal meaning.

If there are synsemantic relationships between the verbal and iconic signs, two types of interaction are distinguished. Firstly, the verbal set may depend on the fine both in terms of expression and in terms of content. The image replaces the linguistic sign direct inclusion in the verbal sequence. Secondly, the verbal set may depend on the iconic only in terms of content. The comment in the demotivator acquires a comic semantic completeness only in conjunction with an image that plays a dominant role, and verbal means reveal its contents. The verbal set in the demotivator may have the known independence, but the comic sense occurs only in the interaction with the image. But the most interesting are these links of the text and non-verbal component of demotivator when iconic signs come into the conflict with the verbal means:

Linguistic means of creating the pun in the demotivators can be not only polysemy and homonymy. Punmaking properties have the meronyms (paronyms) and holonyms. Language game can be built with the help of synonymy and antonymy. Idioms are a powerful tool for creating the “effect of failed expectations”. With them the different metamorphoses can happen: a) literalization of the meaning of phrasal unit; b) contamination of phrasal units based on shared lexical component; b) replacement of the components; g) mixed cases, such as contamination with the extension of the phrasal units; d) creation of the occasional phrasal units based on existing models, etc. This article solved only a small set of the tasks that arise for the researcher in connection with the study of small genres of the virtual discourse. Very relevant in our view is the study of genre, semantic, stylistic and communicative-pragmatic aspects of the creolized humorous texts.

Key words: demotivation poster, pun, virtual discourse, polysemy, homonyms, paronyms, synonyms, antonyms, idioms.

Н. Є. Гапотченко
Артемівськ. Україна

УДК 81'42+811.133

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ ФРАНКОФОНІЯ У ФРАНКОМОВНИХ ПИСЕМНИХ ОФІЦІЙНИХ ДИСКУРСАХ

Дослідження лінгвокультурологічного аспекту писемних дискурсів ЗМІ сприяє висвітленню найвагоміших чинників їхнього формування та функціонування. У писемних франкомовних повідомленнях актуалізуються лінгвокультуреми, притаманні національним культурам країн франкомовної спільноти. Дослідження ядерних лінгвокультурем, що відбивають загальну тематику, семантику й прагматику дискурсів та емерджентної інформації, яку може виокремити з них адресат, спирається на засади цілої низки наук – сучасної дискурсології, лінгвокультурології, історії французької мови, історії розвитку франкомовних суспільств тощо.

У сучасному мовознавстві увага українських та зарубіжних дослідників є значною мірою сконцентрованою на комплексному дослідженні лінгвокультурологічної сутності дискурсів (А. Д. Белова, М. М. Болдирев, В. В. Воробйов, В. В. Карасик, О. С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Ж. Фоконьє та ін.), що подаються в соціумі. З огляду на розповсюдженість французької мови у світі франкомовні офіційні дискурси є предметом уваги багатьох лінгвістів (М. Д. Гулей, Г. Ф. Моршкіна, О. І. Чередниченко, Ж.-М. Адам, Л. Месауді, Г. Тюайон та ін.), оскільки такі дискурси є однією з найвагоміших форм об'єктивації свідомості у вербальній та невербальній презентації [1, с. 60]. Офіційні дискурси є поширеним видом подання інформації масового призначення.

Метою статті є визначення основних лінгвокультурологічних чинників, що сприяють актуалізації лінгвокультуреми ФРАНКОФОНІЯ у франкомовних писемних офіційних дискурсах.

Мета дослідження зумовила необхідність вирішення наступних *завдань* статті: проаналізувати основні чинники національних картин світу, що традиційно актуалізуються у франкомовних писемних офіційних дискурсах;

розглянути емерджентну інформацію, зумовлену аксіологемами окремих загальнонаціональних франкомовних картин світу; вивчити семантику лінгвокультурами ФРАНКОФОНІЯ у писемних офіційних дискурсах з урахуванням сучасної глобалізації світових процесів.

Офіційні дискурси поєднують значну кількість переважно асиметрично розташованих суб'єктів та об'єктів, оскільки в них адресант є традиційно меншим за чисельністю (уряд, редакція, організація та ін.), ніж адресат, який частіше за все представлений усім соціумом. В офіційних писемних дискурсах подаються відомості, з якими обізнані політичні діячі, представники офіційних організацій, журналісти та ін., тобто люди, які мають інтенцію донести соціально вагомому інформацію масовому адресату, отже, семантика таких дискурсів пов'язана з їхньою прагматикою та відбиває основні чинники сучасної повідомленню індивідуальної та загальнонаціональної культурної картин світу.

Індивідуальна мовна свідомість дозволяє людині вербально відтворити генетично закладені цінності. Проте, індивідуальні здібності мовної свідомості франкомовної людини завжди ґрунтуються на її оригінальному, неповторюваному тезаурусі, побудованому на арсеналі комунікативних засобів, відібраних із потенціалу системи окремої мови для пасивного та активного уживання, а також на комплексі ключових конструктів, які формують ядро традиційної для кожної національної франкомовної картини світу.

Мовна свідомість людини є складною категорією, сутність якої зумовлена специфікою загальнонаціональної мовної картини світу та лінгвокультурного простору, в якому відбувається інформування. Мовна свідомість є відбитком світових процесів, об'єктивної реальності в аксіологічному, візуальному, вербальному та невербальному проявах. Розгляд мовної свідомості у вузькому смислі є тотожним аналізу мовних конструктів, які виникають у підсвідомості франкомовної людини та реалізуються власне у комунікації [6, с. 77].

Традиційно у писемних дискурсах франкомовної комунікації актуалізуються національно зумовлені лінгвокультурами ЛЮДИНА, СОЦІУМ, ПОЛІТИКА, ОФІЦІЙНІ ВІДНОСИНИ, ЗМІ, СВІТОВІ ЦІННОСТІ,

НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ, МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ тощо, однак, крім базових лінгвокультурам у таких дискурсах okazіонально, але свідомо можуть бути подані більш вузькі лінгвокультурами. Наприклад, в окремих випадках можна простежити втілення лінгвокультурами ЧУЖІ (ІМАГОЛОГІЧНІ) ЦІННОСТІ, що є надзвичайно актуальним з огляду на статус французької в колишніх колоніях Франції.

У франкомовних писемних дискурсах ЗМІ розповсюдженою є реалізація антиномічних лінгвокультурам МОЇ ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ=НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ МОГО НАРОДУ (МОЄЇ КРАЇНИ) – НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ІНШОГО НАРОДУ (ІНШОЇ КРАЇНИ) ФРАНКОМОВНОЇ СПІЛЬНОТИ (або НЕФРАНКОМОВНОЇ СПІЛЬНОТИ). Подання в офіційних писемних дискурсах пар протилежних лінгвокультурам, що відбивають, зокрема, ставлення до мови як засобу презентації інформації, є однією з типових рис національних культур [4, с. 106; 5, с. 472].

Емерджентність в інтерпретаціях лінгвокультурам у межах франкомовної культури пояснюється різним світобаченням, зумовленим специфікою національної картини світу, отже, й світосприйняттям. Для тлумачення емерджентності необхідно переходити до розгляду глибинної, національно зумовленої семантики лінгвокультурам, інтерпретації їхніх чинників. Емерджентність у дискурсах фактично презентує імпліцитну інформацію, яка відбиває у мовленні чинники, зумовлені аксіологемами загальнонаціональної картини світу [2, с. 464]. У кожному франкомовному дискурсі знаходить відображення національна картина світу, яка накладається на мовленнєві конструкти як імпліцитна інформація. Емерджентність кожної лінгвокультурами для автора та адресата може не співпадати, отже, відрізняється й ядро-периферійний розподіл конструктів лінгвокультурам в індивідуальних картинах автора та адресата. Наповнення емерджентності змінюється залежно від прагматичної настанови дискурсу, контенту франкофонії у національній культурі, індивідуальних цінностей адресата тощо.

Офіційні дискурси мають інформативний та прескриптивний характер, оскільки радять або спонукають обов'язково вчиняти саме у запропонований у

дискурсі спосіб [там само]. В окремих лінгвокультурних національних просторах асиметричність франкомовних дискурсів масової комунікації є завуальованою, імпліцитною, а офіційні документи подаються нейтрально, без називання укладача, що пояснюється демократизованістю національної картини світу. Девіз Франції – Свобода, Рівність, Братерство (Liberté, Égalité, Fraternité) – фактично демонструє три ключових, ядерних конструкти демократизованої картини світу французького суспільства. Такий самий девіз має республіка Гаїті, до 1961 р. французька була єдиною офіційною мовою в країні, а сьогодні французька залишається лише однією з офіційних мов Гаїті, вона значно поступається креольській, яка має статус першої офіційної мови у республіці. Отже, лінгвокультурема ФРАНКОФОНІЯ має останнім часом регресивну динаміку, їй притаманна пежоративна конотація у національній картині світу Гаїті. Хоча креольська мова має підґрунтям французьку XVII-XVIII ст. та окремі елементи, запозичені з інших мов, вона сприймається сьогодні як окрема від французької мова, отже, лінгвокультурема ФРАНКОФОНІЯ асоціюється сьогодні з індивідуальним для гаїтян баченням національних цінностей меншості або еліти, а також імагологічних цінностей.

Девізом частково франкомовної Федеративної республіки Швейцарія, яка складається з двадцяти кантонів та шести полукантонів, є латинське «Unus pro omnibus omnes pro uno», українською «Один за всіх, і всі за одного». У такий спосіб, девіз країни актуалізує дві основні лінгвокультуреми швейцарської франкофонії **МОЇ ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ** та **НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ МОГО НАРОДУ (КРАЇНИ)**, які мають бути тотожними, але, з огляду на багатомовність Швейцарії, емерджентним з вище зазначених культурем є ще один значущий елемент франкофонії у Федерації, а саме, **НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ІНШОМОВНОЇ (по відношенню до мене) СПІЛЬНОТИ НАРОДУ МОЄЇ КРАЇНИ** або **ІМАГОЛОГІЧНІ НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ МОЄЇ КРАЇНИ**, емерджентна семантика якого залежить від індивідуальної приналежності громадянина до франкомовної або позафранкомовної спільноти, й, відповідно, подається як **МОЇ ФРАНКОМОВНІ НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ** або **ІМАГОЛОГІЧНІ ФРАНКОМОВНІ ЦІННОСТІ СПІЛЬНОТИ МОЄЇ**

КРАЇНИ. Імагологічні чинники є одним із потенційних джерел франкомовної емерджентної інформації, яка реалізується передусім на текстовому рівні за рахунок уживання мовних одиниць та отримання ними у конкретному лінгвокультурному контексті додаткової семантики.

Королівство Бельгія є конституційною монархією, яка обрала за девіз «В єднанні – сила». Історія та політична ситуація в країні зумовили необхідність співіснування на її території трьох офіційних мов – нідерландської, французької та німецької, а, отже, й людей, які сповідають кожен притаманну своїй мові культурну традицію. На півночі (Фландрія) проживає найбільша за кількістю громада, яка розмовляє нідерландською. У Валлонії (південь країни) та Брюсселі розмовляють здебільшого французькою, іноді нідерландською, на сході Валлонії панує німецька мова. Згідно з семантикою бельгійського девізу, на відміну від швейцарського варіанту, сполука індивідуальних лінгвокультурем **МОЇ ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ** формує глобальну лінгвокультурему **НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ НАРОДУ (КРАЇНИ)**, а не заміняє одні цінності іншими, незважаючи на багатомовність Бельгії, семантика девізу нівелює потенційно можливу емерджентну інформацію про імагологічність франкофонії для окремих жителів Королівства, отже у бельгійській національній картині світу **ФРАНКОФОНІЯ** сприймається скоріше як складник глобальної лінгвокультури **НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ НАРОДУ (КРАЇНИ)**, а не як чинник лінгвокультури **ІМАГОЛОГІЧНІ НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ МОЄЇ КРАЇНИ**, що підтверджує емерджентну позитивність, відчуття причетності до всього, що відбувається в країні тощо.

Цікавим чинником функціонування франкомовних дискурсів є той факт, що один й той самий текст набуває різної емерджентності в окремому семантично-асоціативному полі, притаманному представникам тієї чи іншої франкомовної спільноти. В офіційних дискурсах мусульманських франкомовних культур асиметричність, як актуалізація кількох різнорівневих соціальних конструктів, є переважно експліцитною. У такий спосіб, дискурс закону Марокко про медичне страхування фактично починається із звернення до Бога, згадування його величності короля Мохаммеда VI, висловлення

вдячності монарху, потім наводиться посилання на статті Конституції, які уможливили підготовку закону, та його попереднє прийняття Палатою радників, лише після цього починається проголошення саме тексту закону. Отже, у наведеному нижче прикладі можна простежити власне триєдність, висловлену в законі так само, як і у девізі Марокко «Бог, нація, король». Бог дає благословення; король скеровує дії, угодні Богові, на марокканській землі. Лінгвокультурема НАЦІЯ марокканської національної картини світу є багатошаровою, складається з кількох соціально зумовлених компонентів. Перший з них представляє лише обраних з усієї нації людей, які беруть участь у підготовці закону, другий компонент представлений усіма, кому адресований закон, тим, хто буде за ним жити:

LOUANGE A DIEU SEUL!

(Grand Sceau de Sa Majesté Mohammed VI)

Que l' on sache par les présentes – puisse Dieu en élever et en fortifier la teneur!

Que Notre Majesté Chérifienne,

Vu la Constitution, notamment ses articles 26 et 58,

A décidé ce qui suit:

Est promulguée et sera publiée au Bulletin officiel, à la suite du présent dahir, la loi n°65-00 portant code de la couverture médicale de base, telle qu' adoptée par la Chambre des conseillers (...) [8].

Початок та остання частина закону містять посилання на значну кількість реалій марокканського життя – дахіри (dahir, наказ короля), дати за місцевим календарем (ісламським або Хіджри) та Григоріанським календарем тощо. Сьогодні у Марокко співіснують дві офіційні мови – арабська та берберська, а також французька, яка залишається достатньо розповсюдженою, країна є спостерігачем Міжнародної організації франкофонії. Незважаючи на активне „офранцужування” Марокко з часу підписання Фезської домовленості (1912 р.) та протекторат Франції, боротьба за незалежність країни, яка активізувалася наприкінці Другої світової війни, призвела, у 1956 р., до так званої Революції короля та людей, з часів якої Марокко має статус незалежної держави. Отже, у

зв'язку із політичними подіями за останні сто років французька у Марокко змінила свій статус з другої за популярністю мови загального вжитку на найвагомішу іноземну мову. У середній школі Марокко сьогодні розповсюджена арабська, а у ВНЗ французька є вживаною, але рівень володіння нею порівняно з минулим часом є більш низьким.

Лінгвокультурема ФРАНКОФОНІЯ була по-різному представлена у національній картині світу Марокко ХХ ст. – як імагологічні чинники на початку століття, відображення відчуття причетності до подій двох світових війн, ставлення до французької як до засобу, що сприяє інтеграції країни до світової спільноти, а після отримання незалежності – як до засобу спілкування та маркера інтегрованості до Європи, як до чинника професійного спілкування. Проте, ФРАНКОФОНІЯ є досі значним чинником національної картини світу Марокко, країни, якій фактично сьогодні притаманна диглосія, оскільки писемні дискурси значним чином відрізняються від їхнього усного подання. Дослідник марокканського технолекту автошкіл Л. Месауді доводить, що усна інтерпретація правил дорожнього руху значно відрізняється від власне тексту правил, які є офіційним писемним дискурсом масової комунікації, представленим сьогодні переважно арабською мовою, яка досі знаходиться під впливом імагологічних для марокканців французьких традицій організації писемних дискурсів. В арабському варіанті тексту уживаються арабізовані терміни, що калькують франкомовну офіційну термінологію та сприяють ефективності комунікації. Ще у 70-ті роки правила дорожнього руху Марокко подавалися виключно французькою, але останнім часом арабізація сприяла появі та розповсюдженню арабської версії документу, який є дискурсом, що відбиває синтезований документ, укладений на основі інтерферованих актуалізацій нормативної арабської мови та її марокканського варіанту (койне), а також нормативної французької та марокканської французької мов [9, с. 57–59]. В арабському варіанті цього технолекту можна побачити низку адаптованих до арабської запозичень з французької, які сприяють точному поданню інформації [там само, с. 64–68].

В умовах глобалізаційних процесів, які знаходять прояв в усіх галузях життя світової спільноти, зокрема, франкомовної, емерджентними є лінгвокультуреми, що висвітлюють ставлення франкофонів до франкомовних країн, в яких їм доводиться перебувати – навчатися, працювати, знаходитися у відрядженні, бути гостем або туристом тощо. Лінгвокультурема індивідуальної картини світу франкомовної людини **МОЇ ФРАНКОМОВНІ ЦІННОСТІ** фактично відповідає індивідуальному тезаурусу франкофона та закладеному у його свідомості комплексу стереотипів й клішованого сприйняття реалій франкомовної країни, в якій він знаходиться. Лінгвокультурема **НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ КРАЇНИ ПЕРЕБУВАННЯ** відбиває не тільки суб'єктивне бачення франкофоном франкомовного світу, але й чинники, імпліковані країною, громадянином якої він є, або лінгвокультурним тезаурусом, який він вважає за рідний, первинний у своєму житті за ціннісними чинниками.

Спостереження доводять, франкомовні писемні дискурси ЗМІ різних країн переважно мають асиметричний характер й відбивають традиційні та okazіональні лінгвокультуреми індивідуальної й загальнонаціональної франкомовної картин світу. Лінгвокультурема **ФРАНКОФОНІЯ** є складником комплексу індивідуальних та загальнонаціональних цінностей в окремій країні. Крім того, зазначена лінгвокультурема є спільною для всіх національних картин франкомовних країн світу, але позиціонується й сприймається як загальнонаціональна або імагологічна аксіологема, змінювана згідно з об'єктивними чинниками буття суспільств на різних історичних етапах.

Франкофонія є вагомим джерелом емерджентної інформації. Незважаючи на активне уживання інших мов на території франкомовних держав, лінгвокультурема **ФРАНКОФОНІЯ** має переважно позитивну конотацію й пов'язується з розширенням можливостей світової інтеграції країн.

Література

1. Герасимова О. Ю. Дискурс власти в современном обществе / О. Ю. Герасимова // Вестник Челябинского государственного университета.

Философия. Социология. Культурология. – Челябинск : ЧГУ, 2009. – Вып. 15. – С. 60–64.

2. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило. – [5-е изд., испр. и доп.]. – Назрань : ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.

3. Карпов В. А. Язык как система / В. А. Карпов. – М. : УРСС, 2003. – 304 с.

4. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 142 с.

5. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.

6. Терехова Д. І. Психолінгвістичний аспект зіставного вивчення лексичної семантики / Д. І. Терехова // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.] / [відп. ред. О. О. Тараненко]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 8. – С. 74–79.

7. Amrani H. E. Le statut du français écrit des nouveaux étudiants / H. E. Amrani // Langage et société. – P. : Maison des sciences de l'homme, 2013. – № 1 (n°143). – P. 53–64.

8. Loi n 65-00 portant code de la couverture médicale de base [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cnss.ma/sites/default/files/loi-65-00-amo_0.pdf.

9. Messaoudi L. Le technolecte et les ressources linguistiques. L'exemple du code de la route au Maroc [Електронний ресурс] / L. Messaoudi // Langage et société. – P. : Maison des sciences de l'homme, 2002. – № 1 (n°99). – P. 53–75. – Режим доступу : www.cairn.info/revue-langage-et-societe-2002-1-page-53.htm.

Аннотация

Гапотченко Н.Е. Актуализация лингвокультуремы ФРАНКОФОНИЯ во франкоязычных письменных официальных дискурсах.

В статье изучены основные составляющие актуализации лингвокультуремы ФРАНКОФОНИЯ в лингвокультурном пространстве франкоязычных письменных официальных дискурсов разных стран, проанализирована эмерджентная информация

официальных дискурсов с учетом специфических характеристик общенациональных франкоязычных картин мира в условиях современных глобализационных процессов.

Ключевые слова: лингвокультурема, лингвокультурное пространство, массовая коммуникация, официальный дискурс, франкофония.

Анотація

Гапотченко Н.Є. Актуалізація лінгвокультуреми ФРАНКОФОНІЯ у франкомовних писемних офіційних дискурсах.

У статті простежено основні чинники актуалізації лінгвокультуреми ФРАНКОФОНІЯ у лінгвокультурному просторі франкомовних писемних офіційних дискурсів різних країн, проаналізовано емерджентну інформацію офіційних дискурсів з огляду на специфічні ознаки загальнонаціональних франкомовних картин світу в умовах сучасних глобалізаційних процесів.

Ключові слова: лінгвокультурема, лінгвокультурний простір, масова комунікація, офіційний дискурс, франкофонія.

Abstract

Harotchenko N.Y. Linguistic culturema FRANCOPHONIE actualization within French official written discourses.

This paper examines the basic components of linguistic culturema FRANCOPHONIE in linguistic and cultural space of French official written discourses in different countries. Emergent information in official discourses with regard to the specific characteristics of national francophone world pictures under the conditions of contemporary globalization processes is also analyzed. It is established that a large number of asymmetrically located subjects and objects are combined in official discourses. This phenomenon is explained by the fact that official discourses sender is traditionally quantitatively less numerous than addressee, who is often represented by the whole society.

Linguistic culturema FRANCOPHONIE is common to all national francophone pictures of world, but it is positioned as a national feature or an alien axiologema, variable in accordance with objective factors at different historical stages. Despite the active use of other languages in the territory of French-speaking countries, linguistic culturema FRANCOPHONIE has positive connotations and is associated with the expansion of global capabilities integration.

Key words: linguistic culturema, communicative space, mass communication, official discourse, Francophonie.

УДК 801.61

ЧАСОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІНІЙНО-ІНФОРМАТИВНОГО ПЛАНУ ДІАЛОГІЧНОГО ТЕКСТУ

Однією з актуальних проблем, яка наразі вирішується лінгвістикою тексту, психолінгвістикою та теорією комунікації, є розробка правил адекватної передачі інформації в текстовій формі. Сучасному рівню розвитку лінгвістичної теорії відповідає значно складніше розуміння системності тексту, яке складається не лише з уявлень про нього як сталу сукупність елементів і їхніх відношень, а як систему динамічну.

У побудові тексту розрізняються, принаймні, два плани – рівневий (структурно-семантичний), що реалізує рівневу структуру змістової програми тексту, і лінійно-інформативний, який розкриває один із аспектів динаміки тексту – просування у ньому змістової інформації.

Для того, аби скласти уявлення про функціональні особливості, принципи побудови кожного плану, визначити їхні одиниці та характер їхнього співвідношення, а також уточнити напрямок аналізу їхніх часових параметрів, необхідно розглянути кожен з цих планів ретельніше. Лише після цього стає можливим намітити загальний обсяг функціонального навантаження часового компоненту просодії в усному діалогічному тексті.

Таким чином, *актуальність* даного дослідження зумовлена необхідністю розробки правил побудови діалогічного тексту як цілісного комунікативного об'єкту.

Метою даного дослідження є встановлення закономірностей часової організації усного діалогічного тексту в аспекті лінійного розгортання фактуальної інформації.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних конкретних *завдань*:

- виявлення функціональних особливостей лінійно-інформативного плану побудови усного діалогічного тексту;

- визначення закономірностей та одиниць лінійної організації змістової фактуальної інформації в тексті;
- встановлення часової тривалості та характеру співвіднесеності одиниць лінійно-інформативного між собою та з одиницями структурно-семантичного плану діалогічного тексту.

Попередні експериментально-фонетичні дослідження свідчать про те, що побудова структурно-семантичного плану тексту здійснюється не лише у відповідності зі змістовою, але й часовою програмою [4; 6].

У заявленому дослідженні структурно-семантичними одиницями, котрі є одночасно носіями змістової й часової програм усного тексту, визнані синтагма, фраза й надфразна єдність.

Вибір синтагми як мінімальної одиниці аналізу зумовлений тим, що синтагматичне членування якнайкраще відображує динаміку моворозумового процесу, через що синтагма визначається як первинна одиниця усного висловлювання [7, с. 49].

Одиницею вищого рівня змістової та часової програм тексту є фраза. У структурному відношенні основною диференційною ознакою фрази є її інтонаційна автономність, а в семантичному – співвіднесеність із закінченою думкою-судженням. Мінімальним контекстом для фрази є наступна за рівнем складності одиниця – надфразна єдність.

Наразі в лінгвістиці визнається, що ієрархічність тексту не обмежується рівнем надфразної єдності (НФЄ). Оскільки тема тексту розкривається через цілу структуру підтем і субпідтем, у тексті спостерігається ієрархія НФЄ. Складні текстові єдності, утворені декількома НФЄ за ознакою приналежності їхніх підтем до однієї спільної теми, визначаються багатьма дослідниками: „тематичний блок” [10], „предикативно-релятивний комплекс” [1; 2]. Найбільш детальної розробки ідея ієрархічності НФЄ зазнала в дослідженні Н. Б. Цибулі, де було виділено декілька рівнів НФЄ [10].

Всі одиниці структурно-семантичного плану тексту пов’язані між собою відношеннями включення, тобто одиниця більш високого рівня є результатом інтеграції семантики і структури одиниць нижчого рівня. Структура таких

відношень являє собою абстрактну схему, у конкретних же текстах постійно спостерігаються відхилення від жорсткої ієрархічної впорядкованості. Широко відомі, наприклад, факти автосемантичності фраз, які, за окремих умов, можуть виконувати функції НФЄ [6].

На основі аналізу подібних неоднозначних зв'язків у тексті К. Кожевникова робить висновок про те, що не можна підходити до тексту як вищої мовної одиниці, яка складається з ієрархізованих нижчих одиниць. Виходячи з цього, дослідниця пропонує розрізняти лінійні сегменти тексту, які дозують інформацію, і єдності, які складаються та виділяються лише в рамках великого відрізка або всього тексту [5, с. 66].

Таким чином, різноманітність внутрішніх текстових зв'язків логічно підводить до необхідності виділяти поряд з рівневим, структурно-семантичним також лінійно-інформативний план тексту.

В організації змістової інформації в лінійному плані особлива роль надається часовому фактору. М. І. Жинкін розглядав лінійність мови як жорсткий часовий порядок у розгортанні мовної динаміки [3, с. 148]. Інакше кажучи, якщо існують лінійні одиниці, які дозують фактуальну інформацію, вони обов'язково мають визначатися часовими параметрами.

В усному діалогічному тексті лінійне розгортання змістової фактуальної інформації відбувається за принципом чергування відрізків зі значущою та надмірною інформацією, які утворюють лінійні тематичні єдності. При такому підході виділення інформативно значущих сегментів є достатньо об'єктивним, оскільки текст може бути зрозумілим на рівні його загального змісту відносно однаково усіма людьми [8, с. 40].

Н. С. Костромська запропонувала термін „тематично відмічені сегменти” (ТВС) для інформативно значущих сегментів, в яких формуються підтеми єдиної логіко-тематичної канви діалогічного тексту [6]. У мовному потоці ТВС чергуються з відрізками тексту, в яких відбувається розгортання визначеної в ТВС теми у вигляді деталізації, уточнення, або доповнення, тобто відбувається тематична експлікація, і відповідно, такий сегмент називається тематично експлікованим (ТЕС). У свою чергу, ТВС і ТЕС утворюють тематичний

часовий цикл (ТЧЦ), до якого також входять такі факультативні, але комунікативно значущі елементи, як вставні хезітаційні, модально-емоційні та фатичні інтерполяції [6, с. 8–10].

Інструментальний аналіз часової тривалості ТЧЦ та його компонентів, а також їхньої співвіднесеності зі структурно-семантичними одиницями дозволив уточнити їхні функціональні характеристики в усному діалогічному тексті.

Часова цільнооформленість лінійних одиниць визначається закономірностями їхньої часової реалізації, а структурна – на основі їхнього зіставлення з одиницями структурно-семантичного плану тексту. Аналіз експериментального матеріалу показав, що у більшості випадків ТВС співвідносяться з такими структурно-семантичними одиницями, як повна синтагма і односинтагмена фраза.

Абсолютні показники тривалості ТВС реалізуються в межах від 650 мс (мілісекунд) до 2700 мс. Зіставлення середніх показників тривалості ТВС вказує на сумірність даної одиниці в діалогічному тексті: ТВС – 1719 мс, ТЕС – 3056 мс, ТЧЦ – 7786 мс. Часові параметри ТВС виявляються схожими з тривалістю повної синтагми та односинтагменої фрази, більшість яких реалізується в діапазоні від 550 мс до 1500 мс.

Таким чином, отримані результати засвідчують структурну співвіднесеність ТВС зі структурно-семантичними одиницями і дозволяють розглядати синтагму як основну одиницю кодування інформації в усному діалогічному тексті.

Аналіз співвіднесеності ТВЦ з одиницями структурно-семантичного плану тексту показав, що межі ТЧЦ співпадають з межами НФС II, інколи – з НФС I. Співвіднесеність НФС II та ТЧЦ спостерігається у тих випадках, коли потрібне уточнення або детальніше розгортання значущої інформації, що зумовлює необхідність сегментації цього відрізка тексту на НФС. У випадку співвіднесеності ТЧЦ з НФС I останній постає як більш автономний змістовий відрізок, тобто не є складовим елементом НФС II, і характеризується більшим ступенем самостійності підтем, що розгортаються в його межах.

Фонаційна тривалість ТЧЦ коливається в межах 4–11 сек. при середній тривалості 7786 мс, що складає дещо середній показник між фонаційною тривалістю НФС I та НФС II.

Отримані дані дозволяють зробити висновок, що часова впорядкованість лінійно-інформативного плану тексту має системну основу. Інваріантна сумірність ТЧЦ і ТВС розкриває внутрішні системні зв'язки, служить засобом цільнооформленості лінійних тематичних єдностей за показником фонаційної тривалості і, таким чином, реалізує другий аспект системності – зовнішні зв'язки тексту з екстралінгвістичною ситуацією.

Організаційна функція часового компонента просодії в лінійній структурі тексту не обмежується лише співвіднесеністю його компонентів за показниками фонаційної тривалості, вона також проявляється в темпоральних і паузальних характеристиках його лінійно-інформативних одиниць.

Результати аналізу темпової реалізації різних лінійно-інформативних сегментів свідчать про те, що сприйняття ТЧЦ як дискретних лінійних тематичних єдностей, яке забезпечує їхню відносну автономність, відбувається завдяки темповій співвіднесеності його одиниць. Інформативно значущі відрізки тексту – ТВС – у своїй більшості реалізуються в нормальному темпі, рідше – в уповільненому. Нормальний темп сприяє адекватному сприйняттю інформації, а уповільнення темпу використовується як засіб виокремлення важливої, або емоційно забарвленої інформації у ТЕС.

Випадки прискорення та уповільнення темпу в ТВС зумовлені необхідністю темпового перепаду при розмежуванні ТЧЦ, якщо відсутні пауза або вставний елемент, які виконують делімітативну функцію та сприяють відносній автономності ТЧЦ.

Темпова організація лінійно-інформативного плану тексту характеризується певним ступенем варіативності, який проявляється у характері зміни середньо складової тривалості в межах синтагми та її середніх значеннях в цілому по тексту. Таким чином, темпова варіативність виступає як закономірний, системний спосіб часової впорядкованості усного діалогічного тексту.

При аналізі паузальної організації лінійно-інформативного плану тексту ми виходили з того, що, як і будь-який інший часовий параметр, паузальна тривалість повинна відображати специфіку будови тексту і сприяти лінійному просуванню інформації у тексті. Для вирішення поставлених задач вираховувались середні показники паузальної тривалості ТЧЦ та їхніх компонентів, а також коефіцієнт паузації ТЧЦ.

Середні показники паузальної тривалості складають 736 мс для ТВС, 1429 мс для ТЕС і 2720 мс для ТЧЦ. Ці показники наочно свідчать про те, що одиниці лінійного плану діалогічного тексту характеризуються часовою співвіднесеністю за параметром паузальної тривалості, а це, у свою чергу, підтверджує важливу роль часового компонента просодії у створенні цільнооформленості цих одиниць.

За показниками сукупної паузальної тривалості провідні лінійні одиниці діалогічного тексту характеризуються варіативністю, що зумовлено різним ступенем функціонального навантаження складових елементів ТЧЦ. Така часова організація ТЧЦ передбачає модифікації паузальної тривалості його складових компонентів, які не впливають на закономірності паузальної сумірної співвіднесеності ТЧЦ, але сприяють процесу планування мовлення, специфічного для даного типу тексту.

Варіативність може розглядатися як закономірне, системне явище, якщо вона обмежена певними законами пропорційності, що притаманні усім матеріальним явищам. Аналіз показників коефіцієнта паузації ТЧЦ, який визначається відношенням сукупної тривалості одиниці до її фонаційного періоду, показав значну варіативність, але коливання даного параметру не виходять за межі симетричної пропорції 1 : 1,6, що свідчить про гнучкість, динамічність часового способу впорядкованості системи усного діалогічного тексту.

Отримані в ході експериментального дослідження результати свідчать про те, що лінійне розгортання основної змістової фактуальної інформації в усному діалогічному тексті здійснюється циклічно та визначається часовою періодичністю у викладі тематичної інформації. Основні одиниці лінійно-

інформативного плану характеризуються структурною цільнооформленістю та співвідносяться зі структурно-семантичними одиницями тексту.

Лінійно-інформативний план усного діалогічного тексту чітко впорядкований у часовому аспекті. Основними факторами лінійної часової організації тематичної інформації у тексті є різні види інваріантної співвіднесеності одиниць структурно-семантичного і лінійно-інформативного планів тексту.

Подальші дослідження лінійної організації текстової інформації з можливим виділенням більших інформативних сегментів, вивчення закономірностей позиційного розподілу текстових сегментів різного ступеня інформативного навантаження, а також врахування інших просодичних параметрів дозволить розширити уявлення про процеси породження усного тексту і формування і сприйняття усного мовлення в цілому.

Література

1. Баталова Т. М. Соотношение предикативных и релятивных отрезков текста (на материале английской поэзии и прозы) : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Т. М. Баталова. – Москва, 1977. – 23 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 135 с.
3. Жинкин Н. И. Грамматика и смысл / Н. И. Жинкин // Язык и человек. – М. : Изд-во МГУ, 1970. – С. 63–85.
4. Зоз О. А. Закономірності часової співвіднесеності структурно-семантичних одиниць діалогічного тексту / О. А. Зоз // Східнослов'янська філологія: Зб. наук. праць. Вип. 23. – Горлівка : ГПМ, 2012. – С. 60–66.
5. Кожевникова К. Об аспектах связности в тексте как целом / К. Кожевникова // Синтаксис текста. – М. : Наука, 1979. – С. 49–67.
6. Костромская Н. С. Временная организация устного диалогического текста (экспериментально-теоретическое исследование на материале английского спонтанного диалога и радиопьесы) : автореф. дисс. на соискание

уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Н. С. Костромская. – Москва, 1985. – 21 с.

7. Николаева Т. М. Актуальное членение – категория грамматики текста / Т. М. Николаева // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 48–54.

8. Новиков А. И. Семантика текста и его формализация / А. И. Новиков. – М. : Наука, 1983. – 216 с.

9. Серкова Н. И. Предпосылки членения текста на сверхфразовом уровне / Н. И. Серкова. – Вопросы языкознания. – 1978. – № 3. – С. 75–82.

10. Цибуля Н. Б. Роль интонации в структурировании текста : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Н. Б. Цибуля. – Москва, 1982. – 20 с.

Аннотация

Зоз Е.А. Временная организация линейно-информативного плана диалогического текста.

Статья посвящена исследованию закономерностей временной соотносённости линейно-информативных единиц диалогического текста. В статье рассматриваются особенности линейного построения фактуальной информации в диалогическом тексте, устанавливается временная длительность линейно-информативных единиц текста, определяется характер временной соотносённости линейно-информативных единиц разного уровня.

Ключевые слова: линейно-информативная единица, фактуальная информация, фонационная длительность, паузация, временная соотносённость.

Анотація

Зоз О.А. Часова організація лінійно-інформативного плану діалогічного тексту.

Стаття присвячена дослідженню закономірностей часової співвіднесеності лінійно-інформативних одиниць діалогічного тексту. У статті розглядаються особливості лінійної побудови фактуальної інформації у діалогічному тексті, встановлюється часова тривалість лінійно-інформативних одиниць тексту, визначається характер часової співвіднесеності лінійно-інформативних одиниць різного рівня.

Ключові слова: лінійно-інформативна одиниця, фактуальна інформація, фонаційна тривалість, паузація, часова співвіднесеність.

Abstract

Zoz Y.A. A dialogical text linear-informative plane temporal organization.

One of the most important problems, solved nowadays by text linguistics, psycholinguistics and theory of communication, turns out to be working out rules of adequate information narration in a text form.

At that, two planes – level (structural-semantic) and linear-informative – should be distinguished within a text structure. The structural-semantic units as the bearers of contentive and temporal programmes of a verbal text appear to be syntagma, phrase and supra-phrasal unity. Phrase is a unit of upper level of contentive and temporal text programmes. Structurally, the main distinctive marker of phrase is its intonational autonomy, since, semantically, – it is its interrelation with a complete thought-statement. The minimal context for phrase is regarded to be a more complicated unit – supra-phrasal unit.

Hence, the article is devoted to the investigation of the regularities of the linear-informative text units temporal correlation. The article deals with the linear structure peculiarities of the factual information in a dialogical text, duration of its linear-informative units and the character of temporal correlation of the linear-informative units of different levels. The research has revealed that the factual information in a dialogical text is prosodically organized due to the invariant correlation of the structural-semantic and linear-informative text units.

Key words: linear-informative unit, factual information, duration, pausation, temporal correlation.

В. А. Косова

Прешов. Словакія

УДК 811.161.1

ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ И ФОРМЫ ИХ СИСТЕМНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ

Одной из ярких особенностей современной антропоцентрически ориентированной лингвистики является повышенный интерес исследователей к языковым категориям разного типа, которые рассматриваются как инструмент и одновременно как результат языкового конструирования мира. Категорией в языкознании принято называть в строгом смысле «некоторый признак (параметр), который лежит в основе разбиения обширной совокупности однородных языковых единиц на ограниченное число непересекающихся классов, члены которых характеризуются одним и тем же значением данного

признака»; метонимический перенос послужил основой для развития у этого термина ещё одного значения, получившего широкое распространение: это «любая группа языковых элементов, выделяемая на основании какого-либо общего свойства» [2, с. 215]. Настоящая статья посвящена ономаσιологической категории – уточнению содержания и объёма понятия, анализу некоторых сложностей выделения и интерпретации ономаσιологических категорий русского языка, а также проблеме разграничения форм их реализации.

Учение об ономаσιологических категориях зарождается в середине XX в. в связи с продуктивным развитием нового направления языкознания – ономаσιологии. В «Тезисах Пражского лингвистического кружка» разработано положение о том, что слово с точки зрения назывной функции является результатом номинативной деятельности языка, которая осуществляет классификацию в процессах познания и обеспечивает создание системы номинации конкретного языка [16]. Классы языковых единиц, объединённых общностью номинативной функции, названы М. Докулилом ономаσιологическими категориями. Обоснование ономаσιологической категории, по утверждению учёного, призвано помочь в поисках ответа на вопрос, «как наше мышление расчленяет различные понятия, чтобы выразить их категориальными средствами языка» [4, с. 200]. За исходную рамку ономаσιологических категорий принимаются понятийные категории, определяющие разграничение всех языковых номинативных знаков, начиная с частеречного уровня: «Явление, которое должно быть названо, всегда включается в определённый понятийный класс <...> а затем в рамках этого класса оно определяется некоторым признаком; понятийный класс входит в ономаσιологическую структуру понятия как определяемое (ономаσιологический базис), а признак как определяющее (ономаσιологический признак)» [4, с. 196].

В современной лингвистике ономаσιологические категории, рассматриваемые как «дискретизированные информационные блоки» [10], считаются ключевым объектом теории номинации в ракурсе проблемы категоризации всего пространства картины мира. Вместе с тем, по заключению

исследователей, «такой основной элемент парадигмы когнитивно ориентированного научного знания, как ономаσιологические категории, все ещё не стал в должной мере предметом систематических описаний» [12, с. 30]. Возможно, что отчасти это объясняется недостаточной определённости самого понятия «ономаσιологическая категория», которое продолжает оставаться в числе «наименее разработанных теоретически и описанных эмпирически» [14, с. 22]. В его осмыслении существует довольно много разногласий, и мы укажем на некоторые из них.

Прежде всего, расходятся мнения лингвистов об уровне обобщения внеязыковых смыслов, подводимых под данное понятие. Так, в процитированной выше работе грамматические категории «существительное», «прилагательное», «глагол» и коррелирующие с ними ономаσιологические категории «предмет», «признак», «действие» рассмотрены как соположенные: они «представляют собой самый высокий уровень обобщения в языке» и противопоставлены по этому признаку словообразовательным категориям [14, с. 23]. Однако основоположник теории ономаσιологических категорий М. Докулил писал буквально следующее: «Точно так же необходимо отличать грамматическую категорию от чисто смысловых категорий, абстрагирующих смысловый элемент лексических, словообразовательных, грамматических или смешанных категорий данного языка, и, следовательно, имеющих обобщенное значение этих категорий» [3, с. 9]. В монографии Е. С. Кубряковой «Части речи в ономаσιологическом освещении» изложены доказательства того, что именно общие ономаσιологические категории (предметности, признаковости, процессуальности) легли в основу формирующихся частей речи, поскольку «были близки самой «физике мира» и совпадали с категориями натуральной логики познания мира <...> адекватно отражали природу вещей» [9, с. 26–27]. Таким образом, ономаσιологические смыслы должны быть признаны наиболее высоким уровнем языковой категоризации, а ономаσιологическая категория – той разновидностью категории семантической, которая выделена по номинативной функции её единиц.

Кроме того, исследователи по-разному понимают принцип общности номинативной функции, положенный в основу вычленения ономазиологических категорий. В классическом смысле речь идёт об объединении в одну категорию единиц с общим ядром в их номинативной (ономазиологической) структуре. Своеобразна позиция по этому вопросу болгарского лингвиста Д. Митева: прямо квалифицируя категорию возраста как ономазиологическую, он заявляет вместе с тем, что лежащий в основе её выделения номинатив **возраст** – «языковой знак к о н ц е п т а, а не к а т е г о р и и; он служит (в силу своей высшей степени обобщения) лишь условным п р е д с т а в и т е л е м (разрядка Д. Митева. – *В.К.*) категории возраста». По утверждению учёного, «главным признаком объединения единиц весьма сложного по структуре номинационного (ономазиологического) поля является то, что своей внутренней формой все разнородные по характеру обозначаемого, разнообразные по строению и грамматической форме единицы выражают (прямо или косвенно) возрастную характеристику, и, тем самым, общую «идею» возраста» [11]. В соответствии с этими единицами категории возраста признаются самые разнообразные лексические и раздельнооформленные наименования, в семантике которых отражён признак возраста: *ясельник, долгожитель, прогнившее корыто, семилетний, по-стариковски, дубочек* и т. п.

Д. Митев приходит к выводу, что данная категория «имеет не номинационные, а классификационные функции» [11]. Однако применима ли к подобной совокупности разноструктурных номинативных единиц, относящихся к разным частям речи, квалификация «ономазиологическая категория»? На наш взгляд, речь должна идти о лексико-семантических и фразеологических средствах реализации когнитивной (понятийной, смысловой) категории, сформировавшейся на основе концепта «возраст» (показателен в этом плане отвергнутый автором термин М. Пенчевой «семантическая константа», а также альтернативная квалификация, используемая в работе, – «мыслительно-языковая категория»).

Задаваясь вопросом о том, почему современные исследования, в которых феномен ономаσιологической категории получает теоретическое осмысление, исчисляются в буквальном смысле единицами, выскажем предположение, что отчасти это объясняется глубоким расхождением в характере, средствах и способах выражения категориальных номинативных значений – формализованных или не имеющих типовой формы выражения, абстрактных или конкретных и т. п. Общее в этом случае ускользает от взгляда лингвистов, внимание которых сосредоточено на анализе частных проявлений этого общего (в качестве аналогии напомним об истории развития понятий «словообразовательная категория» и «словообразовательный тип»: второе, будучи более конкретным и потому более явным, намного превзошло словообразовательную категорию по полноте и степени изученности).

Можно утверждать, что на всём протяжении своего развития теория номинации опирается на разработанную М. Докулилом типологию ономаσιологических категорий, созданную с учётом перечисленных различительных параметров и получившую в языкознании статус хрестоматийной. Учёный считал возможным говорить о лексической категории в том случае, «когда обобщённое, но неформализованное значение – независимо от низкого или высокого уровня абстракции – базируется лишь на лексико-семантических признаках ряда слов»; у словообразовательной категории «определённые обобщённые структуры выражаются средствами морфологическими, прежде всего словообразовательными аффиксами»; оба типа необходимо отличать от смешанных лексико-словообразовательных категорий, «включающих в себя ряды слов, в которых категориальный семантический признак хотя и основывается на словообразовательной форме слов, но охватывает и слова без соответствующей словообразовательной структуры» [3, с. 9]. Названным типам категорий противопоставлены по степени и качеству абстракции категории грамматические: у этих категорий «мы никогда не встречаемся лишь с простым более или менее широким обобщением лексических значений; грамматические категории лишь строятся на лексических значениях, но отвлекаются от них» [4, с. 193].

Разграничение выделенных М. Докулилом форм субкатегоризации ономаσιологических категорий, при кажущейся очевидности его оснований, сопровождается на практике множеством трудностей теоретического и практического характера. Обозначим наиболее явные из них, сделав основной акцент на проблемах выделения и обособления словообразовательной категории, интересующей нас в наибольшей степени. Обладая несомненно высокой системно-языковой значимостью, эта категория по-прежнему остаётся наименее изученной из названных «чистых» форм реализации ономаσιологических категорий, несмотря на яркую вспышку научного интереса к этому языковому феномену в последней четверти XX – начале XXI веков (подробнее об этом см. в нашей статье [6]).

Можно констатировать, что в лингвистике до сих пор нет полной ясности по вопросу о характере взаимосвязи ономаσιологической и словообразовательной категорий, что затрудняет осмысление этих понятий. Спорным и порождающим противоречия является вопрос о том, все ли словообразовательные категории русского языка имеют ономаσιологическую (номинативную) природу. Показательно двойственное отношение к этой проблеме автора известной статьи о свойствах ономаσιологической категории О. В. Раевской. Указывая на общность ономаσιологических и словообразовательных категорий, которая проявляется именно в том, что «у всех словообразовательных категорий могут быть обнаружены те или иные соответствия среди ономаσιологических категорий» [14, с. 24], исследователь оговаривает далее иной случай: «Если же суффикс является ономаσιологическим признаком, как это бывает, например, при уменьшительно-увеличительной, т. е. модификационной суффиксации, то соответствующая словообразовательная категория (уменьшительности или увеличительности), очевидно, не имеет соответствий среди ономаσιологических категорий» [14, с. 25]. Апелляция к языковому материалу, таким образом, заставляет учёного пересмотреть собственный тезис о единой ономаσιологической природе всех словообразовательных категорий, обозначив тем самым проблемную зону исследования.

Кроме того, не всякая совокупность производных слов как проекция некой ономаσιологической категории соответствует представлениям о словообразовательной категориальности. Так, например, к ономаσιологической категории локативности в диссертационном исследовании Е. К. Савиновой отнесены семантически разнообразные производные наименования, объединённые локативным способом их мотивации (*на-морд-ник* – нечто на морде, *при-губ-ить* – поднести к губам) [15, с. 3]. Те наименования мест, мотив обозначения которых не является локативным («*косогор*», «*Белгород*»), в данной работе локативными не считаются. Для такого понимания сущности ономаσιологической категории характерен, как видим, учёт общности ономаσιологического признака в семантической структуре дериватов при безразличии к ономаσιологическому базису, что отличается от докулиловской трактовки ономаσιологической словообразовательной категории (слова типа *пригубить* и *намордник* не являются обозначениями мест). При явной деривационной ориентации этого исследования его объект находится, таким образом, за рамками представлений о собственно словообразовательной категориальности.

Вопрос о разграничении словообразовательных и грамматических категорий долгое время оставался в языкознании одним из наиболее спорных; нельзя считать его окончательно решённым и сейчас. Квинтэссенцией трудностей, связанных с попытками его решения, является проблема квалификации статуса уменьшительных имён, ср. известный факт отнесения их к сфере формообразования в концепции Л. В. Щербы: «... *трубочка* может называться уменьшительной формой слова *трубка* в определённых значениях» [18, с. 54]. Противопоставляя эти единицы словообразовательной паре *труба* – *трубач*, Щерба акцентирует внимание на существенных различиях в предметном (денотативном) соответствии слов в этих парах, рассматривая эти различия как основания для разграничения словообразования и формообразования.

В настоящее время эта позиция, в целом уступившая место словообразовательной интерпретации уменьшительных имён, сохранила, тем

не менее, своих приверженцев. Т. Ф. Ефремова, в частности, развёртывая в предисловии к «Толковому словарю словообразовательных единиц русского языка» теоретические основы его построения, причисляет к формообразовательным категориям уменьшительные, увеличительные, уничижительные суффиксальные образования имён существительных, уменьшительные образования имён прилагательных и качественных наречий, а также образования с усилительными, количественными префиксами типа *наи-*, *пре-* [5, с. 8].

Между тем грамматическая трактовка словообразования всё более явно теряет актуальность по причине несоответствия современным представлениям о «грамматичности» языковых явлений. Главным показателем грамматичности значения языковых единиц признано свойство обязательности выражения этого значения, понимаемое в системно-языковом аспекте как обязательность того или иного значения для данного грамматического класса, а в речевом аспекте – как «существующая для говорящего в процессе речи обязательность выбора одного из противопоставленных друг другу категориальных значений (и, соответственно, выбора формы)» [1, с. 241]. Обозначенный принцип лёг в основу разграничения формально выражаемых ономаσιологических категорий с учётом характера их реализации. О грамматическом характере категории говорят в том случае, если её реализация обязательна для всех единиц данного ономаσιологического класса, о неграмматическом (у словообразовательных или лексико-словообразовательных категорий) – при необязательном (вероятностном, возможном, случайном) характере реализации.

Однако продуктивность и регулярность реализации целого ряда деривационных по своей природе значений в русском языке даёт возможность для альтернативных или же амбивалентных интерпретаций их лингвистической сущности. Так, например, осмысливая природу отглагольных существительных типа *ход* и *лёт*, В. И. Теркулов выдвигает требование «отказаться от придуманной и абсолютно неприемлемой трактовки семантики deverbatива как семантики опредмеченного действия и констатировать возможность обозначения существительным чистого действия, вернее, лингвального

процесса, а во-вторых, определить процесс образования отглагольных имён не как деривацию, а как формообразование» [17, с. 98].

Мысль о нежесткости границы между грамматическими и неграмматическими явлениями, а также о существовании между ними обширных переходных зон последовательно развивается в работах В. А. Плуногяна. Понимание «грамматичности» рассматривается учёным как постоянно приобретаемое в ходе эволюции свойство языковых единиц; при этом грамматические показатели могут противопоставляться как более или менее обязательные. Актантная деривация при таком видении проблемы занимает место между словоизменением как ядром грамматической зоны и словообразованием [13, с. 13–17]. Нам более близка разграничительная позиция по этому вопросу А. В. Бондарко, согласно которой «формообразование и словообразование оказываются не взаимоисключающими, а частично накладывающимися друг на друга понятиями. Зоны формообразования и словообразования пересекаются, образуя общий сегмент, в котором представлено как то, так и другое явление (без смешения)» [1, с. 209].

Лексические категории отграничиваются от словообразовательных довольно явно, поскольку они являются прямыми проекциями основных ономаσιологических категорий в область собственно лексической семантики и устанавливаются без какой бы то ни было ориентации на формальные критерии. В их состав наравне с непроизводными могут включаться, на основе общности категориально-лексической семы, также производные слова. Эта сема в формально-деривационной структуре подобных дериватов не отражена (ср.: универбат *утренник* в составе лексико-семантической группы явлений природы обозначает «утренний мороз», т. е. формальное выражение здесь получила лишь частеречная предметная сема).

Словообразовательные категории объединяют лексемы с общим деривационным значением, причём некоторые из таких категорий являются одновременно частью смешанных – лексико-словообразовательных категорий. Подобные объединения включают в свой состав, помимо структурирующей категорию производной лексики с типовым значением, непроизводные слова с

идентичной семантической структурой. Разграничение словообразовательных и лексико-словообразовательных категорий осуществляется, таким образом, с учётом их своеобразия по характеру коррелятивности единиц (подробнее об этом см. в нашей статье [7]). Проиллюстрируем этот тезис двумя частными примерами. Так, категория наименований незрелого животного носит в современном русском языке последовательно-коррелятивный, т. е. словообразовательный характер, ср.: *медведь – медвежонок, утка – утёнок, уж – ужонок* и т. п. (супплетивные корреляции типа *корова – телёнок, собака – щенок* здесь единичны). Ономаσιологическая категория локативности получила в русском языке, напротив, непоследовательно-коррелятивную, т. е. лексико-словообразовательную реализацию, ср.: *пристать (о судах) – пристань*, но также *порт; раздеваться – раздевалка (разг.)*, но также *гардероб* и т. п.

На разнообразие и сложность связей словообразовательных категорий с разными лексическими объединениями справедливо указывал М. Докулил: «Словообразовательные категории, с одной стороны, всегда включают определённые лексико-семантические классы; с другой стороны, они сами содержатся в более общих лексико-семантических категориях» [4, с. 193]. Границы между категориями разных типов зыбки и исторически изменчивы, однако совокупность их реализаций образует на каждом синхронном языковом срезе целостную и вполне устойчивую систему номинативных единиц и моделей их функционирования. Описание номинативной системы современного русского языка сквозь призму её категориальной организации – актуальная, очень трудоёмкая и весьма непростая в методологическом и методическом аспектах задача будущих ономаσιологических исследований.

В заключение подчеркнём важность корректного разграничения и глубокого анализа каждой из названных форм реализации ономаσιологических категорий в русском языке с позиций когнитивного подхода. Будучи одновременно инструментом и результатом обработки информации, получаемой человеком при взаимодействии с внешней средой, ономаσιологические категории формируются под воздействием как внешних, так и внутриязыковых факторов. Собственно лингвистический фактор, а

именно наличие в языковой системе формальных средств выражения категориальных смыслов, лежит в основе наиболее существенного отличия в когнитивном аспекте лексических категорий от грамматических и словообразовательных. Лексические категории базируются на имплицитных семантических связях и являются проекциями весьма разнообразных отношений между практически неисчислимыми реалиями действительности. Лексико-семантическая категоризация носит, таким образом, не собственно языковой, отражательный характер. Впрочем, названное свойство лексики нельзя абсолютизировать, поскольку это привело бы к умалению её роли в выражении языковой картины мира.

Вместе с тем наиболее типичные и важные для данного национально-языкового коллектива связи между объектами внешнего мира, преломлённые в сознании носителей языка, получают формальное выражение и системное закрепление в рамках грамматических и словообразовательных категорий, которые правомерно рассматривать как модели собственно языкового представления и интерпретации фрагментов внеязыкового универсума и связей между ними. Словообразовательным категориям в этом плане принадлежит особая роль: они представляют собой совокупность производных слов, объединённых общностью словообразовательного значения и типовых форм его выражения, тогда как, по убеждению Е. С. Кубряковой, «именно корреляции формы и содержания в каждой модели производного слова обладают когнитивной значимостью» [8, с. 79]. Углубление знаний о словообразовательных категориях, таким образом, перспективно, поскольку оно позволяет установить вклад ономаσιологических категорий данного типа в стратификацию номинативной сферы русского языка, открывая тем самым новые возможности для исследования русского менталитета.

Литература

1. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики : На материале русского языка / А. В. Бондарко. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.

2. Булыгина Т. В. Категория / Т. В. Булыгина, С. А. Крылов // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 215–216.
3. Докулил М. К вопросу о морфологической категории / М. Докулил // Вопросы языкознания. – 1967. – № 6. – С. 3–16.
4. Dokulil M. Tvoření slov v češtině. Teorie odvozování slov, I / M. Dokulil. – Pr. : Academia, 1962. – 263 s.
5. Ефремова Т. Ф. Толковый словарь словообразовательных единиц русского языка : ок. 1900 словообразов. единиц / Т. Ф. Ефремова. – [2-е изд., испр.]. – М. : АСТ : Астрель, 2005. – 636 с.
6. Косова В. А. Словообразовательная категория : формирование понятия и основные направления исследования / В. А. Косова // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки. – 2010. – Т. 152, кн. 6. – С. 199–212.
7. Косова В. А. Характер коррелятивности единиц словообразовательной категории / В. А. Косова // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 5. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/111-10731>.
8. Кубрякова Е. С. О когнитивном подходе к производному слову / Е. С. Кубрякова // Славистика : синхрония и диахрония : сб. науч. ст. к 70-летию И. С. Улуханова. – М. : Азбуковник, 2006. – С. 77–83.
9. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – [3-е изд.]. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 120 с.
10. Лещак О. В. Онтологические проблемы ономаσιологии и категориальная типологизация семантического пространства языкового опыта / О. В. Лещак // Studia Rusycystyczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego. – Kielce, 2009. – Tom XVIII. – S. 179–195.
11. Митев Д. К вопросу о сущности категории возраста и специфике ее внутренней организации (на материале русского языка) / Д. Митев // Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков. Выпуск 2. – Шумен : Унив. изд-во «Еп. Константин Преславски», 2003. – С. 23–53.

12. Митев Д. Особенности словообразования в аспекте языковой номинации / Д. Митев // Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков. – Шумен, 2002. – Режим доступа : www.russian.slavica.org/article139.html.

13. Плунгян В. А. Грамматические категории, их аналоги и заместители : автореф. дисс. ... на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / В. А. Плунгян. – Москва, 1998. – 48 с.

14. Раевская О. В. К вопросу об ономаσιологических категориях / О. В. Раевская // Филологические науки. – 1999. – № 1. – С. 22–28.

15. Савинова Е. К. Ономаσιологическая категория локативности и ее отражение в производных наименованиях : автореф. дисс. ... на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Е. К. Савинова. – Москва, 1989. – 20 с.

16. Тезисы Пражского лингвистического кружка // Пражский лингвистический кружок : Сборник статей / [Сост., ред., предисл. Н. А. Кондрашова]. – М. : Прогресс, 1967. – С. 17–41.

17. Теркулов В. И. Альтернативный путь исследования концепта и дискурса / В. И. Теркулов // Концепт и дискурс : коллективная монография / [отв. соред. Г. Н. Кенжебалина, М. В. Пименова]. – Павлодар – Кемерово – Киев – Витебск : Кереку, 2012. – С. 87–104.

18. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

Аннотация

Косова В.А. Ономаσιологические категории и формы их системной реализации.

Сообщение посвящено ономаσιологической категории и носит теоретический характер. В дискуссионном ключе рассмотрены некоторые сложности выделения и интерпретации ономаσιологических категорий русского языка; подробно проанализирована проблема разграничения форм их реализации. Особый акцент сделан на словообразовательной категории ввиду её высокой системной и когнитивной значимости.

Ключевые слова: ономаσιологические категории, словообразовательная категория.

Анотація

Косова В.О. Ономасіологічні категорії та форми їхньої системної реалізації.

Доповідь присвячена ономасіологічній категорії та має теоретичний характер. У дискусійному аспекті розглянуті деякі труднощі вияву та інтерпретації ономасіологічних категорій російської мови; детально проаналізовано проблему розмежування форм їхньої реалізації. Закцентовано особливу увагу на словотвірній категорії з огляду на її системну та когнітивну значимість.

Ключові слова: ономасіологічні категорії, словотвірна категорія.

Abstract

Kosova V.A. Onomasiological categories and the forms of their system realization.

The term onomasiology means “name”. An onomasiological approach to word formation encompasses several basic models whose common feature is procedure from concept / meaning to form. The onomasiological framework is cognitive, relating word formation to conceptual thinking. The conceptual level establishes a link between the extralinguistic and linguistic levels of the naming process.

In the short history of onomasiological research in word formation, three main approaches have emerged. One of them is based on Dokulil’s ideas; the second strictly separates the conceptual / semantic and the formal levels; according to the third approach, any theory of word formation is a byproduct of more broadly based onomasiological research into lexical semantics.

As a result, the article is devoted to onomasiological category and has a theoretical nature. Some difficulties of selection and interpretation of onomasiological categories of the Russian language are viewed in a speculative manner, and the problem of differentiating the forms of their realization is analyzed in detail. The author lays an emphasis on the category of word formation due to its high systemic and cognitive significance.

Key words: onomasiological categories, word-formative category.

О. М. Мокра

Артемівськ. Україна

УДК 811.133.1’373.7

ЕТНОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ФРАНЦУЗЬКИХ ПРИСЛІВ’ІВ

Прислів’я яскраво віддзеркалюють своєрідність побуту, життя, історії та культури народу. Такі лаконічні, інформативно стислі, втім марковані потужним смисловим навантаженням послання, збереглися попри століття. Активне володіння арсеналом фразеологічних одиниць – складне завдання для

тих, хто вивчає мову, але таке знання формує міжкультурну компетентність користувача, прикрашає його мовлення, посилює аргументацію, забезпечує адекватне сприйняття менталітету нації. Вивчення соціокультурного аспекту прислів'їв французької мови дозволить простежити їхній національно-культурний зміст та історичні витоки.

У вітчизняній практиці збирання прислів'їв змінилося власне вивченням лише наприкінці ХІХ ст. і нині пов'язано з іменами українських лінгвістів (І.О. Голубовської, В.І. Мельник, Н.І. Поміркованої, О.О. Селіванової). Увага вчених зосереджувалася на аналізі внутрішньої форми фразеологізмів, етимології, семантиці конкретних ідіоматичних одиниць, їхньому когнітивному змісті (А. Назарян, Г. Соколова, В. Луговий, Ж. Піно). Сучасні лінгвістичні студії скеровують інтерес на вивчення варіювання значення паремій у різних контекстах. Якщо прислів'я є акумуляторами і трансляторами культурних та ціннісних надбань нації, то варто простежити за специфікою їхнього продукування в конкретних соціогрупах. Як не дивно, але у французькій науці про мову прислів'я не становили предмет серйозних наукових розвідок, хоча лексикографи ретельно збирали і систематизували прислів'я (Ch. Bally, A. Sechehaeye, J. Marouzeau, M. Maloux, J. Matignon, F. Montreynaud, J. Pineaux, M. Rat, A. Rey).

Метою статті є аналіз діалектних витоків французьких прислів'їв та специфіки відображення в них накопиченого життєвого досвіду мешканців Шестикутника (як жартівливо називають Францію).

Прислів'я належать до фразеологічної системи мови і утворюють цілісну семантико-структурну групу, одиниці якої об'єднані за певними типологічними ознаками: семантична та структурна цілісність, відтворюваність у комунікативних процесах, надслівна будова. Дослідники виокремлюють два шляхи виникнення паремій: редукцію текстового генотипу паремії та розширення фразеологізму до рівня прислів'я. Семантика прислів'їв безпосередньо походить від культури народу-носія мови. Своїм походженням прислів'я зобов'язані фольклорним звичаям, повір'ям, прикметам, традиціям, міфології.

Французи почали збирати і записувати прислів'я у середньовічну добу. Мовознавці посилаються на три збірки прислів'їв [8; 9]. Перша, написана під протекцією короля Філіпа Ельзаського (1175), містить шестирядкові поезії, кожна з яких наводить прислів'я і завершується висловом: *Ce dit li Vilain* (Так сказав мерзотник) [9, с. 15]:

L'on peut bien par usage à force d'éducation,

Faire le chat si sage

Qu'il se tient chandelle ardant en sa gueule allumée

Ja n'iert si bien appris Mais il ne sera jamais

Si il voit la souris

Qu'il n'y aut maintenant : n'y aille aussitôt

Mieux vaut nature que nourriture a plus de force qu'éducation

Ce dit li Vilain.

Прислів'я надають настанови про мир, уникнення суперечок, ворожнечі: *Longue courroie tire, qui la mort de son voisin désire* (укр.: Не копай іншому яму, бо сам потрапиш у неї). *Ce qui œil ne voit, cœur ne deut* (укр.: З очей далі, з серця геть). Друга збірка прислів'їв «*Proverbes ruraux et vulgaires*» (укр.: Народні та селянські прислів'я) (1317) компілює біля п'яти сотень прислів'їв та приказок, що фіксують життєві канони: *En la langue gist la mort et la vie* (укр.: Мова – це смерть і життя) [9, с. 17]. Третя збірка, створена французьким каноніком Е. Ле Грі (XV ст.), містить вісім сотень прислів'їв та приказок із лаконічними коментарями на латині: *À la cour du roi, chacun y est pour soi* (укр.: У царському дворі, кожен сам за себе). *À tel pot, telle cuillère* (укр.: Кожному горщику, своя ложка) [9, с. 19].

Відтак, стає очевидним, що часом розквіту французьких прислів'їв є середньовіччя з його способом мислення, прагненням реалізувати дидактико-гносеологічну функцію, існуванням розмаїття діалектів у різних регіонах Франції, що надали свою парадигму сталих повчальних висловів.

На півночі країни поширений пікардійський діалект (le picard), на якому розмовляють у Нор-Па-де-Кале та Пікардії. Мешканці Нор-Па-де-Кале, яких називають *ch'ti*, *ch'timi* (укр.: шті), відзначаються добрим гумором, яким

насичені крилаті вислови: *Il o tè à l'école din chés courts jours quante éch maristér i bsoait sin cite.* = *Il est allé à l'école en hiver quand l'instituteur faisait le cidre* (укр.: дослівно: він ходив до школи взимку, коли вчитель попивав сидр (відпочивав). Тобто цей ледар не любив ходити до школи). *Éne carette qu'al wingne al wingne longtemps.* = *Un véhicule qui grince grince longtemps* (укр.: Скрипуче авто скрипить довго). Прислів'я віддзеркалюють врівноважений характер пікардійців, їхнє оптимістичне ставлення до життя: *Quante i pleut, i feut tchitter tchère.* = *Quand il pleut, il faut laisser tomber* (укр.: Коли йде дощ, закинь усі справи) [12]. Народна мудрість мешканців Пікардії наголошує на конструктивізмі, працелюбстві: *I veut miu intérténir qu'éd batir.* = *Mieux vaut entretenir que de construire* (укр.: Краще зберігати, ніж будувати).

У середньовічній збірці «Великий кутюм Нормандії» зафіксовані усі звичаї мешканців цього регіону. Книга використовувалася в судовій практиці і вважається джерелом прислів'їв: *Nulle terre sans seigneurie* [5, с. 11]. Нормандці завжди славилися своєю хитрістю та обачливістю: відповідь нормандця – це ухильна відповідь, тому вислів *répondre en Normand* позначає «не сказати ні «так», ані «ні», дослівно «відповісти, як нормандець».

Діалект галло (le gallo) зберігає прислів'я, що носять філософський характер і віддзеркалюють життєві істини: *Avant de diriger il faut savoir rassembler* (укр.: Перш ніж керувати, варто вміти зібрати). *Une petite maison est plus chaude qu'une grande* (укр.: Маленька оселя тепліше за велику) [8].

Бретонський діалект (le breton) належить до родини кельтських мов. Малоземелля і невисока продуктивність сільського господарства змушують бретонських селян цінувати землю. Шанобливому ставленню до неї присвячено чимало прислів'їв: *An douar so kozh med n'eo ket sod.* = *La terre est vieille mais elle n'est pas folle* (укр.: Земля – стара, але не божевільна) [4].

Пуатевінсько-сентонжській діалект (le poitevin-saintongeais), поширений у регіонах Пуату і Сентонж між Луарою та Жирондою, закарбував прислів'я, що надають моральні настанови у повсякденному житті: *Qui va chapt'it, va loin!* (укр.: Тихіше їдеш, далі будеш). *Meûx vaut s'toucher deux fois que s'arracher le nez!* (укр.: Краще два рази прочистити ніс, ніж відірвати його) [1, с. 44].

Особливістю арсеналу прислів'їв цього регіону є той факт, що славнозвісний письменник Ф. Рабле служив тут духовним отцем, тому чимало яскравих прислів'їв належать саме його творчості: *A celly qui attendre peult, tout vient à temps. = À celui qui sait attendre, tout vient à temps* (укр.: Тому, хто вміє чекати, все приходить своєчасно) (Rabelais F. Quart Livre, 1552).

Валлонський діалект (le wallon), поширений у департаменті Арденни, славиться вирощуванням коней (chiva), тому низка прислів'їв присвячується цій древній тягловій худобі: *esse comme li ch'va ferré à glèce = être comme un cheval ferré à glace = être très assuré dans ses affaires* (укр.: бути впевненим, як добре підкований кінь); *fer comme les bons ch'va s'échaffer tot corant = faire comme les bons chevaux s'échauffer en courant = travailler fort pour rechauffer* (укр.: працювати, як коні); *fer comme les mavas ch'van hossi l'tiesse sins rin dire = faire comme les mauvais chevaux, hocher la tête sans rien dire* (укр.: вміти лише кивати головою, як поганий кінь) [2, с. 44].

Джерельна база автентичних прислів'їв лотарінгського діалекту (le lorrain) представлена висловами, що мають відношення до гастрономічних переваг мешканців Лотарінгії: *S'il faut avaler une grenouille, on ne gagne pas grand chose à la regarder* (укр.: Якщо потрібно проковтнути, не варто її розглядувати), а також окремих людських вад: *L'oisevetè eursônne è lè rôye, elle îse trôp bien pis que lo trévaye; lè kiè qu'on serve ost tojo pis kière. = L'oisiveté ressemble à la rouille, elle use beaucoup plus que le travail; la clef dont on se sert est toujours plus claire* (укр.: Ледарство як іржа, вона зношується набагато швидше, ніж праця; ключ від неї ніколи не іржавіє) [8].

На ельзаському діалекті (l'alsacien) паремії характеризують відносини між людьми, необхідності створення комфортних умов для співпраці, родинного життя, вирішення проблем миру і війни [7, с. 56]: *Les hommes ont toujours raison, mais les femmes n'ont jamais tort. Femme et chat, dans la maison; homme et chien, hors de la maison. C'est loin du canon qu'on trouve de vieux soldats.*

Прислів'я регіону Франш-Конте засвідчують гостинність мешканців: *Où flotte le drapeau comtois, qui que tu sois, tu es chez toi* (укр.: Там, де розвивається франко-контійський прапор, хто б ти не був, ти – у себе вдома) [8].

Лімузенський діалект (le limousin) належить до окситанської мови, що вживається в трьох південно-західних департаментах: Лімузен, Шаранта, Дордонь. Лімузенський діалект вживається в основному людьми старше 50 років, які проживають у сільській місцевості. Вони жартують, вживаючи гру слів (limer – шліфувати), що лімузенцем можна стати, лише за умови гарної шліфовки: *C'est en limant qu'on devient limougeaud* [12]. Мешканці цього регіону шанують наполегливість, здоровий глузд: *Qui prête son aiguille sans gage, en perd l'usage* (укр.: Той, хто не працює, втрачає звичку працювати) [12].

Овернський діалект (l'auvergnat) належить до окситанської мови і поширений на півдні центральної Франції, головним чином, на території історичної області Овернь (Auvergne). Семантика прислів'їв Оверні дотична до взаємовідносин чоловіка і жінки: *Un homme de paille vaut une femme d'or* (укр.: У працюючого чоловіка золота жінка), фахових секретів: *Sage est le juge qui tôt écoute, et tard juge* (укр.: Гарний суддя той, хто спочатку слухає, а згодом судить) [10].

Провансальський діалект (le provençal) поширений на південному сході Франції. Жителі Провансу здавна зажили слави гордіїв і філософів, адже дотепер вважають себе спадкоємцями античної мудрості і зверхньо поглядають на мешканців півночі. «У гавотів грубий лише одяг», – свідчить прованське прислів'я. Гавоти – мешканці Провансу, які служили в старі часи вчителями в заможних буржуазних родинах і викладали французьку мову, арифметику і навіть латину. Провансальські прислів'я насичені граціозним ставленням до навколишнього світу: *Lou cor countènt fai la fàci bello.* = *Cœur joyeux fait beau visage* (укр.: Радісне серце – гарне обличчя). *Ount i'a de pan e de vin, Lou rei pou veni.* = *S'il y a pain et vin, le Roi peut venir* (укр.: Коли є хліб і вино на столі, можна запрошувати короля у гості) [3].

Гасконські прислів'я датуються середньовічною епохою, коли адвокатом Г. Моліньє були написані «*Las leys d'amors*» (Закони кохання) [6, с. 69]. Збірка

невеликих за обсягом поетичних текстів мала повчальний характер. У ній фігурували вислови, властиві для усіх часів і народів (*formules appropriées et adaptées aux temps et aux choses*): *A la flour vai toustèms l'abiho. = En tout temps l'abeille va vers sa fleur* (укр.: Бджілка летить на квітку за будь-якої погоди). *Coume te fan, fai-ié, E s'es de mau, perdouno-ié. = Comme ils te font, fais leur, et si c'est du mal, pardonne leur* (укр.: Ставтеся до ближніх так, як вони до вас, але коли ображають вас, вибачте їх) [8].

Інтерес до грубуватих діалектних висловів у сучасній Франції свідчить про пошуки автентичності, природних джерел. Вживання діалектних прислів'їв свідчить про розвинене почуття гумору в сучасного француза. «Кордони» грубості в діалектному варіанті при цьому значно розширені. У діалекті сучасна людина знаходить додаткові джерела експресивності, яскравих асоціацій, гри слів, яких бракує вишуканій літературній мові: *Qui mange un oignon, rote comme un démon. Qui pisse loin ménage ses pompes!* [11].

Діалектні джерела, безсумнівно, зробили вагомий внесок у формування системи французьких прислів'їв. Таким пареміям властиві своєрідні мовні одиниці, автентична семантика, що зумовлюються специфічними природними та соціально-історичними умовами життя місцевого населення, своєрідністю їхнього давнього побуту.

Література

1. Chasnaye J. Proverbes vendéens / J. Chasnaye. – P. : Revue de Traditionnisme, 1906. – 44 p.
2. Defrecheux J. Comparaisons populaires wallonnes / J. Defrecheux. – Liège : L'imprimerie Vaillant-Carmanne, 1886. – 234 p.
3. Dictionnaire des meilleurs proverbes et des plus belles citations françaises [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.proverbes-francais.fr/proverbes-expliques>.
4. Ernault E. Dictionnaire des dictons et proverbes bretons / E. Ernault. – Saint Brieuc : Skol, 2000. – 600 p.

5. Gómez-Jordana Ferary S. Le Proverbe : vers une définition linguistique. Étude sémantique des proverbes français et espagnols contemporains / S. Gómez-Jordana Ferary. – P. : L'Hartmann, 2011. – 390 p.
6. Las Leys d'Amors // Manuscrit de l'Académie des Jeux Floraux publié par J. Anglade. – Toulouse : Privat, 1919–1920.
7. Leser G. Dictons et proverbes d'Alsace / G. Leser. – Strasbourg : Delabelle, 1956. – 134 p.
8. Maloux M. Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes / M. Maloux. – P. : Larousse, 2001. – 628 p.
9. Pineaux J. Proverbes et dictons français. / J. Pineaux. – [5eme éd]. – P. : PUF, 1967. – 128 p.
10. Офіційний сайт електронного видання «Regards et vie d'Auvergne» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.regardsetviedauvergne.fr>.
11. Сайт бретонських прислів'їв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.humour-blague.fr/blague-proverbes>.
12. Словник найкращих французьких прислів'їв та цитат / Dictionnaire des meilleurs proverbes et des plus belles citations françaises [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.proverbes-francais.fr>.

Аннотація

Мокрая О.Н. Этнографические источники французских пословиц.

В статье рассмотрены вопросы происхождения пословиц французского языка. Определено, что диалекты разных регионов Франции являются источником обогащения системы паремий французского языка. Каждый регион обогащает национальный язык особым колоритом, благодаря образованию пословиц с этнокультурным компонентом. Лингвостилистическими особенностями таких пословиц выступает метафорическая образность, употребление просторечной лексики, исторический синтаксис. Установлено, что в настоящее время французы все активнее используют в речи диалектные выражения, демонстрируя, таким образом, аутентичность общения и собственные корни.

Ключевые слова: диалект, этнокультурный компонент, национальный колорит, паремии, пословицы, фразеологизмы.

Анотація

Мокра О.М. Етнографічні джерела французьких прислів'їв.

У статті розглянуто питання походження прислів'їв французької мови. Визначено, що діалекти різних регіонів Франції є джерелом збагачення системи паремій французької мови. Кожний регіон збагачує національну мову особливим колоритом завдяки утворенню прислів'їв з етнокультурним компонентом. Лінгвостилістичними особливостями таких прислів'їв є метафорична образність, вживання просторічної лексики, історичний синтаксис. Встановлено, що нині французи все активніше вживають у мовленні діалектні вислови, шукаючи, у такий спосіб, автентичність спілкування та власні коріння.

Ключові слова: діалект, етнокультурний компонент, національний колорит, паремії, прислів'я, фразеологізми.

Abstract

Mokraya O.N. The ethnographic sources of proverbs in French.

Proverbs, that have functioned in the language since ancient time, possess enormous cognitive, communicative as well as speech capabilities due to their laconic form, practical wisdom, adaptability in the usus, witness, expressive color, imagery, and inexhaustible research problems. The unique folk culture study, which reflects the ethnic awareness specificity and national culture in studying proverbs that are considered to be custodians of civilized values and national outlook, resulted in the need of analyzing social and cultural aspects of their functioning in modern French.

Present-day theoretical approaches to the study of proverbs make it possible to determine their linguistic and cultural analysis aspects and clarify their status. Proverbs are laconic figurative expressions representing the moral truth concerning man's practical attitude to life. According to their linguistic status proverbs are set-expressions, which formulate judgments as figurative sayings, concise and complete. At the same time, proverbs are qualified by specific signs of the language system, which display the nature of the text, and are consequently endowed with discursive features. Pragmatic functions of proverbs are those of guidance, advice, warnings, notes and condemnation.

In French linguistics proverbs have traditionally attracted special attention of collectors, rather than scholars. Still certain features of their composition and functioning in speech were discussed by M. Maloux, J. Pineaux.

Defining linguistic characteristics of proverbs enables the scholars to state that the general meaning of units does not only depend on the imagery but also on its syntactic structure.

Stating extralinguistic factors of the French proverb formation implies that proverbs may be considered a moral code of the French community life and are based on a system of Roman law, supplemented with French rationalists' notions, the French Revolution ideas, philosophical

viewpoints expressed by prominent writers and thinkers, who defined the French mentality profile. The French proverbs heyday coincides with the Middle Ages. The Age of Enlightenment demonstrates clear-cut antipathy towards proverbs. In the XIX century proverbs were undergoing a revival again, especially in works depicting a small town life. In the XX century proverbs actively function in the media, advertising, art works.

French proverbs study through the prism of human perception and awareness of the world make it possible to identify native speakers' general ideas of the objective reality and to reveal collective ethnic identity in creating proverbs. The ethno-cultural core concepts in French proverbs are those of Society, God, Work and the Truth. They are primary categories that determine internal notional relationships within human life. Kindness, sincerity, common sense typical of the French is positioned in a great number of proverbs, especially in such principal oppositions as: wealth / poverty, knowledge / ignorance, hope / hopelessness.

Our analyzing proverbs dialect origin enables us to register and identify specifics of moral attitudes and teachings presented by paremiae of Normandy, Provence, Brittany, Alsace and other provinces. Monitoring the proverbs content resulted in the fact that they cover the culture, lifestyle and spirit of the people. Proverbs in a given region of France are marked with humorous connotation, vulgar tokens, which provide an additional source of expressiveness and authenticity.

French proverbs analysis, reflecting inter-ethnic relations, confirms the assumption of the country inhabitant's benevolent nature as France is one of the oldest immigration countries in Europe. There are a few proverbs, which provide low estimate of foreigners or reveal certain character flaws of other nations. However, the semantics of ethnic antagonism is missing in French proverbs. The results of folklore and artistic nature of proverbs analysis indicate formation of empirical generalizations, and later, consumer awareness, which displays the man's attitude to the world.

Studying the proverbs functioning can explain the French national view on the objects, phenomena and processes value. Proverbs connect interlocutors to the canonized patterns of thought and behavior that evolve with the nation and are eventually transformed into individual / group / general social incarnation of such stereotypes. Proverbs belonging to social group, to young people, in particular, reflects their patterns of thinking and world perception typical of certain culture representatives.

The socio-cultural analysis of proverbs functioning within a certain social group, for example, youth, sportsmen, artists, etc, developing methods of their research in cognitive and communicative perspectives seems to be rewarding in terms of our perspective research work.

Key words: dialect, ethno-cultural component, national colour, paremias, sayings, phraseological units.

УДК 811.161.1'373.21

**КОННОТАТИВНЫЕ МИКРОТОПОНИМЫ:
К ОСОБЕННОСТЯМ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ**

В «Словаре коннотативных собственных имен» Е. С. Отин, как известно, впервые дал систематическое описание эволюции свыше 3000 онимов, развивших референтные значения, обогатившихся коннотациями эмоционально-экспрессивного плана [5]. Среди коннотативных онимов разных типов в Словаре, по нашим подсчетам, представлено 14 единиц, которые могут быть отнесены к городской микротопонимии (урбанотопонимии), поскольку они служат для обозначения внутригородских объектов: микрорайонов, улиц, жилых домов, площадей, учебных заведений и т. д.: *Амур, Арбат, Бастилия, Бродвей (Брод ← Бродвей), Гайд-парк, Камчатка, Париж, Сахалин, Соловки, Сорбонна, Черемушки, Шанхай, Швейцария*. Еще один коннотативный микротопоним описан в статье «Из дополнений к “Словарю коннотативных собственных имен”», ср.: *Белый дом* 1. ‘Дом правительства РФ в Москве’; 2. ‘Здание администрации (в России, Украине)’ [3, с. 88].

Подчеркнем, что Е. С. Отиним впервые выявлены и сформулированы концептуальные значения данных коннотативных микротопонимов, которые в региональных словарях городских топонимикон, как правило, фиксируются только в своих референтных значениях. Действительно, в речевом быте того или иного города коннотативный микротопоним (коннотопоним) всегда обозначает конкретную реалию со всеми присущими только ей признаками, но нельзя не признать, что «референтное значение может выступать и как таковое <...>, и совпадать с концептуальным, <...> в котором из синкретичного континуума уже выделены существенные, дискретные качества. Эта постоянная «игра референтов» легко может создавать <...> иллюзию дробности там, где на самом деле сформировалось единое концептуальное значение и, следовательно, единое слово» [2, с. 195].

Большим достоинством созданной Е. С. Отиным теории коннотативных собственных имен является то, что она показывает более сложный характер семантической структуры онимов, чем это может показаться на первый взгляд. Так, коннотопонимы способны отображать конкретную реалию и в то же время иметь понятийную закрепленность. Это позволяет отнести их в особый класс языковых знаков, находящихся на границе между онимами и апеллятивами.

Причем референтное значение коннотативного микропонима, представляющее характерные признаки конкретной реалии для того или иного населенного пункта, всегда будет иметь региональную маркированность. В то время как концептуальное, или понятийное, значение отражает совокупность общих существенных признаков денотативно схожих в разных городах объектов, называемых одной лексемой. Так, в 1970-х гг. в Северодвинске один из кварталов, застроенный домами с квартирами коридорного типа, отличающийся повышенной криминальностью, назывался *Гарлемом*. Но кроме такого конкретно-референтного значения слова *Гарлем*, имеющего региональное своеобразие, в языке и речи представлена и понятийная отнесенность данной лексемы, ср.: *Я никогда не смогу влюбиться в мужчину без денег, из спального района. Из панельного гетто, из Гарлема* [С. Алексиевич. *Время секунд хэнд*, 2013]. Ср. также в НСЗ-90: *В российских городах появится множество своих «гарлемов», в которых уровень благоустройства жилого фонда будет значительно ниже..., а плотность заселения квартир – существенно выше, чем сейчас. Независимая газета 26.08.97. Нужны ли Москве свои Гарлемы и Шанхай? Рабочая трибуна 16.11.99. В каждом городе есть хулиганский район. Это наши «оторвановки», российские гарлемы. Огонек, 1996, 38. Ночью ходить не боюсь, два года прожила в Беляево – «московский Гарлем», куча негров, наркотиками торгуют. Лица, 1996, 4 [1, с. 371].*

Во всех приведенных иллюстративных примерах (кроме последнего) присутствует концептуальное значение коннотативного микропонима *Гарлем*; здесь имеется в виду «гарлем» вообще, то есть представлено общеязыковое значение слова, сформулированное петербургскими неографами

следующим образом: ‘о районе города, небольшом пригороде – месте обитания, собирания бедных и деклассированных слоев населения’ [1, с. 371]. В последнем же примере концептуальное значение разграничивается с референтным, региональным, когда описывается конкретный район Москвы.

Эта особенность семантики коннотопонима *Гарлем*, способного отражать и конкретную реалию и понятие, отмечена в словарной статье НСЗ-90 дважды: перед дефиницией в виде ремарки «в написании *Гарлем* и *гарлем*», а также в словообразовательно-этимологической зоне, ср.: – От **Гарлем** (*имя собств.*; бедный негритянский квартал Нью-Йорка, в США), с переходом в разряд *имен нариц.* [1, с. 371].

Понятно, что для установления концептуального значения подобных коннотопонимов необходимо иметь фон – опыт фиксации региональных микропонимов в лексике разных городов в денотативно схожих значениях. В «Словаре коннотативных собственных имен» Е. С. Отина, наряду с концептуальными значениями коннотопонимов, указаны их конкретно-референтные значения, закрепленные во вторичных, региональных микропонимах. Так, например, у слова *Соловки* (‘всякое отдаленное место проживания’) в Словаре фиксируются следующие референтные значения: «1. Неофициальное название Ленинского района города Донецка <...> и находящегося здесь рынка <...>; 2. Неофициальное название части села Федоровка <...> Донецкой области <...>; 3. Неофициальное название одного из учебных корпусов Горловского гос. пединститута иностранных языков в Донецкой области. Другие корпуса в студенческом жаргоне последнего десятилетия именуются: *Сорбонна*, *Бастилия* и *Цека* (ЦК)» [5, с. 344].

Множество примеров референтных значений разных коннотопонимов представлено в специальных словарях региональной субстандартной и коллоквиальной урбанотопонимии. Сегодня вышло несколько таких изданий: «Словарь петербуржца» (2002) Н. А. Синдаловского (2-е издание: 2013 г.); псковский «Региональный словарь сленга» (2006) Т. Г. Никитиной и Е. И. Рогалевой; «Словарь уфимского сленга начала XXI века» (2008) С. В. Вахитова; «Региональный словарь русской субстандартной лексики:

Йошкар-Ола, Республика Марий Эл» (2009) А. Т. Липатова и С. А. Журавлева; «Словарь екатеринбуржца: неофициальные названия городских реалий» (2012) Е. Н. Клименко и Т. В. Поповой и др.

Региональные коннотативные микротопонимы отонимного и отапеллятивного происхождения вошли также в подготовленный нами словарь городской разговорной речи Северодвинска, где они описаны вместе с апеллятивной региональной лексикой, такой как *грабилка* ‘ручной комбайн (совок) для сбора ягод’; *настик* ‘стержень шариковой ручки’; *поньки* ‘маршрутные такси’ (первонач. от названия фирмы «Пони-экспресс»); *пятнарик* ‘недалекий, глуповатый человек’ (от номера спец. школы); *пашаевки* ‘талоны на питание, выдаваемые вместо денег в кризис 1990-х (от Д.Г. Пашаев – директор градообразующего предприятия)’; *фонарик* ‘магазин в брежневке, с витринами во всю стену’; *халява* ‘неаккуратный человек, неряха’; *шаять* ‘дымить’ и др. [6].

Приведем некоторые региональные значения коннотативных микротопонимов, либо актуальных в городском узусе Северодвинска, либо уходящих из употребления: 1) ‘микрорайон новой застройки, удаленный от центра, на болоте’: *Комарово* (от популярной в 1980-х песни «Я уеду в Комарово»); *Малая Земля*; *Простоквашино*; 2) ‘криминальная часть города, состоящая из бедных кварталов, рабочих общежитий, домов с коммунальными квартирами: *Гарлем*; *Чикаго*; 3) ‘развлекательная часть города, средоточие баров, ночных клубов’: *Бермудский треугольник*; *Лас-Вегас*; *Содом и Гоморра*; 4) ‘рестораны, бары, закусочные’: *Плакучая ива*; *Три пескаря*; 5) ‘женские и мужские общежития’: *Бастилия*¹; *Пентагон*; *Сайгон*; 5) ‘благоустроенная зона’: *Майами*; 6) ‘городская окраина, с частными деревянными домами, построенными вплотную’: *Шанхай*; 7) ‘общежитие для иностранных моряков’: *Китайгород*; 8) психоневрологический диспансер: *Кащенко*; 9) ‘дачный кооператив на берегу озера’: *Лазурный берег*; 10) ‘проезд между моргом и больницей’: *Дорога жизни*; 11) ‘памятники, архитектурные сооружения’: *Байконур*; 12) ‘главная улица’: *Бродвей*; *Брод*; *Невский [проспект]*; 13) ‘жилые дома особой формы’: – ‘длинные, многоподъездные’: *Китайская стена*; – ‘со

сравнительно узкими окнами': *Бастилия*²; – 'однотипные, стоящие рядом': *Три поросенка, Три тополя на Плющихе, Три колодца* (от популярной в 1980-х песни «Уч-ку-дук»); – 'с городскими часами': *Биг Бен*; – 'с башенкой на крыше': *Теремок*; 14) 'продовольственные магазины': *Обжорный ряд; Тортуга*; 15) 'дворовый стадион («коробка»)': *Маракана*.

Помимо составленных лингвистами словарей региональной лексики конкретных городов, примеры урбанотопонимов можно найти в стихийно возникающих топиках на неофициальных форумах многих населенных пунктов, где идет обсуждение внутригородской неформальной топонимии, прежде всего «сленготопонимов» (термин Е. С. Отина).

Необходимо сказать также, что сложной семантической структурой, наличием референтного и понятийного значений, обладает и другой тип семантических микротопонимов, который составляют имена, образованные от нарицательных существительных, ср. такие отапельлятивные онимы, как *Клетка* 'огороженная танцплощадка' (уход.); *Пятак (Пятачок), Сковородка* 'танцплощадка под открытым небом' (уход.); *Скворечник* 'высокое, узкое здание (пост ГИБДД и т. п.)'; *Шайба*¹ 'блинная (магазин и т. п.) округлой формы'; *Шайба*² 'площадь на пересечении двух улиц'; *Муравейник* и др.

Так, конкретная реалья со всеми, только ей присущими признаками, составляет референтное, региональное значение микротопонима *Муравейник*, например, в Северодвинске: '9-этажный многонаселенный жилой дом на ул. Дзержинского'. Концептуальное же значение коннотопонима *Муравейник* (совокупность существенных признаков предметов, входящих в денотативный класс) можно сформулировать следующим образом: 'многоэтажный дом (часто общежитие) с большим количеством постоянно входящих и выходящих из него людей (напоминающий *муравейник*)'. Отметим, что экспликация образных сем, указание на мотивационную основу в словарной формулировке значения коннотопонима представляется обязательным компонентом его словарной статьи.

Коннотативные микротопонимы, наряду с микротопонимами других типов, являются неотъемлемой частью «языкового быта» города, представляют

его неофициальный, экспрессивный урбанотопонимикон, создают своеобразный речевой колорит города, определяют его лингвистический ландшафт. Сферой применения коннотативных микропонимов, или микроурбанонимов, является неформальное общение людей разных возрастов и профессий, соответственно, используются эти единицы в разных регистрах разговорно-обиходной речи, а не только в молодежных жаргонах или сленге, как это отмечается иногда в литературе. Е. С. Отин писал, что «далеко не все онимные коллоквиализмы принадлежат сленгу», часть из них является «типичными разговорными микроурбанонимами» <..> [4, с. 60]. Действительно, статус некоторых коннотопонимов (например, *Бродвея*, *Шанхая*) за счет многолетней традиции употребления, а также использования в качестве экспрессивного средства в языке СМИ оказывается не ниже разговорно-литературного. Кроме устной городской стихии, неофициальные микропонимы разных типов широко используются в виртуальной коммуникации (интернет-СМИ, форумы, блоги и т. д.).

В отличие от официальных собственных названий, коллоквиальные и жаргонно-сленговые коннотативные микроурбанонимы содержат оценочные характеристики городских объектов (от шутливой и иронической до уничижительной), обладают мощным экспрессивным потенциалом, основанном на нестандартном соотношении языкового знака с всегда крайне неожиданным референтом.

Как было сказано, в существующих региональных изданиях, как правило, отражаются только конкретно-референтные значения коннотативных микроурбанонимов. При этом у регионимов, обладающих разными референтными значениями, совпадает концептуальное содержание, но оно оказывается разбросанным по разным словарям. Так создается иллюзия множества слов там, где выступает одно наименование, как мы полагаем, с широким значением. Поэтому наряду с региональной семантикой микропонимов важно выявлять и фиксировать в рамках единой словарной статьи их общеязыковое, концептуальное содержание, т. е. возникает

необходимость лексикографического представления таких единиц в отдельном специальном словаре коннотативных микропонимов.

Методика и техника отражения в словарной статье семантических особенностей разных типов широкозначных слов, обладающих «общим» значением, или диффузной семантикой, представлены, например, в «Большом словаре русской разговорной экспрессивной речи» В. В. Химика [7].

Литература

1. Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 90-х годов XX века : В 2-х т. : Т. 1. / Ин-т лингвистических исследований РАН / Т. Н. Буцева (отв. ред.). – СПб. : «Дмитрий Буланин», 2009. – 813 с.
2. Осипов Б. И. Размышления о русском слове / Б. И. Осипов // К истории языка, письма и культуры. Избранные статьи. Т. I. – Омск : Литера, 2014. – С. 194–208.
3. Отин Е. С. Из дополнений к словарю коннотативных собственных имен / Е. С. Отин // Восточнoукраинский лингвистический сборник. – Донецк : Юго-Восток, 2008. – Вып. 12. – С. 87–96.
4. Отин Е. С. Сленговые собственные имена в онимном пространстве современного русского языка / Е. С. Отин // Λογoζόνομαστική. – 2009. – № 3. – С. 59–63.
5. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – М. : ООО «А Темп», 2006. – 440 с.
6. Попов Р. В. Неформальный Северодвинск : Словарь региональной лексики города / Р. В. Попов. – Архангельск, 2015 (рукопись).
7. Химик В. В. Большой словарь русской разговорной экспрессивной речи / В. В. Химик. – СПб. : Норинт, 2004. – 708 с.

Аннотация

Попов Р.В. Коннотативные микропонимы: к особенностям семантической структуры.

В статье рассматриваются семантическая структура, коннотации и мотивировочная семантика микропонимов, образованных от коннотативных собственных имен, а также от нарицательной лексики. Обсуждается тезис о сложном характере семантической структуры данных онимов, их способности отображать конкретную реалию и в то же время иметь понятийную закрепленность. При этом референтное значение коннотативного микропонима регионально маркировано, а концептуальное, или понятийное, отражает совокупность общих существенных признаков топообъектов, денотативно схожих в разных городах.

Ключевые слова: городская лексикография, коннотативный микропоним, семантическая структура слова, неформальное общение, мотивировка номинации.

Анотація

Попов Р.В. Конотативні мікропоніми: особливості семантичної структури.

У статті розглянуто семантичну структуру, конотації та мотивувальну семантику мікропонімів, утворених від конотативних власних імен, а також від лексем на позначення загальних назв. Обґрунтовано тезис про складний характер семантичної структури певних онімів, їхньої здатності відображати конкретну реалію й у той самий час мати поняттєву закріпленість. При цьому референтне значення конотативного мікропоніму є регіонально маркованим, а концептуальне, або понятийне, відбиває сукупність загальних істотних ознак топооб'єктів, денотативно подібних у різних містах.

Ключові слова: міська лексикографія, конотативний мікропонім, семантична структура слова, неформальне спілкування, мотив номінації.

Abstract

Popov R.V. Connotative microtoponymy – some words about semantic structure specific features.

This paper deals with the semantic structure, and intents, and root-based semantics of microtoponymy notions formed from connotive proper names as well as from common names. The article reviews the assertion regarding complicated semantics structure of such names and their ability to cover a specific real nomination meanwhile they have some impaction of concept. In this respect, the referential meaning of the connotative microtoponymy gets identified by region, and the portion of concept (notional portion) demonstrates the series of common essential signs of the toponymic objects which are similar in different towns in terms of their denotative functions.

Taking into regard E.S. Otin's theory of connotative proper names, that witnesses a much more complicated character of onyms, it can be admitted that connotative microubanonyms

contain evaluative characteristics of urban objects, posses a powerful expressive potential based on non-typical reference of a language sign to an always unexpected referent.

Key words: urban lexicography, connotative microtoponymy, word semantic structure, colloquial communications, reasons of naming.

Н. А. Сегал, Ю. С. Коротких
Симферополь. Крым

УДК 81'373.21:82-92

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ЕДИНИЦЫ С КОМПОНЕНТОМ-ТОПОНИМОМ В ТЕКСТАХ ПОЛИТИЧЕСКИХ СМИ

Язык политики характеризуется семантической неопределенностью и идеологической неоднозначностью, направленными на достижение результатов, связанных с перераспределением сил в процессе борьбы за власть. В последнее десятилетие усилился интерес к политическому дискурсу (далее – ПД) как особой знаковой системе, предназначенной именно для политической коммуникации с целью выработки общественного консенсуса, принятия и обоснования политических и социально-политических решений. Как справедливо подчеркивает А. Н. Баранов, суть развитой системы политической коммуникации определяется обеспечением возможностей для достижения общественного согласия. Тем самым роль политика заключается в том, чтобы, скрывая одни мысли и эксплицируя другие, стремиться к принятию таких решений, которые в той или иной мере удовлетворяют всех членов социума [1]. Таким образом, язык ПД представляет собой основное средство манипулирования в политической среде. Особое место в системе категорий коммуникации занимает политический текст (далее – ПТ), который представляется как динамичная знаковая структура, обусловленная спецификой коммуникативного события. Раскрывая соотношение ПТ и ПД, Л. Е. Бессонова отмечает, что «дискурс утверждает свое место в системе категорий коммуникации, прежде всего, через понятие “текст” (хотя таковым текстом в чистом виде не является), также через понятие “речь”, через создание определенного коммуникативного пространства, где и происходит коммуникативное событие, порождающее текст» [2, с. 25].

Необходимым иллюстративным средством организации ПД являются контексты, которые формируются за счет прецедентных текстов. Прецедентные феномены создают необходимые условия для протекания процессов воспроизводства власти на основе эффекта узнавания. *Целью* данной статьи является описание прецедентных феноменов с ключевым компонентом-топонимом в текстах политических СМИ.

Исследователи подчеркивают, что в современной лингвистике понимание прецедентных феноменов тесно связано с представлением о них как единицах, в значительной степени «насыщенных» культурной информацией и национально детерминирующих культурное пространство, способных выполнять «функцию “языка” культуры» [5, с. 30]. Подобный подход к изучению языка восходит к трудам В. фон Гумбольдта, по рассуждениям которого, язык схватывает и лепит духовное качество народа – носителя языка, ибо «различие [языков] состоит не только в отличиях звуков и знаков, но и различных самих мировидениях» [3, с. 319]. Как указывают В. Г. Костомаров и Н. Д. Бурвикова, «язык, используя свой код – материальные оболочки слова-понятия, крылатого выражения, пословицы, прецедентного текста и т. п., фиксирует духовный опыт человека в культурной сфере и транслирует этот опыт следующим поколениям, обеспечивая информационную преемственность» [4, с. 37]. Как отмечает Е. А. Селиванова, прецедентность может существовать на когнитивном и на вербальном уровнях. На когнитивном уровне прецедентность представляет собой концептуальную структуру репрезентации ситуации, на вербальном уровне прецедентные концептуальные структуры могут репрезентироваться словом, словосочетанием, высказыванием, текстовым фрагментом или текстом [8, с. 133].

Прецедентные феномены оказываются единицами, способными выступать в качестве организующего центра ПТ, обеспечивая его глобальную связность, цельность и коммуникативно-прагматическую направленность. Отметим при этом, что наибольший эффект достигается при использовании данных единиц в сильных позициях текста, к которым относятся заглавие, начало и концовка.

Реализуясь в прецедентных конструкциях, топонимические единицы актуализируют значения, связанные с номинацией современных политических событий. По замечанию Е. С. Отина, «они не только способны выполнять свою прямую и изначальную функцию – быть именами объектов окружающего мира, – но и проникаются вторичным, дополнительным понятийным содержанием, становятся в речи экспрессивно-оценочными заместителями имен нарицательных. Они обогащаются понятийными, или референтными, коннотациями, органично слившимися с коннотациями эмоционально-экспрессивного плана» [7, с. 5].

Коммуникативное пространство современных ПТ реализуется за счет изменения семантики, а иногда и структуры прецедентных высказываний. Данный тезис подтверждается рассмотренными нами прецедентными конструкциями с ключевым компонентом-топонимом.

Как показал обзор текстов политических СМИ, наиболее частотной является устойчивая конструкция *прорубить окно в Европу*, ее семантические вариации («дорубить / вырубить / приоткрыть / открыть / распахнуть окно в Европу») и антонимичные конструкции («прикрыть / закрыть / захлопнуть окно в Европу»). На основе данных конструкций организовано большое количество политических контекстов с целевой семантикой. Устойчивые формы, построенные на базе конструкции «прорубить окно в Европу», в соответствии с предикатно-актантной моделью «S → V → O → Loc». Субъектами в подобных конструкциях являются государства, их лидеры, политические партии и организации, локативными объектами – государства и политические организации: *Янукович прорубил окно в Евросоюз* (globalist.org.ua, 12.05.2010); *Украина может открыть для России окно в Европу* (Русская служба «Голоса Америки», 14.10.2010); *Янукович меняет имидж. Из «крепкого хозяйственника» советской закваски он превращается в первого главу Украины, который на деле прорубил «окно в Европу»* (Росбалт, 27.09.2013); *Путин дорубил окно в Европу* (КП, 19.09.2011). При реализации в ПТ словосочетание «закрыть окно» означает «лишить субъекта возможности продвижения к поставленной им цели» и реализуется, как правило, на основе

устойчивой конструкции «прорубить окно в Европу» с заменой глагольного компонента: *Еврокомиссия закрыла Газпрому окно в Европу* (geelycars.ru, 14.07.2011); *Украине закрыли «окно в Европу»* (minprom.ua, 28.05.2013); *Чехи и поляки закрывают украинцам окно в Европу* (УП, 8.08.2012). В политических контекстах отмечается активное использование глаголов *замуровать*, *заколотить*, *зарешетить*, в семантической структуре которых выявляются компоненты 'заделать', 'плотно': *замуровать* (в 1 знач.) – заложить, заделать наглухо каменной кладкой, глиной и т. п.; *заколотить* (во 2 знач.) – прибывая что-л. гвоздями, плотно заделать, закрыть; забить; *зарешетить* – заделать решёткой. В текстах политических СМИ использование таких глаголов подчеркивает невозможность возобновления прежних отношений, полный разрыв между государствами: *Грузия замуровала окно в Европу* (novost.ge, 30.06.2011); *Разгоны митингов заколотят российское окно в Европу* (top.rbc.ru, 13.12.2011); *Россия зарешечивает окно в Европу* (e-news.com.ua, 15.09.2008). С другой стороны, частотным является использование глагола *искать* (в 1 знач. – стараться найти, обнаружить). Активное функционирование данного глагола подчеркивает желание лидеров государств найти новые возможности внешнеполитического взаимодействия: *Президент Узбекистана ищет «окно в Европу» на Южном Кавказе* (iarex.ru, 15.10.2012); *Россия ищет новое окно в Европу, но его уже присмотрел Китай* (rbcdaily.ru, 16.05.2011).

В ПТ в качестве «окна в Европу» (возможности политического или экономического взаимодействия с интересующим государством) может стать другое государство: *США – Россия: Украина как окно в Европу* (vedomosti.ru, 11.04.2008); *Для КНДР Россия – «окно в Европу»* (inosmi.info, 21.11.2014); *Украина может стать для России торговым окном в Европу* (politobzor.net, 06.11.2013); *Лукашенко: Мы для России не хлебники, а последнее окно в Европу* (regnum.ru, 17.10.2014).

Устойчивое выражение *Москва слезам не верит* в ПТ получает неоднозначную интерпретацию. Лексикографические источники дают

следующее определение данной конструкции: «**Москва слезам не верит** (разг.) – нет веры чьим-либо жалобам и плачу» [3, с. 412].

Денотативное значение данного выражения не всегда совпадает с его современным восприятием. Так, в русском национальном сознании конструкция *Москва слезам не верит* апеллирует прежде всего к названию известного советского фильма, получившего премию «Оскар» в 1980 г. Название фильма может интерпретироваться так: каждая личность должна быть сильной, не предаваться слабостям и слезам. Показательно, что в ПТ используется, как правило, именно словарное значение.

В текстах политических СМИ данная языковая единица функционирует при невозможности эмоционального воздействия на субъект.

Важно отметить, что в ПТ активно происходит изменение первого компонента конструкции, при котором на месте топонима **Москва** появляется другая лексема. Как правило, такой лексемой является иной топоним: *Украина слезам не верит*, или «*Малое Межигорье*» Юрия Мирошниченко (uainfo.org, 24.02.2014), *Обама у стены плача: Америка слезам не верит* (yaruslavova.ru, 29.07.2008), *Европа слезам не верит* (gazeta.ru, 12.02.2014), *Херсон слезам не верит* (armembassy.com.ua, 03.03.2009), *Нью-Йорк слезам не верит* (vnovomsvete.com, 13.08.2014), *Стамбул слезам не верит* (segodnia.ru, 30.01.2015), *Брюссель слезам не верит* (flnka.ru, 15.02.2014), *Тампа слезам не верит* (grani.ru, 28.06.2008).

Другим вариантом данной конструкции является замещение топонима **Москва** антропонимом – как правило, антропонимами в подобных контекстах являются имена известных политических лидеров: *Путин вашим слезам не верит* (ЗН, 02.09.2013), *Обама слезам не верит* (lenta.com.ua, 02.08.2010), *Владимир Жириновский не верит слезам* Петра Порошенко (ldpr.ru, 12.05.2015).

Менее активно в качестве первого компонента функционируют имена нарицательные: *Валютный обзор: инвесторы слезам не верят* (budagent.com, 28.02.2012).

При реализации в ПТ конструкция **Москва слезам не верит** претерпевает изменения в своей структуре. Так, характерным является появление адъектива перед вторым субстантивом: *Москва не верит коммунистическим слезам* (actualitati.md/ru, 01.02.2013), *Киев польским слезам не верит* (iarex.ru, 23.04.2013). Другой особенностью ПТ является продолжение данной конструкции: *Ответ политикам: не верим ни слезам, ни корвалолу* (news24ua.com, 27.05.2013), *Москва слезам не верит. Поверит Литвину?* (4vlada.net, 09.12.2008); *Москва слезам не верит, но поверила в Путина* (russian.rt.com, 5.03.2012); *Москва слезам не верит, а Минск не верит обещаниям* (naviny.by, 20.01.2009); *Дмитрий Медведев: «Москва слезам не верит» – это не вполне справедливо* (pravdoryb.info, 07.09.2014).

Интересным фактом является то, что авторы статей нередко дают собственную интерпретацию использования конструкции в данном политическом тексте. Как правило, такая интерпретация приводится с помощью союза *или* с семантикой тождества: *Визит к минотавру, или Москва слезам не верит* (sensor.net, 23.10.2012), *Москва слезам не верит, или эпоха бесконечного Путина оборвалась* (glavcom.ua, 10.09.2013). В иных случаях интерпретация названия происходит непосредственно после конструкции: *Москва слезам не верит: Жириновский о слезах Порошенко* (nezavisroditeli.ucoz.ru, 12.02.2015).

Таким образом, ключевые единицы, организующие пространство ПТ, характеризуются многокомпонентностью семантической структуры и особенностями семного варьирования в политических контекстах, что определяет модификацию семантической структуры устойчивых конструкций. Прагматическое содержание ПТ обуславливает процесс индуцирования коннотативных сем, в результате чего прецедентные единицы с компонентом-топонимом приобретают мейоративную или пейоративную коннотацию. Такие аксиологические характеристики важны для осмысления человеком внешнего мира и, прежде всего, социально-политического пространства.

Литература

1. Баранов А. Н. Политический дискурс : прощание с ритуалом? / А. Н. Баранов // Человек. – 1997. – № 6. – С. 108–118.
2. Бессонова Л. Е. Коммуникативные аспекты политического дискурса / Л. Е. Бессонова // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия «Филологические науки». – Т. 16 (55). – № 1. – Симферополь, 2004. – С. 22–27.
3. Гумбольдт В. фон. О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития / В. фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. – М. : Академия, 1999. – С. 308–322.
4. Костомаров В. Г. Старые мехи и молодое вино. Из наблюдений над русским словоупотреблением конца XX века / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова. – СПб : Златоуст, 2001. – 72 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : учебное пособие / Валентина Аврамовна Маслова. – М. : Академия, 2001. – 206 с.
6. Мокиенко В. М. Большой словарь русских поговорок / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – М. : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. – 785 с.
7. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – Донецк : ООО «Юго-Восток Лтд», 2004. – 412 с.
8. Селіванова О. О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови) / О. О. Селіванова // Мова. – К., 2009. – С. 129–139.

Аннотація

Сегал Н.А., Коротких Ю.С. Прецедентные единицы с компонентом-топонимом в текстах политических СМИ.

Исследование посвящено комплексному анализу прецедентных единиц с компонентом-топонимом в текстах политических СМИ. В статье выявляется коннотативный потенциал прецедентных конструкций при их функционировании в политических текстах. Рассмотрены тенденции модификации и переструктуризации семантической структуры устойчивых конструкций «окно в Европу», «Москва слезам не верит». В работе подчеркивается, что механизмы актуализации концептуального содержания прецедентных единиц с компонентом-топонимом в политических текстах определяются специфическими

прагматическими установками языкового сознания носителя языка. Проведенный в статье анализ позволяет сделать вывод, что русскоязычный политический дискурс отличается спецификой интенционального содержания, многополярностью и многовекторностью.

Ключевые слова: прецедентные единицы, компонент-топоним, политический дискурс.

Анотація

Сегал Н.О., Коротких Ю.С. Прецедентні одиниці з компонентом-топонімом у текстах політичних ЗМІ.

Дослідження присвячено комплексному аналізу прецедентних одиниць з компонентом-топонімом у текстах політичних ЗМІ. У статті висвітлено конотативний потенціал прецедентних конструкцій у їхньому функціонуванні в політичних текстах. Розглянуто тенденції модифікації та переструктурування семантичної структури усталених конструкцій „вікно у Європу”, „Москва сльозам не вірить”. У роботі наголошується, що механізми актуалізації концептуального змісту прецедентних одиниць з компонентом-топонімом у політичних текстах визначаються специфічними прагматичними настановами мовної свідомості носія мови. Здійснене дослідження дозволяє дійти висновку, що російськомовний політичний дискурс різниться специфікою інтенційного змісту, багатоплановістю та багатоспрямованістю.

Ключові слова: прецедентні одиниці, компонент-топонім, політичний дискурс.

Abstract

Sehal N.A., Korotkikh Y.S. Precedent units with the component-toponym in the texts of political media.

The modern linguistics is characterized by occurrence of new research paradigms, determining a communicative-functional direction of the humanities. Cognitive linguistics is becoming one of the primary aspects in the linguistic science of XXI century. The scientists came to conclusion, that in a language there are words, different in the importance and ability to reflect culture of its carriers, key words of culture.

The article is devoted to the complex analysis of case units with the component-toponym in the texts of political media, one of the most interesting problems of the modern linguistics. The research of the lexical units, representing such conceptual models, makes it possible to open the inner world of a man most fully. The article reveals the connotative potential case of structures in the functioning of political texts. The specificity of modification of the semantic structure of the stable constructions “окно в Европу”, “Москва слезам не верит” is traced. The fact that the mechanisms of actualization of conceptual content of spatial units in the political texts are determined by the specific pragmatic attitudes of linguistic consciousness of the native speaker is emphasized in the publication. The conducted in the article analysis allows drawing a conclusion

that the political discourse is characterized by the specifics of intentional content, the multipolarity and multi-vector nature.

Key words: precedent units, component-toponym, political discourse.

А. В. Ходоренко
Днепропетровск. Украина

УДК 811.161.1'373.23

К ПРОБЛЕМЕ ПРАКТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА НАРРАТИВА

В статье в общем виде ставится проблема определения нарратива, его характеристик в парадигме современной теории нарративных исследований в лингвистическом аспекте освещения. Материалом для практического анализа нарратива с позиций и методов нарративных исследований выбраны риторические тексты политиков, в частности, предвыборная речь Б. Обамы. *Целью* статьи является выделение характеристик нарратива в процессе лингвистического анализа нарратива на примере сравнительной парадигмы англоязычной нарративной единицы и русского перевода фактического материала исследования. *Задачами* для достижения поставленной цели являются уточнение термина и дефиниции нарратива в парадигме современных исследований.

Научный голод современной мысли определяет поиск подходов, а также постоянного поиска смысла того, что мы делаем в науке. Мне пришлось прочитать у Дирка Солиса в его статье «The Crisis of Personhood: Why We Need to Broaden Our View» о необходимости работы во имя будущего блага. Мысль не нова, но особенностью явилось то, что отличает нашу научную школу от западной (до сих пор еще отличает, на мой взгляд), простотой изложения и признанием неизбежности *недостижения* целей, но поиском идей, осознанием их ценности для науки и общества в целом [7].

Возможно этим обоснован «нарративный поворот» в науке, поворот в отношении к действительности, концептуально другим взглядом на реальность, видения себя в реальности. Путь познания, предположительно, лежит через

нарратив – хроникальное автобиографическое повествование, которое мы определяем как единицу эмоционального интеллекта, а также как единицу фроне́зиса [1, с. 132]. Этот подход противоречит эпистемологии нарративной философии – разновидности «скептицизма» или «солипсизма» в терминах Дж. Брунера; причиной скептических тезисов в историческом познании есть особенности самого исторического познания, а именно многозначность понятий, отсутствие информации о событиях прошлого, идеологические понятия, разнообразие модально-временных суждений и др. В этом случае следует отметить, что нарратив приобретает характеристики языковой личности. Мы тяготеем к теории нарратива, как такого, который отходит от эпистемологии скептицизма и солипсизма, но рассматривает собственные ощущения в парадигме их осмысления и понимания в познании мира.

Нарратив и предшествующие теории нарратива течения формировались в разное время и разными научными школами [1–10]. М. Крейсморт в статье «Trusting the Tale: Narrativist Turn in the Human Sciences», утверждает, что «нарратив – это область кросс-дисциплинарных взаимодействий и медиаций, и собирает воедино все, что имеет отношение к нарративу в самых разных науках (филологии, историографии, психоанализе, философии, экономике и т. д.), рассматривает его одновременно как предмет (форму письменного или устного дискурса) и как инструмент познания (например, нарративистское прочтение некоторых философских теорий), описывает сложную конфигурацию нарративного поворота, включающую множество «разнообразных троп» (цит. по [2]). Современные исследователи спорят о схожести нарратива и психоанализа, однако сходятся в том, что общее заключается в повышенном интересе к человеку, его мыслям о себе, его заключений о себе, о правильности поступков и того, что по их мнению правильно или неправильно делать, некоему фроне́зису Аристотеля, изложенному по-новому.

Метафора «нарративного поворота» «близка к лакатосовской идее конкуренции научно-исследовательских программ, поскольку брендинг нового научного направления в качестве «поворота» обеспечивает ему

неплохие шансы в том трансцендентальном полемосе, в который волей-неволей втянуто институционально оформленное научное мышление» [2].

В. Фишер предложил термин «нарративная парадигма». Он пояснил, что имеет в виду не ту или иную дисциплинарную парадигму, например, социологическую, а как бы «метопарадигму» как пограничную область, в которой встречаются различные гуманитарные науки [3]. Тем самым он нисколько не стремится отрицать «существование или желательность существования частных жанров дискурса... Нарративная парадигма не отрицает полезность осознания различий между макроформами дискурса – философией, риторикой, поэтикой и т. д. – или микроформами дискурса – мифами, метафорами, аргументами и т. д.» [6]. В. Фишер перевел понятие парадигмы из плоскости методологии науки в плоскость практической теории коммуникации (в том числе научной) и коммуникативной этики, содержащих к тому же явные антропологические импликации, в плоскость фроне́зиса, помогающего, в итоге, принимать правильные решения. Нарративная парадигма, с его точки зрения, основана на т. н. нарративной рациональности, по контрасту с конвенциональной моделью формальной рациональности, которая, как предполагается, должна управлять человеческим общением [6]. Нарративная рациональность, по В. Фишеру, включает нарративную вероятность (согласованность и связность истории) и нарративную верность (наличие в рассказе *good reasons* для доверия к нему, то есть «веских причин» или «достаточных оснований»). Эти фишеровские неформально-логические характеристики нарратива можно смело добавлять к многочисленным дискуссиям о критериях нарратива, которые ведут представители классической нарратологии [2].

Эпистемологические основания нарративизма и научная интуиция подталкивают к исследованию той области коммуникативного материала, о которой говорит В. Фишер, области «практической теории коммуникации (в том числе научной) и коммуникативной этики, содержащих антропологические импликации, плоскость фроне́зиса, помогающего принимать правильные решения.

В медицине, в социологии или исторической науке личная история (рассказа о самом себе), а также признание смысла нарратива как рассказа о себе – это не только живая история, это не только гуманистический путь к public history, например, это еще и особая этика, опыт выслушивания частного лица, затерянного на безличных исторических просторах, это способ, каким это частное лицо может быть узнано, признано, может, наконец, найдено (см. [3]).

Мы взяли единицу нарративного дискурса и сделали его лингвистический анализ с точки зрения использования в нем нарративных элементов, говоря проще – единиц модальности, делающих из нейтрального текста нарратив, отличающих его этим самым.

По нашим предположениям нарратив – это всегда коммуникативно успешное риторическое языковое целое, с наличием рема-тематических отношений, новизной, эмоциональной насыщенностью, наличием единиц А-экспрессии, а также высокими показателями психолингвистических коэффициентов. Такие образования должны демонстрировать ярко выраженный ЭИ (эмоциональный интеллект) («способность человека осознавать эмоции, достигать и генерировать их так, чтобы содействовать мышлению, пониманию эмоций и того, что они означают и, соответственно управлять ими таким образом» (см. [5]).

Для анализа мы приводим речь Б. Обамы (2004, Democratic National Convention).

My parents shared not only an improbable love; they shared an abiding faith in the possibilities of this nation. They would give me an African name, Barack, or “blessed,” believing that in a tolerant America your name is no barrier to success. They imagined me going to the best schools in the land, even though they weren’t rich, because in a generous America you don’t have to be rich to achieve your potential. They are both passed away now. Yet, I know that, on this night, they look down on me with pride.

Мои родители не только невероятно любили друг друга; они твёрдо верили в возможности этой страны. Они дали мне африканское имя Барак, или “Благословенный”, полагая, что в толерантной Америке имя не является

препятствием к успеху. Не будучи богатыми, они хотели, чтобы я учился в одной из лучших школ в стране, потому что верили в то, что в щедрой Америке не нужно быть богатым, чтобы реализовать себя. Их уже нет в живых, тем не менее, я знаю, что в эту ночь, они смотрят на меня с гордостью.

Приведём выделенные нами четыре признака, характеризующие нарратив.

1. Событийность, выражена глагольными формами простого прошедшего времени: *shared imagined, weren't rich*, а также формой *would* с инфинитивом в значении выражения действия в прошлом: *would give me an African name*. Отметим, что такая форма носит модальность, интенсифицируя значение сказанного, реализуя при этом потенциал претерито-презентного глагола *will–would*, в значения которого входят семантические дериваты волеизъявления, воли, желания и его реализации.

2. Завершенность, темпоральность (историйность) проявлена в автобиографическом отрезке детских воспоминаний.

3. Хронологическая последовательность истории, причинно-следственная связь событий: *Мои родители невероятно любили друг друга; они твёрдо верили в возможности этой страны; ... дали мне африканское имя Барак, или «Благословенный»; Не будучи богатыми, они хотели, чтобы я учился в одной из лучших школ в стране, потому что верили.*

4. Реализация функции установления причинно-следственной связи, коммуникативный «мост», «итог» вышеизложенного: *Их уже нет в живых, тем не менее, я знаю, что в эту ночь, они смотрят на меня с гордостью.*

Эпоха массового тиражирования визуальных образов, абсолютной демократизации их производства и потребления, их влияния на самые разные сферы индивидуальной жизни сродни невероятной демократизации нарративов, заполнения повседневного культурного контента, прежде всего медийного, индивидуальными повествованиями, в том числе бесчисленными автонарративами [2]. Нарративный разум, о котором писал Х. Ортега-и-Гассет в работе «История как система» еще в 1955-ом году, – разум, наиболее

адекватный гуманитарным наукам, поскольку они заняты постижением изменчивого и свободного человеческого существования, в нынешнюю эпоху, в эпоху после распада больших нарративов, превратился в безразмерную и неконтролируемую массу микронарративов, пролиферация которых идет тем быстрее, чем больше появляется для этих целей подручных, технических средств. Термин Ж. Бодрийера «экстаз рассказа» функционально определяет компоненты нарратива, а именно «Narrago, ergo sum, повествую, следовательно, есть», а также нарративную интенсивность, при которой «тебя хотят слушать» [3].

Таким образом, в нарративе в лингвистическом аспекте его анализа выделены рема-тематические отношения, новизна идеи, эмоциональная насыщенность, наличие единиц А-экспрессии, высокие показатели психолингвистических коэффициентов, предположительно демонстрирующие эмоциональный интеллект языковой личности, «способность человека осознавать эмоции, генерировать их для *содействия* мышлению, в языковой нарратив – фронезис». Последний, определенный изначально как суждение, способствующее действию по поводу ценностей и сущностей вещей и некий «экстаз рассказа», в нашей экспликации приобретает характеристики эффективного высказывания, в котором единицы модальности демонстрируют в этом контексте особую важность для поддержания интереса слушающего в процессе познания через «нарративный поворот» в науке, поворот в отношении к действительности, новым взглядом на реальность через видение себя в реальности. Перспективой исследований есть анализ языкового пути познания, через нарратив – хроникальное автобиографическое повествование, единицу эмоционального интеллекта, единицу фронезиса, а также уточнение составляющих термина и дефиниции нарратива.

Литература

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Наука, 1978. – Т. 2. – 524 с.

2. Лехциер В. Л. Нарративный поворот и актуальность нарративного разума [Электронный ресурс] / В. Л. Лехциер. – Режим доступа : <http://www.culturalnet.ru/main/person/830>.

3. Лехциер В. Л. Экстаз рассказа : о судьбах повествований до и после иконического поворота [Электронный ресурс] / В. Л. Лехциер. – Режим доступа : <http://www.cirkolimp-tv.ru/articles/117/ekstaz-rasskaza-osudbakh-povestvovanii-doi-posle-ikonicheskogo-povorota> 20.

4. Dijk T. A. van Studies in the pragmatics of discourse / T. A. van Dijk. – Hague : Springer, 1981. – 331 p.

5. Goleman D. Emotional Intelligence : Why It Can Matter More Than IQ / D. Goleman. – Hague : Springer, 1996. – 56 p.

6. Fisher W. R. The Narrative Paradigm : An elaboration / W. R. Fisher // Communication Monographs. – Hague : Springer, 1985. – 347 p.

7. Solies D. The Crisis of Personhood : Why We Need to Broaden Our View [Электронный ресурс] / D. Solies. – Режим доступа : <http://vimeo.com/metanexus>.

8. Taine H. Formation de sa pensée / H. Taine. – P., 1932. – 305 p.

9. Verschueren J. Metapragmatics and universals of linguistic action / J. Verschueren // Linguistic action : Some empirical-conceptual studies / [Ed. by J. Verschueren]. – Norwood (N.J.), 1987. – P. 125–140.

10. Way E. C. Knowledge representation and metaphor / E. C. Way. – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1991. – P. 287–313.

Аннотация

Ходоренко А.В. К проблеме практического анализа нарратива.

В статье в общих чертах затронуты проблемы современной теории нарративных исследований, предложен материал для практического анализа нарратива с позиций и методов нарративных исследований. Выделены признаки нарратива. Приведены примеры анализа нарратива на примере сравнительной парадигмы англоязычной нарративной единицы и русского перевода.

Ключевые слова: нарратив, нарративные исследования, теория нарратива, единица нарративного дискурса, модальность.

Анотація

Ходоренко А.В. До проблеми практичного аналізу наративу.

У статті в загальних рисах порушені проблеми сучасної теорії наративних досліджень, запропонований матеріал для практичного аналізу наративу з позицій і методів наративних досліджень. Надано особливі риси наратива, що його відрізняють. Наведено приклади аналізу наративу на прикладі порівняльної парадигми англомовної наративної одиниці та російського перекладу.

Ключові слова: наратив, наративні дослідження, теорія наративу, одиниця наративного дискурсу, модальність.

Abstract

Khodarenko A.V. The problem of narrative practical analysis.

The paper outlines the problems affected by the modern theory of narrative studies. We suggested linguistic material for practical analysis of the narrative from the perspective of narrative techniques and linguistic research. The traits of narrative have been featured. The analysis of the English language narrative has been made in the framework of linguistic paradigm. Narrative is considered to be a communicatively successful rhetorical linguistic unit. It presupposes rheme-theme relations, novelty, emotional saturation, “A-expression” units, psycholinguistic factors. Narrative demonstrates emotional intelligence i.e. ability to recognize emotions, reach and generate them in a way to facilitate thinking, understanding emotions and what they mean, cope with them.

Thus, in the narrative, in the linguistic aspect of its analysis, the rheme-theme relationships, novelty, emotional intensity, the presence of units of A-expression, high psycholinguistic factors are demonstrated caused by emotional intelligence of a personality and traits of linguistic behaviour. The ability to recognize emotions they generate to promote thinking in narrative language is phronesis. The latter is originally defined as a judgment that promotes action on the values and essence of things, a kind of “ecstasy of the story”, a modern narrative in our explication that acquires the characteristics of effective statements in which the units modalities demonstrate in this context a particular importance to maintain the interest of the listener in the process of learning through “narrative turn” in science, turn in relation to reality, a new look towards reality through the vision of oneself in reality. The perspective of the research is the analysis of linguistic means narrative is built with, as well as clarification of the components of the term and definition of narrative, its correlation with emotional intelligence and phronesis.

Key words: narrative, narrative research, the theory of narrative, a unit of narrative, discourse modality.

О. А. Шутова
Севастополь. Крым

УДК 81'42

КАТЕГОРИЯ МОДАЛЬНОСТИ В ПОУЧАЮЩЕМ ДИСКУРСЕ

Категория модальности и ее виды активно изучаются в современной лингвистике (А.В. Бондарко, Е.И. Беляева, С.С. Ваулина, С.Я. Гехтляр, И.А. Демидова, А.В. Зеленщиков, Л.В. Колобкова, О.Л. Кочеткова, И.А. Островерхая, Н.Ю. Павловская, О.Г. Почепцов, И.Р. Федоров, Н.Б. Шершнева и др.), однако применительно к поучающему дискурсу она практически не рассматривалась, чем и определяется актуальность данной работы.

Цель исследования – дать характеристику виду модальности поучающего дискурса. Задачи нашей работы: во-первых, определить модальность поучающего дискурса; во-вторых, выявить степень проявления основных значений данного вида модальности в поучающем дискурсе; в-третьих, рассмотреть идентифицирующий компонент поля «авторитет» в поучающем дискурсе.

Почающий дискурс характеризует связь общественного и индивидуального, опыта и знаний с эмоциональностью и абстрактностью, четкой спланированности со спонтанностью и креативностью, т. е. представляет собой многофункциональное взаимодействие, которое включает установление и поддержание контакта между коммуникантами, обмен информацией, а также регулирование межличностных отношений. В ходе интеракции адресант стремится реализовать собственные интенции, регулировать ход коммуникативного процесса. Чтобы достичь своей цели и воздействовать на адресата, адресант в своей речи использует категорию модальности, с помощью которой передает свое желание побудить собеседника к определенному действию.

По В. В. Виноградову, модальность считается грамматической категорией, характеризующей ту или иную степень реальности или нереальности содержания высказывания и рассматривается с позиций

предикативности и формы сказуемого. Существуют различные виды модальности: эпистемическая, деонтическая, эмотивная, композитивная и др. В поучающем дискурсе основное место занимает деонтическая модальность. Так, деонтическая модальность (нормативная модальность, модальность долженствования, побудительная модальность) является характеристикой практического действия с точки зрения определенной системы норм [5, с. 10].

С помощью деонтической модальности адресант поучающего дискурса выражает своё отношение к тексту, реципиенту, действительности и самому себе в дополнительных характеристиках, окрашивающих пропозицию в соответствующие тона с учетом сферы общения и личностных качеств коммуникантов [5, с. 10]. Деонтическая установка такого дискурса характеризует способ передачи пропозиции. Содержание деонтической модальности состоит в психическом самораскрытии адресанта и воздействии на адресата, посредством которой передается:

- 1) субъективное отношение адресанта к действительности;
- 2) квалификация событий с точки зрения говорящего;
- 3) стремление адресанта каким-то образом воздействовать на реципиента с целью изменить и / или сохранить мир [5, с. 10].

Деонтическая модальность объединяет два значения: необходимость и долженствование [4, с. 12]. Вслед за рядом исследователей (Т.Б. Алисова, И.А. Демидова, З.В. Мицкевич, А.П. Петрикеева и др.) мы отмечаем близость этих двух значений, но в некоторых случаях они разграничиваются по степени проявления. Так, в поучающем дискурсе в зависимости от жанра наблюдается преобладание одного значения деонтической модальности над другим: например, в речевом жанре совета адресат может следовать (или не следовать) совету адресанта (преобладает значение необходимости), а в речевом жанре наставления адресат безоговорочно следует поучениям адресанта (преобладает значение долженствования). Исследуя процесс функционирования этих двух значений - необходимости и долженствования, И. А. Демидова представила это явление следующим образом: 1) начальный этап, на котором адресант выражает собственно (внутреннее) желание, не направленное ни на какой-либо

другой объект, 2) основной смысловой этап, когда адресант сообщает смысл конкретного действия (внешнее желание), реализации которого он ожидает от адресата. Во втором случае желание направлено на другой объект с целью побудить его к определенному действию. Если развитие ситуации ограничивается первой стадией, то высказывание несет в себе значение необходимости. Если же высказывание включает обе стадии, то основным значением деонтической модальности здесь является долженствование [3, с. 13].

Идентифицирующим компонентом поля деонтической модальности является «авторитет», который выражается в способности направлять или изменять поступки и мышление другого человека (или людей) по пути, желательному для человека, обладающего авторитетом [2, с. 3]. Успешность поучающего дискурса зависит во многом от того, насколько участники коммуникативного процесса доверяют получаемой информации, насколько их предыстория (память, знания, статусы, мифология, предрассудки, предвзятости и т. п.) позволяет им совершить предлагаемое действие (действие, разумеется, может быть как физическим, так и ментальным). Авторитет личности можно рассматривать как результат отражения в сознании людей социальной значимости, ценности тех свойств, которые присущи данному человеку как члену социальной общности и как субъекту социально-значимой деятельности. Решающим моментом в формировании отношений авторитета может оказаться не сама по себе объективная ценность каких-то свойств личности, а их субъективная значимость для другого.

В поучающем дискурсе авторитетом является адресант, т. к. он создает и реализует речь в виде собственного поучающего текста, оказывая планируемое воздействие на адресата (преследуя определенную цель) в конкретной ситуации общения. Внушение и подражание выделяются как наиболее значимые механизмы воздействия авторитета в поучающем дискурсе.

Структура авторитета адресанта в поучающем дискурсе включает четыре компонента, каждый из которых имеет свои составляющие [1, с. 5]:

- 1) профессиональный компонент, который включает в себя специальную

эрудицию адресанта, методологическое мастерство и технологическое разнообразие;

2) личностный компонент, включающий ценностную составляющую (нравственные, философские, этические ценности), характерологическую составляющую (черты характера, создающие предпосылки для формирования авторитета), культурологическую составляющую (культура поведения, общая эрудиция, круг интересов, стиль общения);

3) социальный компонент (социальная перцепция), к которому относятся социальная значимость профессии адресанта, социальный престиж его профессии, социальные (профессиональные) стереотипы;

4) ролевой компонент, где занимаемая должность адресанта всегда выше занимаемой должности адресата, а прав и обязанностей адресанта гораздо больше, чем у адресата.

Родовым понятием для «авторитета» является понятие «власть», т. е. авторитет - это вид власти, но власти в широком смысле этого понятия, как социального регулятора, предписания которого обязательны к исполнению, в отличие, например, от морально-нравственных норм. Под властью в данном случае понимается способность ее субъекта (отдельной личности, группы людей, организации) навязать свою волю другим людям, распоряжаться и управлять их действиями, используя насильственные или ненасильственные средства и методы [4, с. 38].

В поучающем дискурсе власть выражается в том, что говорящий, обладающий властью, может контролировать, ограничивать и управлять действием нижестоящего участника (адресата), не обладающего властью. Но следует отметить, что поучающий дискурс успешен при условии употребления адресантом этикетных речевых жанров в процессе общения и ненасильственных средств и методов.

Таким образом, категория модальности является одной из важнейших для дискурсивного процесса. Деонтическая модальность в рамках поучающего дискурса помогает адресанту воздействовать на адресата, используя в большей степени одно из значений деонтической модальности в зависимости от

речевого жанра поучающего дискурса. Идентифицирующий компонент поля деонтической модальности «авторитет» определяет роль и место адресанта в поучающем дискурсе, а понятие «власть» отвечает за успешность и результат данного дискурса.

Исследование модальности в поучающем дискурсе является, на наш взгляд, весьма перспективным, поэтому в последующей работе мы рассмотрим средства и способы выражения деонтической модальности в речевых жанрах поучающего дискурса.

Литература

1. Андриади И. П. Авторитет учителя и процесс его становления / И. П. Андриади. – М. : МГПИ, 1997. – 206 с.
2. Болдырева А. А. Категория авторитетности в научном дискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Болдырева Анна Александровна. – Воронеж, 2006. – 182 с.
3. Демидова И. А. Средства выражения побудительной модальности в русском и английском языках (на материале газет) : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / И. А. Демидова. – Калининград, 2005. – 24 с.
4. Шейгал Е. И. Власть и речевая коммуникация / Е. И. Шейгал, И. С. Черватюк // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2005. - № 5. - Т. 64. – С. 38–45.
5. Шершнева Н. Б. Семантика и прагматика деонтической модальности (функциональная характеристика в системе языка и текста) : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Н. Б. Шершнева. – Краснодар, 2000. – 19 с.

Аннотация

Шутова О.А. Категория модальности в поучающем дискурсе.

В статье исследуется модальность поучающего дискурса. Рассматривается содержание деонтической модальности, посредством которой передается: субъективное отношение адресанта к действительности; квалификация событий с точки зрения

говорящего; стремление адресанта каким-то образом воздействовать на реципиента с целью изменить и/или сохранить мир. Определяются два значения деонтической модальности: необходимость и долженствование, а также степень их проявления в поучающем дискурсе. Рассматривается идентифицирующий компонент поля деонтической модальности «авторитет» в поучающем дискурсе.

Ключевые слова: деонтическая модальность, поучающий дискурс, авторитет, воля.

Анотація

Шутова О.О. Категорія модальності у повчальному дискурсі.

У статті досліджено модальність повчального дискурсу. Розглянуто зміст деонтичної модальності, засобом якої передається: суб'єктивне ставлення адресанта до дійсності; кваліфікація подій з погляду того, хто говорить; намагання адресанта певним чином впливати на реципієнта з метою зміни та / або збереження світу. Простежено два значення деонтичної модальності: необхідність та спонукання до дії, а також ступінь їхнього вияву в повчальному дискурсі. Проаналізовано ідентифікаційний компонент поля деонтичної модальності „авторитет” у повчальному дискурсі.

Ключові слова: деонтична модальність, повчальний дискурс, авторитет, воля.

Abstract

Shutova O.A. The category of modality in the teaching discourse.

The modality of the teaching discourse is investigated in the article. The modality is a grammatical category which characterizes a certain degree of reality or irreality of an utterance. This category is examined according to the predicativity position and the predicative form. There are different types of modality, such as: epistemic, deontic, emotive, comositive and others. The main part in teaching discourse places deontic modality which characterizes a practical action according to the system of rules and standards.

Teaching discourse expresses the connection of public and private, experience and knowledge with emotionality and abstractiveness, firmly planned actions with spontaneity and creativity. So such discourse includes multifunctional relationship which is used to make a contact between communicators. Also it may involve exchange of information and regulation of interpersonal relations. During such interaction the addresser aspires to realize his own intentions and regulate the way of communication. In order to achieve his aim and make an influence on the addressee the addresser uses the category of modality in his speech with the help of which he expresses his desire to make the conversation partner do the definite action.

The content of deontic modality is analyzed and with the help of it some aspects are expressed, such as: the subjunctive attitude of the addresser to the reality; the qualification of events from the point of view of the speaker, the aspiration of the addresser to influence the recipient to change and/or save the world. Two meanings of deontic modality are denoted:

necessity and imperative. Also their degree of expressing in the teaching discourse is investigated in the article. The identifying component of the deontic modality's field "authority" is examined in the teaching discourse.

The authority in teaching discourse is an addresser. He makes and completes his speech in the form of his own teaching text making influence on an addressee (in order to achieve his aim) in the definite communicative situation. Such methods as suggestion and impersonation are the most significant ways of the influence of an authority in teaching discourse.

The structure of addresser authority has four components in teaching discourse. Each component has its own parts, so it is possible to single out such items as: 1) a professional component which includes special erudition of an addresser, methodological skill and technologic variety; 2) a personal component, it has moral, philosophic, ethic values; a characterological component (characteristic features); a culturological component (culture of behavior, general erudition, style of communication); 3) a social component (social perception) which includes social significance of an addresser profession, social prestige of his profession, social stereotypes; 4) a role component, where the status of the addresser is higher than the status of the addressee and the addresser has more rules and duties than the addressee has.

The kind of the authority is the notion of "power". In teaching discourse the power is expressed when the speaker possessing a power can control, limit and manage the action of the addressee who has no power.

Key words: deontic modality, teaching discourse, authority, will.

О. А. Ясинецька

Артемівськ. Україна

УДК 81'25:821.161.2

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Художній переклад аксіоматично повинен бути якісним відображенням мовностилістичних, мовленнєво-психологічних та ідейно-естетичних нюансів першотвору. Перекладач має не тільки надавати лінгвостилістично якісний переклад, але й відтворювати багатогранність образів, незалежно від обсягу тексту. Причому вибір для перекладу та аналізу тексту малої прози сприяє розкриттю її важливості у становленні авторського стилю і формуванні міфологемного коду творів письменника.

Так, актуальність дослідження багатогранної творчості В. Г. Дрозда засвідчується у численних наукових розвідках його літературних праць із увагою до таких аспектів, як: життєве кредо письменника в його творчому доробку (М. Г. Жулинський, Л. Б. Тарнашинська), своєрідність біблійного інтертексту (Г. А. Новікова), міфопоетика (Л. І. Яшина, О. А. Карпенко, Г. С. Файзулліна, Н. В. Козачук), співвідношення драматичного і комічного як стильових компонентів (Т. П. Гажа, А. В. Харченко), проблематика і модальна семантика (Н. С. Дашко, О. М. Січкара, С. В. Криворученко), поетика характеротворення (Н. Б. Манюх, А. І. Гурбанська), антропоніми у химерній прозі (Л. Д. Шестопалова). Однак типовим матеріалом таких досліджень безпосередньо чи побіжно є роман-епопея, діалогія “Листя землі” (1985–1990), тоді як глибоко філософська новела “Пори року” (1970), що часто лише згадується серед оповідань і новел химерної прози письменника, також заслуговує на увагу до змісту, сутності, а також різноплановості образів в оригіналі та наявному перекладі цього твору англійською мовою.

Наскрізно у творчості В. Г. Дрозда є проблема самоідентифікації, яка виявляється у вирі суперечностей між індивідуальною свободою та соціальними умовностями під впливом контрасту між рідним для багатьох персонажів образом українського села й агресивно-метушливою урбанізацією. У новелі “Пори року” спостерігаємо внутрішню боротьбу із залежністю від сучасних зовнішніх чинників на прикладі споконвічної міфологічної істоти. Зображення буттєвих поневірянь архетипного образу загострює відчуття неминучості психологічної кризи особистості в умовах радикальних суспільно-побутових і ціннісних змін. Зовнішні суперечності в житті позачасового персонажа відбуваються ще й на тлі контроверсійності його власного образу – дідька-домовика. *Мета* статті – проаналізувати протиріччя в образах новели Володимира Дрозда “Пори року” та простежити їхнє відтворення у перекладі Анатолія Біленка (А. М. Біленка). *Об’єкт* дослідження становлять лінгвокогнітивні складові суперечливості образів. *Предметом* аналізу є перекладацькі рішення, які сприяли або навпаки завадили увиразненню суміжності контрастних нюансів. *Наукова новизна* полягає у комплексному

висвітленні різнопланових особливостей категорії “суперечливість”; взаємодія протилежностей аналізується крізь призму образотворення та зіставлення текстів оригіналу й перекладу.

Образ головного героя постає як суперечливий вже з першого речення новели: “*Це був звичайнісінький Дідько з роду домовиків...*” [1, с. 1]. – “*He was an ordinary fiend of the domestic variety...*” [5, с. 59], оскільки “у давні часи домовик був богом хатнього огню й печі і був певно добрим богом, а не дідьком...” [4, с. 53; напівжирний шрифт наш. – О. Я.]. Водночас домовики бували і добрі (захищали від злої сили, допомагали по господарству, попереджали про небезпеку), і злі (робили всіляку шкоду, якщо ображалися на господарів) [3, с. 124–149; 4, с. 52–55]. Відповідно, прикметник “*звичайнісінький (ordinary)*” якраз підкреслює традиційне (природжене) поєднання лихого і доброго в одній особі. Вважаючи недоречним однозначно тлумачити головного героя як виключно споконвічно доброго (яким би дійсно добрим він не був), не можна погодитися і з його позначенням у перекладі лише негативно забарвленими словами “*fiend*” і “*goblin*”. Володимир Дрозд жодного разу не називає головного героя чортом, бісом тощо; в автора швидше простежується кореляція “*Дідько – дід*”. Перекладач ігнорує також осмислений вибір автора вживати слова “*Дідько*” та “*Домовик*” як власні імена-синоніми важливої істоти родинного культу, а генералізація словосполучення “*роду домовиків*” як “*domestic variety*” від самого початку новели применшує значення роду в світогляді й поведінці нащадків.

Дід Яким за життя був останньою людиною, поруч з якою Домовик втішався зв’язком між теперішнім і колишнім. Це був споконвічний бакенщик і рибалка, який товаришував з Домовиком і навіть переманив його, коли син по смерті Якимихи забрав батька “*із самотньої хатини над Невклею до себе в місто*” [1, с. 1]. Образ діда Якіма видається суперечливим у тому розумінні, що він, хоч і був традиціоналістом, не намагався примирити свого сина з Домовиком, підтримку якого сам визнавав важливою. Ім’я Яким гармонійно узгоджується з образом патріархального світу українського села як у єврейському значенні “затверджений Богом”, так і в давньогрецькому розумінні

“добросердний, благодушний”. На перший погляд, дід Яким, переманюючи Домовика як товариша для себе в місто, не надто переймався тим, яких душевних поневірянь той у подальшому зазнаватиме в “мурованім мурашнику”. Проте новий дім для Домовика – то прояв дідової далекоглядності: ніхто вже не хотів жити в їхній самотній хатині “*на безлюдді*” [1, с. 2], і тому Домовикові потрібно було пристосовуватися до нових суспільно-побутових умов. І дійсно, наприкінці новели, після усамітненого господарювання вдома у пустці протягом весни, літа та осені, “*Дідькові закортіло раптом зими, і щоб сидіти на даху кам’яниці біля півника-погодника та меланхолійно зирити на місто*” з його метушливим життям, хатнім духом горища та сяйвом незліченних вогнів [1, с. 8].

Помітною відмінністю між Дідьком і дідом Якимом було те, що Дідько все ж сам робив вибір – між кутком у квартирі й просторим горищем, родиною давніх господарів і новою мешканкою горішнього поверху, між селом і містом; а дід Яким скорився обставинам: “*Дідько **поселився** на горищі кам’яниці, просторому й теплому; дідові Якиму **стелили** на кухні*” [1, с. 2]. Перекладач дещо нівелює такі розбіжності (активний і пасивний стан) тим, що використовує форму активного способу дієслова “*make*” (тут “*стелити*”), ніби дід продовжував сам керувати своїм життям: “*The goblin **made his home** in the spacious and warm attic of the brick building, while Grandpa Iakym **made his bed** in the kitchen*” [5, с. 60]. Однак паралелізм “*made his home*” – “*made his bed*” влучно зауважує відмінності в наявному просторі для кожного з двох персонажів і, водночас, викликає передчуття різних перспектив для них: ніби “*home* (дім, домівка)” для Домовика та “*bed* (ліжка) → *deathbed* (смертне ложе)” для діда Якіма.

Невдовзі після смерті діда “*Якимові родичі переселилися на нову квартиру, але Дідько не поїхав з ними. Він не міг пробачити Якимовому синові, що той, рибалючи, хильнув зайвого і без ума спалив батькову хатку*” [1, с. 2]. Такий розвиток подій виглядає парадоксальним, оскільки Дідько “*привидів прийдешине*” [1, с. 1] і, ймовірно, міг би запобігти пожежі. Однак пожежа виглядала як “спалення мостів” між минулим і прийдешнім, як споконвічна

доля цінних старих речей (“зужиті освячені речі... кидаються або в воду, або в вогонь” [3, с. 32]). Спостерігаємо, що в обох контекстах – природному й міському – образ вогню в перекладі нейтралізується метонімічним йому образом світла. Порівняймо: “живий пурпуровий **вогонь**” – “*a ruddy purple light*”; “електричні **вогні**” – “*electric lights*”; також “**вогник / полум’я** свічки” – “*candlelight*”; “**вогник** *cigarette*” – “*the light of a cigarette*”. На перший погляд, така суміжність образів у перекладі видозмінює метафоричний код оригіналу. Проте, зумовлений усталеністю міжмовних відповідників, метонімічний образ світла не суперечить авторському баченню взаємодії образів сонця і вогню. Водночас пожежа була приводом образитися й дозволила Домовикові не переселятися за метушливими Якимовими родичами, з якими він не відчував спорідненості. У тексті оригіналу навіть простежується розрізнення між власними іменами Домовик і Дідько у ставленні до діда Якіма та його нащадків: “Дід Яким переманив із берега Домовика” [1, с. 1] та “Дідько не поїхав з ними” [1, с. 2]. Перекладач, на жаль, в обох випадках (і далі за текстом) використовує іменник “*goblin*”.

Домовиком, а не просто “звичайнісіньким” Дідьком, головний герой напевно буде і для нової мешканки квартири на горішньому поверсі, яка “самотньо просиджувала вечори перед миготливим вогником свічки, почуваячись щасливою” [1, с. 7]. Він розумів її – “молоду, але притомлену жінку... – острівець задумливої рівноваги і тиші” [1, с. 1], бо й сам зазнавав щастя в тому, щоб “відсторонитися від світу і самого себе, відчутти в душі колишню незворушність та мудру тишу, цих речників вічності” [1, с. 3]. Суперечливість образу цієї жінки виявляється не тільки в тому, що, будучи молодою, вона виглядала дуже втомленою (наприклад, “піднімалася по сходах, віддихуючись на кожному майданчику” [1, с. 1]). Парадоксальним є те, що Дідько вбачав розважливість і мудрість у поведінці, яка може вважатися й звичайним проявом лінощів і байдужості до всього: вона зазвичай “сиділа в глибокій кріслі, ...курила і слухала музику” [1, с. 2] та ще й почувалася щасливою тим, що сидить отак на самоті, ні про кого не піклуючись. Її пасивність аж ніяк не була схожою на працьовитість Домовика у теплий час року, коли його

переповнювала “*хіть до діяння*” [1, с. 4] і він дбав про садибу на попелищі. В музиці з програвача, який вона слухала, також “*щемні акорди фортепіано були йому чужі – в них таїлася незбагненна для Домовика тривога*” [1, с. 2]. Проте, коли у “*тім мурованім мурашнику... люди завсіди спішили*”, “*він ніколи не поспішав*”; так само й вона, як споріднена йому душа, вирізнялася з “*квалливого юрмиська*” [1, с. 1] (до речі, помітно, що переклад останнього словосполучення як “*rushing crowd*” передає швидше дію, аніж стереотипний характер людей міста, і не відтворює стилістичного забарвлення збільшеної форми й середнього роду іменника “*юрма / юрба*”).

У новелі річка Невкля символізує життя і доброзичливо-толерантне ставлення до всього живого і природного, зокрема до “*яскраво-синьої вируючої повені, що давно підібгала під себе і Невклю, і низькобережжя з вербами та осичником, і навіть обрій, а тепер зазіхала на саме небо*” [1, с. 3]. Наведений приклад свідчить, що В. Г. Дрозд не згоден із типовим сприйняттям річки як амбівалентного символу творення (родючість, рух, очищення) і руйнації (перешкода, небезпека у вигляді повені). Його позиція очевидна: проблеми створює повінь, а не річка. І коли предмети й живі істоти закінчують у річці своє життя, то в цьому, на думку автора, винні сторонні явища та люди, а не вона. Зокрема “*Дідькову халабуду з лелечиним гніздом на колесі під злостивий регіт Водяника зірвала з сох, покотила по лузі та шпурнула в ріку осіння вітерця*” [1, с. 7]; Дідько згадував “*молоду і вродливу Відьму, з якою вихорів над рікою в пасмах сизого літнього туману, над тою рікою, куди потім забобонні селяни пустили Відьму плавати, спеленавши руки й ноги, і в якій вона потонула, віддала біле тіло зажерливим ракам, а душу – ласощолюбному Водяникові...*” [1, с. 4]. Проте, хоча річка сама по собі позиціонується як невинно-життєствердна, вона споконвічно вважається “*помешканням*” для типово недобрих інфернальних істот (зокрема для вже зазначеного в прикладах Водяника). Так, коли “*Дідько ночами носив з ріки в пригорщах воду та хлюпав на свій город, ...русалки, полощучись у темно-синіх, кольору неба, хвилях, і очеретяники, і лоскотиці, і пічні мари, і навіть клопотуций Водяник, хіхікали з його намарної товканини*” [1, с. 5].

Помітно, що Водяник наскрізно поводить як уособлення зла, а Болотяник відзначився як помічник: коли Дідько облаштував попелище довкола печі, він мав удосталь *“сухого очерету, що його насік для родича в замуленім озерці край лісу **Болотяник**”* [1, с. 4–5]. Якщо міфологічна амбівалентність постаті Дідька-Домовика не усуває можливості його тяжіння до благодіянь, то свідчення допомоги від Болотяника (особливо в контексті насмішок із боку всіх інших родичів Дідька) суперечить повір'ям про нього як про виключно злу силу [3, с. 128, 148]. Парадоксальним виглядає і контраст у поведінці Водяника й Болотяника, оскільки болото зазвичай асоціюється зі значно більшими брудом і пільмою (як в прямому, так і в переносному значенні) у порівнянні з річкою. Протилежні типи поведінки у ставленні до родича-Дідька (зверхність і посильна допомога) можна пояснити наявністю повір'я, за яким *“водяник – це водяний цар, що володіє всією водою у світі: ріками, озерами, болотами, морями й т. ін.”* [3, с. 128]; відтак Болотяник постає лише пересічним бісом (чи болотним духом), підпорядкованим Водянику на своїй території – у болоті.

Загалом Домовик не забував про родинні стосунки з темними силами; можливо й не останню роль у відчутті спорідненості з жінкою з міста зіграло те, що в її кімнаті *“була і парсуна його родича, чорта-пекельника, в куточку писаної на полотні ікони, а з керамічної плитки лукаво мружилася на полум'я свічки, буцім на місяць, оката і станом гнучка русалка”* [1, с. 2]. А от постійне перебування Дідька в місті означало б його відірваність від родичів, що залишалися в первозданному природному середовищі. Однак у цьому відношенні виявляється й перевага міського буття для головного героя – триматися подалі від темних сил.

У новелі Володимира Дрозда *“Пори року”* мало власних імен: Невкля (річка), Яким (споконвічний бакенщик і рибалка), Дідько / Домовик, Водяник, Болотяник. Водночас якраз кожен із цих названих персонажів різнопланово уособлює патріархальний світ українського народу, а річка Невкля (єдине власне *“ім'я”* жіночого роду) набуває своєрідного образу їхньої матері-годувальниці-господині. Однак складається враження, що попри високу якість

перекладу Анатолій Біленко проігнорував авторське рішення щодо ономастики твору: у тексті перекладу залишаються тільки “*the Nevkla (River)*” та “*(Grandpa) Iakym*”. Використання загальних назв “*goblin*”, “*water sprite*” та “*bog sprite*” з метою “одомашнити” персоналізованих представників української міфології в західноєвропейському контексті призводить до видозміни їхньої сутності та втрати їхньої умотивованості. Парадоксально, що при такому одомашненому знеособленні міфоїстот перекладач все ж транслітерує (з курсивним виділенням та, при першому вживанні, зноскою щодо значення) слово “*призьба*” – “*pryzba*”, ніби призьба є єдиним етнокультурологічним елементом новели.

Наскрізне використання в перекладі загальних назв замість власних імен суперечить також можливості розуміти у відповідних міфоїстотах алегоричні образи. Так, синонімічне вживання власних імен Дідько та Домовик ймовірно символізує суміжність (часом успадковану) в одній особі добра і зла (з переконливою перевагою в головному герої доброго начала) і не виключає можливість вбачати в цьому образі по-мудрому “*мовчазного й розважливого*” літнього чоловіка, доволі консервативного селянина-господаря зі своїм “багажем” емоцій-спогадів-родичів, якому важко однозначно змиритися з життєвими обставинами і назавжди переїхати до міста. У свою чергу Водяник може бути алегорією чоловіка “*злостивого*”, зверхньо-насмішливого, “*ласощолубного*”, “*клопотущого*” щодо власної користі; а Болотяник може уособлювати чоловіка простого, безвідмовного до прохання допомоги, але в цілому безхарактерного чи дещо непутящого. Для обох подальше перебування в сільській місцевості ймовірно означає відсутність перспектив і потреби в переїзді до міста.

Образ міста як “*мурашника*”, в якому “*копошіли люди, машини і навіть дерева*” [1, с. 1], з одного боку означає перенесення одного з природних стилів життя у штучне середовище – тобто метафоричне оприроднення. Можливо, тому “*полюбилося Дідькові наprivечір сидіти на дахові біля вежки... та зирити на місто*” [1, с. 1] – “*the goblin liked to sit on the roof near the steeple... and gaze at the city*” [5, с. 59]. Однак мурашник символізує не лише працьовитість і упорядкованість суспільного життя, а й покірливість та

проблему самоідентифікації. Метафоричне позначення прикрої відсутності індивідуальної свободи людей міста доповнюється метонімічним епітетом – “мурований мурашник”. Переклад цього словосполучення як “*brick anthill*” мимоволі призводить до втрати двох важливих смислових компонентів, якими в оригіналі є сема пасивності (“мурований”) і семема ув’язнення (“замурований”). Ці складові смислу обумовлюють логічність появи в новелі такого спостереження: “Крізь те збридження мертвим каменем, крізь неусвідомлену тугу за іншим світом проціджувалися дні і напливали ночі” [1, с. 3] – “*Despite the goblin’s disgust with the inanimate bricks and the subconscious yearning for another world, the days and nights crept on*” [5, с. 63].

Однак і місто може відкритися як світ тепла і затишку, “де навіть небо тепле й лагідне, мов черінь, де горища затишно пахнуть хатнім духом” [1, с. 8]. Усвідомлення цього прийшло до Дідька наприкінці осені, “коли завивав у комині вітер, і сипав на черінь мокрим холодним листям, і прихилив понуре, як попелище, небо” [1, с. 8]. Теза останнього речення новели – “кожної нової пори все починалося для Дідька спочатку: і – вічність” [1, с. 8] – не заперечує можливості щорічного повернення Домовика до споконвічно знайомих йому подвір’я і довкілля. Проте його намір повертатися і до міста зумовлений спроможністю досягти в новому середовищі бажаної гармонії на основі сукупності сприятливих чинників, таких як: суміжність сонячного світла й електричних вогнів, наявність просторого й теплого помешкання-горища, можливість споглядати життя людей та пізнавати новий світ, а особливо – можливість бути потрібним. Якщо “люди десятою дорогою обминали попелище, де Домовик уперто, з ранку в ранок, топив піч” [1, с. 4], то в місті він мав змогу піклуватися про самотню дивачку жінку: “Коли господиня засинала, Дідько сірою присмерковою марою скрадався до канати, клав м’яку пухнату лапу на її холодне чоло і, дивлячись на паморозні вікна, за якими німіла вистуджена холодом ніч, навіював жінці добрі барвисті сні” [1, с. 2].

Важливо також, що Домовик любив діда Якіма і, напевно, усвідомлював турботливу осмисленість його рішення переїхати до міста обом. “Сусідство” з півником-погодником на даху кам’яниці є теж по-доброму символічним: півень

здавна вважається оберегом обійстя [3, с. 76]; причому бляшаний погодник “давно заіржавів і віщував лише південні вітри” [1, с. 1], а вони вважаються не тільки носіями тепла, але й символом сприятливих подій та обставин. І хоча копитця Дідька були “звиклі до м’якої пружності землі” [1, с. 4], місто надавало йому можливість піднятися над метушнею й буденністю, споглядати довколишній світ із висоти найбільшої наближеності до неба, яку символізують у новелі знакові для Домовика дах, горище, горішній поверх і навіть єдине освітлене вікно “десь на поверсі восьмому” [1, с. 4].

Небо і земля обумовлюють циклічні часопросторові зміни у пророді: зима, весна, літо, осінь по-різному впливали на внутрішній світ Дідька й окреслювали вічність. Як надприродна позачасова істота, Дідько “був **давній**, як світ” [1, с. 1], однак його “лице **дитинно** усміхалося” [1, с. 4], коли він мав змогу поводитися як природжений Домовик. Інакше “**клубок майбутнього тяжив йому душу**” [1, с. 1]. Переклад “*The skein of the future weighed heavily upon his mind*” [5, с. 1] суперечить очевидній важливості для головного героя духовного начала. І не розумом, а душею сприймає Дідько, як “з **ясного неба, неначе зоря, ковзнула душа людська, прозора й чиста**” [1, с. 6]: за народним повір’ям призначена Богом “Доля з’являється в образі нової зірки в Небі зараз по народженні людини, а з її смертю зірка спадає з Неба додолу” [3, с. 116].

Світогляд Дідька протягом новели удосконалюється, сповнюється новими одкровеннями. Раніше “люди вмирали й народжувалися на очах у Домовика, а світ не мінявся” [1, с. 3]; він “нічому не дивувався, бо уже все було на його віку, і Дідько все бачив” [1, с. 1]. Але споглядаючи, як восени “із дубів опадає жовкло мерзле листя”, Дідько вже “жадібно ловив хвилини свого зачудування світом”. Він раптом відчув: “**Крихта часу, впродовж якої зжовклий лист летить із дерева, – це і є вічність, і досі я нічого не тямив у цьому світі...**” [1, с. 6]. Це єдине в новелі висловлювання, причому у внутрішньому мовленні головного героя; відтак складається враження, що за повної відсутності бажання “любомудрствувати” Дідько сформулював найважливішу в новелі тезу. Якщо до цього осягнення істини “час був для нього як повітря, якого не помічаєш і не міряєш”, то зараз він навчився цінувати “намистинки

зворушливих хвилин”, “яскраві, відчуті миті”. Йому навіть здавалося, що “весь інший час, коли метушився або дрімав у лоскотливім мілкочассі, він не жив, а був мертвий” [1, с. 7]. Характерно, що якраз “меланхолійне розважливе” кружляння кожного листочка перед падінням на землю восени спонукало Дідька замислитися над цінністю життя – і не лише у просторі, а й у часі.

Перекладач нівелював еволюційність світоглядного сприйняття Домовиком різниці між буттям і життям. Так, Володимир Дрозд на початку новели зауважує, що Дідько “**був** давній, як світ, і знав, що **буде** завжди, допоки світу; **буття** без меж...” [1, с. 1]; наприкінці автор говорить: “він **жив** завжди, відколи світ, і напевне знав, що **житиме** завжди, допоки й світу” [1, с. 7]. Однак у Анатолія Біленка спостерігаємо навіть діаметральну протилежність: на початку “*He... knew that he would **live** as long as the world existed. This limitless **life**...*” [5, с. 59], а потім “*he had **existed** since the beginning of the world and knew for sure that he would **exist** as long as the world*” [5, с. 69].

Проблема самоідентифікації в умовах часопросторових змін особливо загострюється у випадку психологічної непристосованості до нових обставин. Однак вічність у справах буденних і звичних не приносила Дідьку прозріння, аж поки він не зазнав душевних поневірянь вимушеного усамітнення. Як зауважує М. Г. Жулинський, Володимир Дрозд “вірив, що тільки в глибинному усамітненні душа здатна піднятися над світом реальності та вийти на високий рівень розмови із самим Богом” [2, с. 4]. Новела “Пора року” відзначається глибоко філософською міфопоетикою на тлі здавалося б доволі реалістичного сюжету. Суперечливість і алегоричність образів спонукають у висновку підкреслити важливість для перекладача художнього тексту не лише надавати лінгвостилістично якісний переклад, але й відтворювати багатогранність образів, культурологічну специфіку і світоглядні нюанси. Водночас увага до лексико-семантичного наповнення таких творів залишається актуальною перспективою лінгвістичних і, зокрема, перекладознавчих досліджень.

Література

1. Дрозд В. Пори року : новела [Електронний ресурс] / Володимир Дрозд. – 1970. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Drozd/Pory_roku/.
2. Жулинський Микола Острів у вічності був обіцяний майстрові ще на землі (до 70-річчя Володимира Дрозда) / М. Жулинський // Слово і Час. – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2009. – № 10. – С. 3–10.
3. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. моногр. / митрополит Іларіон. – [2-ге вид.]. – К. : АТ “Обереги”, 1994. – 424 с.
4. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу : Ескіз української міфології / Іван Нечуй-Левицький. – К. : АТ “Обереги”, 1992. – 88 с.
5. Drozd V. The Seasons [Електронний ресурс] / Volodymyr Drozd; [transl. by Anatole Bilenko] // Ukrainian Literature : A Journal of Translations. – Aug. 18, 2007. – Vol. 2. – P. 59–70. – Режим доступу : http://www.shevchenko.org/Ukr_Lit/Vol02/index.html.

Аннотація

Ясинецькая Е.А. Интерпретация образов художественного произведения как проблема перевода.

В статье поднимается вопрос о важности для переводчика художественного текста не только предоставлять лингвостилистически качественный перевод, а и отражать многогранность образов. Объектом исследования являются лингвокогнитивные составляющие противоречивости образов новеллы Владимира Дрозда “Времена года” в оригинале и переводе. Предмет анализа – переводческие решения, которые способствовали или наоборот препятствовали отражению смежности контрастных характеристик. Научная новизна заключается в комплексном освещении разноплановых особенностей категории “противоречие” не только в оригинале, а и в отличиях между подлинником и переводом. Исследование противоречивости образов новеллы обнаруживает различия между лингвостилистическим качеством перевода и несоответствиями в культурологических и мировоззренческих нюансах.

Ключевые слова: образ, символ, хронотоп, парадокс, перевод.

Анотація

Ясинецька О.А. Інтерпретація образів художнього твору як проблема перекладу.

У статті порушується питання про важливість для перекладача художнього твору не лише надавати лінгвостилістично якісний переклад, але й відтворювати багатогранність образів. Об'єктом дослідження є лінгвокогнітивні складові суперечливості образів новели Володимира Дрозда “Пори року” в оригіналі і перекладі. Предмет аналізу – перекладацькі рішення, які сприяли або навпаки завадили відображенню суміжності контрастних характеристик. Наукова новизна полягає у комплексному висвітленні різнопланових особливостей категорії “суперечливість” не тільки в оригіналі, а й у відмінностях між оригіналом і перекладом. Дослідження суперечливості образів новели паралельно виявляє розбіжності між лінгвостилістичною якістю перекладу та невідповідностями в культурологічних і світоглядних нюансах.

Ключові слова: образ, символ, часопростір, парадокс, переклад.

Abstract

Yasynetska O.A. Literary images interpreting as a problem of translation.

The article highlights the importance of interpreting literary images as diligently and accurately as the translator is supposed to render lingual and stylistic peculiarities of the original. The study explores the lingual and cognitive components of contradictions in the images of Volodymyr Drozd's novella “The Seasons” in the original and its translation. The analysis discloses the translational solutions that have sustained or hindered the reflection of adjacent contrasting features. The scientific novelty consists in a comprehensive coverage of the diverse aspects within the contradiction category, revealing the duality of images in the original as well as in the divergences between the original and the translation. The research of the contradictory images of the novella concurrently detects differences between the lingual-stylistic quality of the translation and inconsistencies in the cultural and ideological nuances.

Key words: image, symbol, spacetime, paradox, translation.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

I. A. Vyakhk, S. O. Medvedeva

Vinnitsia. Ukraine

УДК 81'276.6:811.111+811.161.2

A GLOSSARY OF DATABASE SOFTWARE

Nowadays arrangement, normalization, codification and standardization of terminology can be considered to be proven and widely accepted to refer to the Ukrainian state processes, because it is evident that the irreversible process of

formation of Ukrainian state implies such requirements of our national life that would contribute to strengthening its prestige in the world.

Recently much has been written on the achievements of Ukrainian terminology and terminography. We must note great achievements of development of terminology such as active working out of the theoretical problems [6, с. 15–32], the coverage of such issues as terminology [7, с. 102–110], different terminology conferences that take place alternately in Kiev, Lviv, Chernivtsi.

It is important to mention the fact of investigating different terminology in thesis, some articles and monographs by O. Serbenska (legal), T. Panko (economic), N. Moskalenko, V. Zaharchyshyn (linguistics), A. Krektor (mathematical), V. Piletskyi, I. Protskyi (physical), I. Kochan (radio engineering), H. Nakonechna (chemical), O. Lytvyn (engineering), L. Symonenko (biological), V. Marchenko, I. Chepiha (building), E. Ohar (printing), Z. Kunch (rhetorical), M. Stashko (library), S. Bibla (church), H. Shylo (forestry and wood), I. Sabadosh (forestry alloy), N. Levun (artistic ceramics), O. Hrydzhuk (art woodcarving), I. Zinchenko (embroidery technique), and others.

However, there is great instability in nominating the same concept in modern terminological systems and glossaries. This is clearly shown by B. Rytsar and R. Rozhankivskyi [5, с. 14–21].

The cause of instability of Ukrainian terminology and terminography was, and, unfortunately, often remains the fact of some, and sometimes very large, dependence of Ukrainian terminology on the Russian terminology base.

This is a glossary for a special purpose and meant to meet the needs of experts, teachers, students, and any interested individual who needs a tool for speaking or writing, using terminology related to the field of database software. This bilingual glossary has been compiled to solve practical problems – problems that are seen by society as being important – to find proper Ukrainian equivalents to the English terms in such a widely spread computer related sphere as databases. Being convinced that this work will be beneficial both for the Ukrainian science in general and for students in particular, we got down to work.

In the creation of our corpus, the size and the representativeness were taken into account. The corpus (in English and Ukrainian) was collated between the months of February and March 2015. Various glossaries, dictionaries and published materials on databases in existence were searched on the Internet by applying two types of searches as proposed by F. Austermühl [1, с. 52] institutional and keyword searches and by using search engines like Google and Firefox. The following criteria were also considered to identify the terms in the corpus: the probability of comparisons and the frequency of occurrence of the term in the corpus. In order to facilitate the management of the co-occurrence of key terms, a concordance programme called *WordSmith Tools* was used. It is a user-friendly software package that allows the generation of concordance and list of the words of a glossary by frequency of occurrence.

At the time of corpus creation, database software terms were extracted from as many web pages (in both languages) found, and were chosen because they had similarities in terms and / or the dates of publication / creation (although not all websites indicated the date of publication). Due to constraints of available websites, time, as well as to meet the goal to have an authentic corpus with equal representation in both English and Ukrainian, in the end the texts from 18 websites (9 in Ukrainian and 9 in English) were chosen. Some sources of the corpus can be seen in the bibliography [2; 3; 4].

Table 1

A snippet of the glossary of database software

English	definition	Ukrainian
A		
aggregation	(UML) An <i>association</i> in which one class represents an assembly of components from one or more other class types. Components may also exist without being part of the assembly.	агрегація
alias	(SQL) An alternate, short name for a table in the FROM clause of a SELECT statement.	ім'я

English	definition	Ukrainian
ALTER TABLE	(SQL) Statement to change structure, constraints, or other properties of a table.	ALTER TABLE змінити таблицю
association	(UML) The way that two <i>classes</i> are functionally connected to each other.	зв'язок
C		
cardinality	(ER) See multiplicity.	кардинальність
Cartesian product	(RA) The result of the join of two relations with no join attributes specified, as defined in set theory. See also cross join.	декартовий добуток
child	(RM, TM) The relation on the “many” (FK) side of a one-to-many association.	нащадок, дочірній елемент
COMMIT	(SQL) Statement to make changes to data permanent.	COMMIT фіксувати (зміни)
compatible	(RA) Two schemes are compatible if their intersection is null or if the intersection attributes inherit the same assignment rule from their respective schemes.	сумісний
D		
DROP CONSTRAINT	(SQL) Optional clause of the ALTER TABLE statement.	DROP CONSTRAINT видалити обмеження
DROP TABLE	(SQL) Statement to delete a table and all of its contents.	DROP TABLE видалити таблицю
E		
entity	(UML) Any “thing” in the enterprise that is to be represented in the database.	сутність
external key	(UML, RM) A surrogate or substitute key that has been defined by an external organization. May be treated as a descriptive attribute in your model.	зовнішній ключ

Some general or scientific terms were also included because they appeared more than thrice and their definitions were also included in the corpus. Examples of these terms were *relationship*, *object*, *compatible*, *composition*, among others. The recommendations about formulating definitions were taken into account to formulate the definition of terms.

As expected, some difficulties and problems were encountered during the creation of the specialized glossary and they could be classified as follows: inequivalence of terms which could either be semantic (existence of one term in the SL, which has two or more equivalent terms in the TL or vice versa, or need for explanation in the TL), or grammatical problems due to cultural issues (which could either be terms that don't originate in the SL, terms in the TL that are not from English or Ukrainian, or terms that have no equivalents in the TL) and inequivalence of concepts.

To solve these issues, ample research was performed and documentation was prepared, and important decisions were made. For example, to address the issue of semantic inequivalence of terms, the English term was used in Ukrainian for the second meaning expressed by the entry term. If one term exists in the SL but two or more in the TL or vice versa, those terms are treated as synonyms. If there are two terms that are grammatically inequivalent but they share the same meaning, they were entered as equivalent in the glossary. Furthermore, there are terms in the glossary that were not translated into the target language; these were English terms that made reference to the different statements such as *ALTER TABLE*, *COMMIT*, *CREATE TABLE*, *DROP CONSTRAINT*, *DROP TABLE*, *SELECT*.

It was observed that more difficulties were encountered in looking for equivalent terms from English to Ukrainian than from Ukrainian to English. The focus was to look for terminological adequacy. In most cases, during the process of translation of terms, attempts were made to establish the equivalence between the source language texts and target language texts.

It is recommended that in the future, this static glossary must be converted into an “open” and “dynamic” corpus as well as into an electronic online glossary with all its formal properties because the interest in database software continues to grow and

it needs to be updated constantly. It is proposed that the glossary also should include phraseology and be available in other languages.

Literature

1. Austermühl F. Electronic tools for translators / F. Austermühl. – Manchester, UK : St. Jerome Publishing, 2001. – 192 p.
2. Database design with UML and SQL [Електронний ресурс]. – [3d edition]. – Режим доступу : <http://www.tomjewett.com/dbdesign/dbdesign.php?page=glossary.php>.
3. What are the difference between DDL, DML and DCL commands? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.orafaq.com/faq/what_are_the_difference_between_ddl_dml_and_dcl_commands.
4. Інформаційні системи і технології : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Н. М. Спіцина, Т. В. Шабельник, С. В. Бондаренко. – Донецьк : [ДонНУЕТ], 2011. – 290 с. – Режим доступу : <http://bondarenko.dn.ua/informatics/osnovni-ponyattya-relyatsijnih-bd-normalizatsiya-zv-yazok-ta-klyuchi/>.
5. Кияк Т. До питання про «своє» та «чуже» в українській термінології / Т. Кияк // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 14–21.
6. Моральна цінність християнства і відродження національної школи : науково-практична конференція (1995; Тернопіль) : доповіді / Ред. В. Кухарський, А. Крижанівський. – К.; Тернопіль : Б.в., 1995. – 67 с.
7. Огієнко І. Українська церква : Нариси з історії укр. православ. Церкви / І. Огієнко. – К. : Україна, 1993. – 284 с.

Аннотація

Вяхк И.А., Медведева С.А. Глоссарий программного обеспечения баз данных.

Существует множество исследований, связанных с языком профессионального общения (LSP). В то же время наблюдается недостаток исследований, посвященных терминологии программного обеспечения баз данных. Таким образом, целью данного исследования было создать двуязычный (английский и украинский языки) глоссарий программного обеспечения баз данных, который бы пригодился всем заинтересованным

лицам, особенно письменным и устным переводчикам, преподавателям и студентам, обеспечив их инструментами для реализации необходимых целей.

Ключевые слова: язык профессионального общения, программное обеспечение баз данных, двуязычный глоссарий, терминология.

Анотація

Вяхк І.А., Медведєва С.О. Глосарій програмного забезпечення баз даних.

Існує значна кількість досліджень, пов'язаних з мовою професійного спілкування (LSP). Однак, спостерігається брак досліджень, присвячених термінології програмного забезпечення баз даних. Таким чином, метою заявленого дослідження було створити двомовний (англійська та українська мови) глосарій програмного забезпечення баз даних, який би став у нагоді усім зацікавленим особам, особливо письмовим та усним перекладачам, викладачам і студентам, забезпечивши їх інструментами для реалізації необхідних цілей.

Ключові слова: мова професійного спілкування, програмне забезпечення баз даних, термінологія.

Abstract

Vyakhk I.A., Medvedeva S.A. A glossary of database software.

Recently much has been written on the achievements of Ukrainian terminology and terminography. However, there is still a great instability in nominating the same concept in modern terminological systems and glossaries.

The cause of instability of Ukrainian terminology and terminography was, and, unfortunately, often remains the fact of some, and sometimes very large, dependence of Ukrainian terminology on the Russian terminology base.

Though, there is a considerable number of studies related to languages for specific purposes (LSP), there is a lack of studies focused on the terminology of database software. Hence, in this study, the intention was to create a bilingual (English and Ukrainian) glossary of databases software, the attempts were made to establish the equivalence between the source language texts and target language texts in order to help all the interested, especially translators and interpreters, teachers and students, by providing them with a tool to realize their objectives.

Key words: language for specific purposes, database software, bilingual glossary, terminology.

О. В. Горлова

Артемівськ. Україна

УДК 372.8

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Сучасні соціально-економічні умови в Україні, а також інтеграція в Європейське співтовариство формують сферу високої конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів, що вимагає професіоналізму, відповідного європейським стандартам, і вміння вільно адаптуватися до нових умов. Професійна компетенція сьогодні, на наш погляд, неможлива без володіння на хорошому рівні двома і більше іноземними мовами, що дають можливість вивчати зарубіжний досвід, брати участь у міжнародних програмах, накопичувати міжнародні професійні контакти, працювати над спільними проектами та публікаціями.

Зміна методологічної парадигми у викладанні іноземних мов розглядається як частина загальної проблеми підвищення рівня професійної, світоглядної, комунікативної та культурної компетентності фахівців.

Проведений у рамках дослідження аналіз дидактико-педагогічної літератури з різних напрямів показав високу зацікавленість дослідників зміною методологічних підходів у викладанні іноземних мов. Проблеми вибору методу навчання іноземним мовам досліджувалися такими вченими, як І. Бім, Л. Щерба, Б. Лапідус, Н. Баришніков, В. Кітроська, І. Зимня, І. Самойлюкевич, С. Гапонова, А. Ветохов, Л. Калініна, А. Леонтєв.

Аналіз проблем методології навчання іноземної мови є, на наш погляд, недостатньо висвітленою частиною загальної проблеми оновлення способів функціонування вищої освіти.

Мета нашого дослідження – проаналізувати взаємодію методів і змісту навчання в курсі іноземної мови.

Питання вдосконалення методики викладання іноземних мов вимагають постійного знаходження раціональних способів навчання. У цей час, у період інтенсифікації передачі і засвоєння знань, розвиваються і використовуються різні методичні прийоми і системи, які дозволяють досягти поставлених

завдань, а саме – заздалегідь спланувати результат діяльності з оволодіння іноземною мовою за допомогою різних прийомів, методів і засобів навчання. Завдання навчання безумовно повинні відповідати потребам соціуму і бути реальними для досягнення у відповідних умовах навчання, а зміст і методи навчання іноземним мовам – професійно поставленим цілям і завданням занять.

В даний час знання іноземної мови – це не тільки атрибут культурного розвитку людини, а й умова його успішної діяльності в самих різних сферах виробництва. У зв'язку з цим перекликаються цілі і завдання викладання іноземних мов, з'являються нові концепції та підходи до навчання іноземних мов, у практику входять нові форми і методи навчання. Навчання іноземної мови – складне завдання. Різні ситуації вимагають різного навчального матеріалу, різних методик, різних видів діяльності, стратегій і підходів. Деякі вчителі іноземної мови протягом багатьох років на заняттях використовують один і той же підхід до навчання і вважають цей метод самим вдалим, найрезультативнішим. Інші ж постійно шукають нові, більш ефективні методи. Чи існує взагалі єдиний і найкращий метод навчання іноземним мовам?

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що навчання численних, що розрізняються за психічними характеристиками і середовищем виховання, груп учнів, вимагає пошуку таких методів навчання, які дозволили б найбільш повно реалізувати природні здібності учнів, розвивати їх, давати їм знання в галузі іноземних мов. Головним принципом у досягненні такого педагогічного завдання постає проблема вибору методів навчання іноземної мови, і перевірка їхньої ефективності. При навчанні іноземної мови індивідуалізація навчання і навчального процесу повинна здійснюватися на всіх ступенях навчання в тому сенсі, що її глибина і форми повинні бути пристосовані до розвивальних можливостей кожного учня. Прагнення втілити на практиці принцип диференційованого підходу до особистості учня, прагнення викладачів вийти за рамки застарілої системи освіти призвели до появи нових методів навчання іноземної мови з нетрадиційним змістом. Ефективні методи навчання здатні якісно змінити рівень знань і підвищити інтерес до предмета.

Мова повинна стати інструментом спілкування, що дозволяє зануритися в

іншу культуру, визначити для себе її характерні риси і засвоїти тип поведінки, адекватний сприйняттю представниками іншої культури. Тільки таким чином майбутні студенти можуть стати повноцінними учасниками міжкультурного діалогу. Оволодіння мовою – тривалий, трудомісткий, а головне, індивідуальний процес. У програму вивчення іноземної мови входить поглиблене вивчення граматики, фонетики та лексичного складу мови, тим не менш, теоретичне вивчення поступається своїм місцем виробленню практичних навичок. Головним стає функціональний принцип навчання. Необхідно навчити студентів не тільки основам іноземної мови, а й навчити їх з інтересом і правильно спілкуватися іншою мовою, як в рамках професійної тематики, так і в ситуаціях повсякденного життя. Учні повинні не тільки розуміти звернену до них мову іноземною мовою, але й правильно побудувати своє відповідне повідомлення, що відповідатиме культурі співрозмовника. Тому поряд з вивченням явищ мови необхідно вивчати особливості культур – учасників діалогу, їх характерні риси, подібності та відмінності. Вивчення культурних традицій є складовою частиною процесу навчання іноземної мови. Навчання іноземної мови одночасно є навчанням міжособистісному спілкуванню. У процесі роботи на заняттях студенти повинні підтверджувати і відстоювати свою точку зору, користуватися аргументацією, навчитися аналізувати зміст відповіді повідомлення і знаходити шляхи порозуміння в процесі діалогу мовою, що вивчається. Таким чином, поширюються межі навчання, що дозволяє оптимізувати сам процес спілкування між людьми. Інноваційний підхід до навчання дозволяє реалізувати сучасні цілі останнього – формування комунікативної компетенції учнів і виховання толерантності в мультикультурному суспільстві. Новий підхід до навчання іноземної мови спирається на методи і прийоми, що сприяють ефективному навчанню. Відомо, що деякі можуть оволодіти мовою одразу, деяким оволодіння мови дається важко. При всій складності процесу навчання іноземних мов учитель шукає такі шляхи, способи, за використання яких навчання мови буде ефективним і корисним для кожного.

Викладач зобов'язаний володіти мистецтвом надати уроку жвавості та

захоплення. В арсеналі мистецтва викладання повинен бути індивідуальний набір методів, засобів і прийомів навчання. Сюди входить правильна побудова уроку, особистісна психологія учнів, гумор вчителя, застосування наочного і аудіо матеріалів. Видатні педагоги підкреслюють, що в навчальному процесі „головне – вчитель: його знання науки, що викладає, і науки про людину, його озброєність методами навчання, вміння творчо використовувати їх, щедрість душі, нарешті його прагнення постійно поповнювати свої знання. Любові до мови навчити не можна, любов'ю можна тільки заразити, любов можна тільки викликати. Але треба знати методи збудження любові до мови. І в цьому полягає вже професіоналізм учителя” [1, т. 1, с. 25].

Процес навчання іноземної мови – це процес спільної діяльності вчителя та учнів, це передача вчителем і засвоєння учнями соціальної культури народу. „... Навчання іноземної мови, дуже складний і багатоаспектний процес, і, залишаючи поза увагою якісь його компоненти, ми тим самим прирікаємо навчання на поразку” [1, т. 1, с. 28]. Для здійснення цілей навчання у вчителя повинні бути методичні знання, уміння втілювати ці знання та вміння реалізувати прийняте рішення. „Методика навчання іноземної мови – це наука, що досліджує цілі, зміст, методи, принципи та засоби навчання, а також способи навчання і виховання учнів на матеріалі мови” [2, с. 5].

Методика навчання іноземної мови тісно пов'язана з лінгвістикою, психологією, психолінгвістикою, дидактикою та іншими науками. Методи ж навчання мови мають тісні зв'язки з психологією навчання, яка займається процесами і механізмами навчальної діяльності, досліджує оптимальні, найбільш ефективні шляхи засвоєння мовних знань, формування мовних навичок і мовленнєвих умінь. Для методиста мова – це предмет навчання, а в свою чергу навчання – не тільки повідомлення знань, а, насамперед, розвиток в учнів здатності користуватися мовою як засобом спілкування та отримання інформації. Розглядаючи сутність методів навчання іноземної мови, слід виходити з того, що в методиці викладання і суміжних науках термін „метод” пояснюється двома способами. Метод виступає як спосіб пізнання, шлях дослідження, шлях досягнення якоїсь мети або ж вирішення проблемного

завдання. У методиці викладання мов оволодіння знаннями, розвиток світогляду на матеріалі, що вивчається відіграє важливу, але не головну роль. Основне значення набуває пошук ефективних шляхів оволодіння мовленнєвими вміннями і навичками, що і зумовлено, врешті-решт, комунікативним процесом. Поняття здатність або нездатність до мов – це не більше ніж міф, оскільки здатність говорити закладена у всіх людях від народження. Здатність до іноземних мов у великій мірі залежить від підходу до навчання учня і від способу викладання вчителем. В даний час існує безліч різних методів навчання іноземних мов та їхніх модифікацій. Однак не слід вірити, що який-небудь з цих методів є чарівною перепусткою в іншомовний світ. Деяким людям ближче нестандартні методи навчання, іншим – перевірена класика. Звідси, вчитель повинен добре орієнтуватися в методах навчання іноземних мов, застосовувати їх на практиці і шукати або вибирати з них найбільш ефективні. Щоб дізнатися, що принесе тій або іншій людині чи групі людей максимальний результат, можна зробити тільки одне – почати навчати іноземної мови обраним способом, спираючись при цьому на досвід передових педагогів у цій галузі. Загальна тенденція у розвитку методів пов'язана зі зближенням різних методів у напрямку пошуку оптимального варіанту для конкретних умов навчання.

Протягом століть виникали різні методи та методичні напрямки у навчанні іноземних мов. Всі ці методичні напрямки відносяться до визначеної мети та змісту навчання. Але, з іншого боку, методи навчання створюють передумови для того, щоб зміст навчання іноземним мовам ставав ширше. Історія методики викладання іноземних мов знає численні і різноманітні спроби знайти найбільш раціональний метод навчання. Нові методи навчання іноземних мов виникали у відповідь на потреби суспільства у вивченні мов. З появою кожного нового методу часто говорилося про створення оптимального і універсального методу навчання. Однак досвід роботи і дослідження в області методики свідчать про те, що створення універсального методу – завдання навряд чи здійснена, оскільки оптимальність методу визначається конкретними цілями, завданнями та умовами навчання. В якості вихідної

ознаки методу використовується підхід до навчання, який характеризується як система суджень про природу мови та її засвоєння. У сучасній методиці отримали обґрунтування різні підходи до навчання.

Взаємодія методів і змісту навчання є необхідною умовою для створення ефективної методики навчання студентів іноземної мови. Прагнення максимально наблизити умови навчального процесу до умов природної комунікації – завдання ефективної методики оволодіння іноземними мовами. Необхідно виявляти комунікативні потреби в різних сферах діяльності і формувати мовну компетенцію студентів. Ефективна методика навчання студентів іноземних мов передбачає тісну взаємозалежність навчання аудіювання, говоріння, читання та письма. Успішне вивчення мови залежить не від новизни принципу, а від уміння правильно його використовувати, тобто необхідно знати не тільки принцип, але й технологію його застосування.

Література

1. Анастази А. Психологическое тестирование : в 2 т. / А. Анастази. – М. : Просвещение, 1982. – 309 с.
2. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам / В. А. Артемов. – М. : Просвещение, 1969. – 279 с.

Аннотація

Горлова Е.В. Проблема выбора методов обучения иностранному языку.

В статье показано, что евроинтеграция Украины, расширение связей с государствами Востока требует от политических деятелей, ученых, студентов, рядовых граждан владения иностранными языками. Охарактеризованы подходы к определению метода, рассмотрены методы и методики преподавания иностранного языка, факторы и условия выбора методов обучения, раскрыты их особенности. Определено, что появление новых, результативных и интересных методов и подходов к преподаванию иностранного языка обуславливает спрос общества, предполагает индивидуальный подход к ученику в зависимости от глубины знаний, потребностей, возможностей и затрат времени на овладение иностранным языком.

Ключевые слова: метод, методика, выбор, иностранный язык.

Анотація

Горлова О.В. Проблема вибору методів навчання іноземної мови.

У статті показано, що євроінтеграція України, розширення зв'язків з державами Сходу вимагає від політичних діячів, науковців, студентів, пересічних громадян володіння іноземними мовами. Схарактеризовано підходи до визначення методу, розглянуто методи та методика викладання іноземної мови, фактори та умови вибору методів навчання, розкрито їхні особливості. Визначено, що появу нових, результативних і цікавих методів і підходів до викладання іноземної мови обумовлює попит суспільства, що передбачає індивідуальний підхід до учня залежно від глибини знань, потреб, можливостей та витрат часу на оволодіння іноземною мовою.

Ключові слова: метод, методика, вибір, іноземна мова.

Abstract

Horlova O.V. The problem of methods choice in the process of teaching a foreign language.

Every method and every approach of teaching of English have their own merits. Every method and every approach has something new to offer. Growth of English as a world language has led to greater diversification in the contexts and situations in which it is learned and used. English no longer belongs to a few countries like U.K. or U.S.A. It is a necessary resource for global communication. Hence throughout the globe it is learnt as English as world language and not as English as a foreign language or English as a second language.

Moreover, integration and expanding linkages with countries of the East demands from political leaders, scientists, students and ordinary citizens learning multiply foreign languages. Therefore, the purpose of our article is to consider different methods and methods of teaching foreign languages, highlight their features. The notion of “method” as well as other methods of teaching a foreign language is defined. At that, the emergence of many new, effective and interesting methods and approaches to teaching a foreign language is caused by the demand of society that predetermines individual attention to student depending on the depth of required knowledge, needs, opportunities and time costs while mastering a language.

Key words: methods, methodology, choice, foreign language.

О. В. Зубенко, С. О. Медведєва
Вінниця. Україна

УДК 81'243

АНТИЦИПОВАНЕ ЧИТАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ТЕХНОЛОГІЇ ПРОДУКТИВНОГО ЧИТАННЯ

Читання є одним із видів мовленнєвої діяльності, причому його формування та вдосконалення відбувається на усіх етапах навчання іноземній мові. На думку багатьох дослідників, цей вид мовленнєвої діяльності є одним із найнеобхідніших. Як правило, студенти використовують іноземну літературу при підготовці до семінарських занять, до курсових та дипломних робіт, до конференцій, а деякі фахівці використовують іноземні джерела і після закінчення вузів, що сприяє підвищенню професійного рівня та отриманню необхідної інформації.

Викладач повинен навчити студентів самостійно здобувати знання, тобто шукати, адаптувати та правильно застосовувати потрібну інформацію. Варто зауважити, що на початковому етапі вивчення іноземної мови студенти відчують певні труднощі, особливо ті, хто навчається на заочній формі навчання. Тексти вузівських підручників включають велику кількість термінів зі спеціальності. У зв'язку з цим велику роль у вивченні іноземних мов набуває вміння працювати самостійно зі спеціальною літературою, словником та довідником.

Читання іноземною мовою є для студента засобом задоволення як комунікативних, так і пізнавальних потреб, оскільки дозволяє користуватися усіма засобами інформації – журналом, патентом, монографією; а з широким використанням мережі Internet добре володіння читанням іноземною мовою стало пріоритетним. Метою навчання читання іноземною мовою у вищому навчальному закладі є формування вмінь здобувати необхідну інформацію з іншомовного тексту. Вирішити ці завдання можливо за допомогою антиципованого читання.

У перекладі з латинської „антиципація” (anticipatio) – це визначення, передбачення, заздалегідь складене уявлення про що-небудь. Цей термін був

уведений німецьким вченим Вільгельмом Вундтом у 1880 р. Під антиципацією дослідник розумів здатність людини уявити собі можливий результат дії до її здійснення, тобто можливість додумати ціле на основі окремих моментів, здійснити імовірнісне прогнозування. Ірина Зимня визначила антиципацію як випереджаюче відображення. Передбачення може відбуватися на рівні слова, словосполучення, речення, абзацу або тексту. Для повноцінного розуміння, систематизації, аналізу та передачі інформації необхідно володіти навичками не тільки ознайомлювального, вивчаючого чи переглядового, а й антиципованого читання.

Сьогодні антиципованому читанню приділяється значна увага, його вивченням займалися і займаються такі науковці, філологи, педагоги та психологи як Е. Вуд, І. З. Посталовський, Л. І. Каплан, А. Е. Мільчин, С. В. Мокєрова, А. О. Полякова та ін. Саме на принципах антиципованого читання ґрунтується так зване швидкісне читання.

На думку І. З. Посталовського, антиципація (здогадка) є однією з найосновніших властивостей нашого мислення, оскільки приймає активну участь в усіх видах людської діяльності. Ґрунтуючись на попередньому логічному та чуттєвому досвіді особистості, антиципація дозволяє значно швидше та точніше досягати цілей, інтенсифікуючи мислення та роблячи його більш продуктивним та творчим.

А. Е. Мільчин вважає, що для правильного й повноцінного розуміння інформації, яку ми читаємо, необхідно, щоб вона стала об'єктом нашої розумової діяльності, активно увійшла в нашу свідомість. Це можливо лише в тому випадку, коли читач оперує змістом цього тексту, маніпулює ним так, що завдяки цьому зміст, що був укладений в текст автором, адекватно сприймається читачем, а всі боки змісту розкриваються йому повною мірою.

Проте, слід зазначити, що поняття антиципованого читання як базової складової технології продуктивного читання найчастіше розглядаються в контексті навчання школярів, тоді як питання навчання антиципованому читанню у вищій школі висвітлено недостатньо. Тому, *мета* статті – визначити корисність та необхідність застосування антиципованого читання в рамках

курсу „Іноземна мова за професійним спрямуванням” як на передтекстовому, так і текстовому етапі роботи з фаховою літературою, оскільки це сприяє кращому та більш ефективному розумінню та засвоєнню матеріалу.

До мовних вмінь в аспекті читання можна віднести володіння різноманітними технологіями отримання інформації з тексту та їхнє відповідне застосування з урахуванням поставлених завдань. Для ефективного читання іноземною мовою потрібно: ігнорувати невідоме, якщо воно не заважає виконанню завдання, вміти відокремлювати суть, вміти читати за ключовими словами, вміти працювати зі словником, використовувати посилання та коментарі в тексті, робити інтерпретацію та трансформацію тексту. Технологія продуктивного читання, що забезпечує розуміння тексту за рахунок оволодіння прийомами його опанування на етапах до читання, під час читання і після читання, спрямована на формування пізнавальних та комунікативних універсальних навчальних дій.

Технологія включає в себе три етапи роботи з текстом:

- передтекстовий (антиципація, постановка цілей заняття);
- текстовий (первинне читання тексту, перечитування, аналіз, бесіда за текстом та узагальнення прочитаного);
- післятекстовий (концептуальна бесіда за текстом, робота з додатковими джерелами інформації, творчі завдання).

С. К. Фоломкіна виділяє 5 режимів (видів) читання: переглядове, ознайомлювальне, вивчаюче, пошукове та критичне. При цьому режим читання вибирається залежно від того, які конкретні цілі переслідує читач, опрацьовуючи конкретний текст. Сучасному фахівцеві слід вміти швидко зорієнтуватися в іншомовному друкованому середовищі (статті, інструкції, технічна документація та ін.), зрозуміти його та максимально точно, без втрат для змісту викласти суть прочитаного.

Майбутній спеціаліст повинен вміти:

- здогадуватися про значення невідомих йому слів, особливо термінів, за словотворчими елементами, контекстом, подібністю до слів рідної мови;
- розуміти основну ідею тексту та його деталі;

- обирати з тексту головне;
- прогнозувати зміст тексту.

Навчання антиципованому читанню у вищих навчальних закладах при вивченні іноземних мов спрямоване на те, щоб виробити навички та вміння сприймати та розуміти зміст усього тексту, визначити тему, основну ідею та зміст за заголовками, ключовими словами, транзитивними зв'язками, залученими у текст схемами. Для вироблення таких навичок викладач під час заняття може застосувати такі *прийоми*:

1. Прочитайте заголовок (перше речення) та скажіть, про що даний текст.
2. Знайдіть ключові слова абзацу (тексту).
3. Перегляньте список ключових слів та скажіть, про що йдеться у тексті.
4. Дайте назву тексту.
5. Прочитайте початок тексту та спробуйте продовжити його.
6. Перегляньте ряд речень та розташуйте їх в логічній послідовності.
7. Знайдіть речення, що виражають основну думку кожного абзацу.
8. Знайдіть речення, яке виражає основну ідею тексту.
9. Продивіться малюнки (схеми) та скажіть, про що даний текст.
10. Передайте зміст тексту одним реченням.
11. Дайте відповіді на запитання, використовуючи ключові слова.

Застосування прийомів антиципації, як зазначено вище, відбувається і на текстовому етапі роботи. Можливо організувати роботу під час читання наступним чином: текст подається у вигляді окремих частин, сприйняття кожної частини готується спеціальними питаннями викладача, які розраховані на активізацію механізму антиципації, висування гіпотез, очікувань читача згідно змісту контексту.

Слід зауважити, що варто вчити студентів сприймати не лише графічно-смісловий бік тексту, а й розуміти хід думок автора. Досягти цього можна, звертаючи увагу на транзитивні елементи, такі як: *first, so, therefore, as a result, in*

fact, due to, on account of тощо, наявні в будь-якому текстовому середовищі, за допомогою яких автор переходить від однієї смислової частини до іншої.

Ще однією ключовою передумовою формування навичок антиципованого читання є вміння співвідносити зміст тексту із власними знаннями. При цьому очевидним є факт, що чим глибші знання з даної тематики, тим міцніші зв'язки утворюються між прочитаним матеріалом та накопиченими раніше знаннями.

За допомогою антиципації читач подумки може не лише проаналізувати прочитане, але й забігти наперед, передбачаючи, про що йтиметься в тексті далі. Така позиція викликає високу інтелектуальну активність, не дає відхилитися від змісту тексту, допомагає зрозуміти точку зору автора, а також помітити певні невідповідності та розбіжності між власними здогадками та авторською позицією. Все це сприяє не лише поглибленню знань, а й формує критичне мислення читача.

Розвиток такого читацького вміння як антиципація, тобто вміння передбачати зміст тексту за заголовком, зображенням та групою ключових слів, складати план можливих подій і навіть повного сценарію за текстом, розширення опису окремих аспектів з матеріалу, що опрацьовується, порівняння власних результатів з результатами одногрупників або з основною (офіційною) версією, є важливим, необхідним та доступним для викладача моментом в організації роботи з текстами. Не слід забувати, що професійне читання відіграє виключну роль у житті та діяльності фахівця, і наша мета – навчити студентів правильно працювати з фаховою іноземною літературою.

Література

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання у немовному ВНЗ : монографія / Г. В. Барабанова. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 315 с.
2. Бородіна Г. І. Комунікативно-орієнтоване навчання іноземної мови у немовному вузі / Г. І. Бородіна // Іноземні мови. – 2005. – № 2. – с. 28–30.

3. Коновалова Е. Ю. Речеведческие аспекты формирования умений учебного чтения в вузе / Е. Ю. Коновалова. – Режим доступа : www.rusnauka.com/23_D_2009/Philologia/49559.doc.html.

4. Медведєва С. О. Методологічні засади навчання антиципованому читанню / С. О. Медведєва, О. В. Зубенко // Сучасні лінгвістичні парадигми : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Горлівка : Горлівський інститут іноземних мов «ДВНЗ ДДПУ», 2014. – 412 с.

5. Мильчин А. Е. Мыслительные приемы, ведущие к глубокому пониманию текста / А. Е. Мильчин. – Режим доступа : http://www.elitarium.ru/2010/07/01/myslitelnye_priemy_ponimaniye_teksta.html.

6. Полякова А. А. Антиципація як методичний прийом на занятті з іноземної мови / А. А. Полякова. – Режим доступа : www.rusnauka.com/5_SWMN_2014/Philologia/1_156055.doc.htm.

7. Посталовский И. З. Предвосхищение при обучении чтению и письму / И. З. Посталовский. – Одесса : Изд-во «Весть», 1998. – 96 с.

8. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе : учеб.-метод. пособие для вузов / С. К. Фоломкина. – М. : Высшая школа, 1987. – 207 с.

Аннотація

Зубенко О.В., Медведєва С.А. Антиципированное чтение как неотъемлемая составляющая технологии продуктивного чтения.

Статья раскрывает сущность понятия «антиципированное чтение» и подчеркивает роль антиципации при формировании продуктивных навыков чтения, целью которых является не только получение информации, но также анализ и критическое осмысливание авторской точки зрения.

Ключевые слова: антиципация, антиципированное чтение, опережающее отображение, речевая деятельность, познавательная активность, продуктивное чтение, режим чтения, технологии и приемы чтения.

Анотація

Зубенко О.В., Медведєва С.О. Антициповане читання як невід'ємна складова технології продуктивного читання.

Стаття розкриває суть поняття „антициповане читання” та підкреслює роль антиципації при формуванні продуктивних навичок читання, метою яких є не лише здобуття інформації, але й аналіз та критичне осмислення авторської точки зору.

Ключові слова: антиципація, антициповане читання, випереджаюче відображення, мовленнєва діяльність, пізнавальна активність, продуктивне читання, режим читання, технології та прийоми читання.

Abstract

Zubenko O.V., Medvedeva S.A. Anticipating reading as an inseparable constituent of productive reading skills.

The article reveals the essence of the concept of “anticipating reading” and emphasizes the role of anticipation in the formation of productive reading skills, which aim is not only to receive information, but also to make deep analysis and critical reflection of the author’s point of view.

The authors touch upon the history of the concept “anticipation” analyzing different approaches to the notion studied both by the native and foreign scholars. Moreover, the importance of this notion is underlined by dwelling upon the role the anticipation plays in the process of foreign languages learning. It should be mentioned that foreign languages learning is a complex process the aim of which is to form basic language competences, reading being one of them. It goes without saying that every educated person must have well-developed reading skills. A specialist in every sphere, and an engineer, in particular, should possess certain skills to be able to find any information or data quickly without spending much time on the process of reading. So, it is clear that it is very useful and beneficial to have well-formed anticipating reading skills. The aims of such kind of reading are stated in the article, the main of which are: to understand the general idea and content of the text, to choose the main information, to guess the meaning of the unknown words, to summarize the text in a few words, etc.

The great part of the article is dedicated to the description of the productive reading technologies that ensure the quick and full understanding of the text. The authors define three basic stages of the text reading and understanding. They describe also the main types of the reading (such as intensive reading, extensive reading, scanning and skimming reading) and emphasize on the importance of each of them. Some useful techniques of anticipating reading formation are given here, too. Among them we can mention the tasks to entitle the text, to predict its content, to find key words, to finish the text, to answer the questions and so on.

The authors underline the importance of mastering anticipating reading skills as they lead not only to the basic information retrieving but also educate students and develop critical thinking

which is absolutely necessary for modern specialists, especially those who are to work at the sphere of engineering.

Key words: anticipation, anticipating reading, advanced reflection, speaking activity, cognitive activity, productive reading, reading mode, technologies and techniques of reading.

N. P. Khomenko, O. R. Yakovets

Vinnitsia. Ukraine

УДК 81'243

TEACHING STUDENTS EFFICIENT READING

Everybody agrees that the lion's share of information people get from reading of different sources ranging from Internet sites to books. With rapid development of information technologies every student connected with technical specialties especially IT specialists will have to read much in their future work because reading is more useful for them. Although only a small percentage will use the other skills.

Therefore, teaching reading is more meaningful and worthwhile. But in this connection we have to differentiate efficient reading from the traditional reading.

Reading is understood in terms of matching flexibility of an educated person as he performs all reading related tasks presented in his environment. These include: reading and understanding personal letters, business correspondence, official documents, journals, stories, academic textbooks, scientific and technical articles and reports. It means that the aim of reading classes is to produce efficient readers who have a flexibility in doing all reading-related tasks in their future environment.

Flexibility in reading includes flexibility in speech as well as comprehension. So, there are three reading speeds depending on their purpose, the difficulty of the material and the background of knowledge of students.

The first type of speed is study speed 200–300 words per minute. This is the slowest speed used for reading textbooks and different materials such as business documents, when the reader desires a high rate of understanding as well as good retention. In this type of reading the reader studies the material carefully not to miss a single point.

The second type is average reading speed used to read everyday materials such as newspapers, magazines and stories. At this speed the rate of comprehension is lowered. The readers can skip over paragraphs or even pages that don't interest them.

The third type of speed is skimming speed. This is the fastest speed when they wish to cover the material in a hurry and high comprehension is not required. So, as we can see speed and comprehension are inseparable in efficient reading. An efficient reader can't only read slowly with good comprehension but can also read fast with needed comprehension. Therefore, the major objective of efficient reading should be improving the average and skimming speeds of our students and helping them. Experiments show that a poor reader is that one who reads everything at the same slow speed and doesn't get much meaning from what he reads. So, the teachers should help students cultivate the ability to vary their speed in reading different materials for different purposes. In our opinion, the first thing for a teacher to do is to find out the weaknesses and problems of students. Through different diagnostic tests and observations students have 5 major reading problems:

1. Reading word by word relying on their visual information which greatly impedes their reading speed;
2. Focusing too much attention on form at the expense of meaning;
3. Paying too much attention to details and, as a result, they miss the main idea so, they see only trees instead of forest especially when they are to write abstract or resume;
4. A small reading vocabulary;
5. Limited background knowledge.

In this situation the task before a teacher is to help students change their reading habits by teaching them efficient reading skills. An effective way to do it is through guided reading. This term refers to timed reading conducted in class under teacher's control. Students cannot only learn how to read in different ways at different speeds for different purposes and a teacher can give them prompt help by correcting reading habits such as subvocalization and pointing at the words they read.

1. Word attack skills.

a) Using context clues. This includes the meaning of other words such as synonyms and antonyms;

b) Using structural information. This refers to word building. An analysis of the stems and affixes of words can help our students get the meaning of the most unfamiliar words with different affixes and in time the majority of readers can differentiate one part of speech from another.

2. Reading in meaningful units. One of the factors that determine reading speed and comprehension is the number of words the eyes can see at one glance. The more words the students can see and comprehend, the greater will be their reading speed and the better will be their comprehension. Students should be able to read in meaningful units instead of isolated words. The efficient way to train students in meaningful units is to split a sentence into sense groups and make students fix their eyes on the middle of each sense group arranged in separate lines.

3. Distinguishing general statements from specific details. General statements usually contain main ideas, and specific details are usually explanations and examples that support the general statements. Therefore, general statements are more important in comprehension. Very often they are introduced by signal words such as *in general, above all, in conclusion, and it can be seen that*. Students should learn to focus their attention on these signal words.

4. Scanning. The key to scanning is to decide exactly what kind of information students are looking for and where to find it. This is a useful skill to pay attention to specific item of information that we need, such as a date, a figure, a name or a particular skill. In scanning readers focus their search on the information they want, passing quickly over all the irrelevant material. A useful way to teach this skill is to have students search for some specific information. At classes a teacher can give different CVs which students have to scan and say which ones are properly written or some students act as employers and their task is to look through different resumes or CVs of the applicants and to find out which one is the best suitable for the position and then to ask students to explain how they have done it.

5. Skimming. This is the technique people generally use to determine if an article or a book merits a more careful and thorough reading. The difference between

skimming and scanning is that in skimming we are not locating specific, isolated and scattered items of information; what we are trying to get is the general, overall idea of a text or a paragraph. Students of technical specialties are interested in such kind of reading very much because when preparing different reports they have to look through many texts to choose the needed ones. There are some tasks which teachers usually offer to students. For instance, students are given five or six small texts to read them and say in one sentence the main idea or if we are short of time the texts have the ready sentences with the main idea and the students have to choose which one is correct.

6. Recognizing organizational patterns. The logical structure of the passage is often signaled by textual connectors. The most common organizational patterns are: cause effect, definition, prediction, generalization, description, sequence of events, hypothesis and evidence each of it has its characteristic, textual connectors which is the best indicator of the idea.

7. Inference and conclusion. Conclusion is different from inference in that the former is based on putting stated facts together whereas the latter is based on deduction of what is implied from what is stated. For example: from three statements: a) noise prevents people from sleeping; b) noise interrupts sleeping; c) noise can reduce the quality of sleep we can conclude that noise is harmful for sleeping. So, the reader should summarize the stated facts in one sentence. Sometimes students have problems with summarizing especially in one sentence and teachers should focus on developing this skill.

8. Evaluation and appreciation. This is the highest level of comprehension skills. The reader not only has to thoroughly understand what he has read but also to analyze and synthesize it so as to form his own opinion. To evaluate, the reader has to read critically and the essence of critical reading is to consider what, why and for the author has written. To appreciate, the reader has to understand the author's tone, attitude, to recognize his literary devices and to see his humour, irony or satire. Evaluation is a useful skill for reading academic essays whereas appreciation is useful in reading literary works.

Efficient reading is based on the psycholinguistic models of reading proposed by Goodman and Smith. According to their concept reading is a psycholinguistic guessing game that involves an interaction between thought and language [2, p. 13]. Based on the psycholinguistic models of Goodman and Smith, Cody has developed a model of efficient reading which depends on the successful interaction among three factors: higher level conceptual abilities, background knowledge and process strategies. Efficient reading is possible because the fluent reader doesn't read letter by letter nor word by word but in meaningful units. By looking at a sample of the text he can predict the meaning of a larger part of it based on his prior knowledge of the subject. Then he looks at the other part of the text to confirm his prediction.

In our opinion, students must see the value of group work. Like all language learning activities group work is more likely to go well if it is properly planned. Several factors work together to result in group work where everyone involved is interested, active and thoughtful. If these factors agree with each other, then group work is likely to be successful. It allows students to develop fluency in the discussion different topics and gives the opportunity to learn communicative strategies. Under guided reading and discussion of the texts students in the class are able to

- ✓ get more opportunity to talk;
- ✓ hear more English;
- ✓ get a chance to be a leader;
- ✓ learn to respect different ideas and opinions;
- ✓ have to think to solve some problems in role games, for example;
- ✓ to learn more vocabulary words;
- ✓ ask different kinds of questions;
- ✓ to learn more about each other and that's interesting.

In conclusion, it should be said that all these skills enable the reader to work at the text, understand it in a good way and make his own point of view. Even the students with different level of knowledge working in the class start to share their impressions not being afraid of making mistakes. And the teacher should encourage their eagerness to read texts more attentively and then to take part in the discussion especially in role games where students-participants can try themselves in different

situations. When reading students can also revise grammar and vocabulary. Therefore, we would like to say that teaching efficient reading is very important for those who must find the required material among the vast amount of information.

Literature

1. Coady J. A psycholinguistic model of the ESL reader : Hypotheses, organization and practice / J. Coady. – Cambridge University Press, 1979. – 146 p.
2. Goodman K. Psycholinguistic guessing game : Language and literacy / K. Goodman. – Cambridge University Press, 1982. – 180 p.
3. Smith F. Reading / F. Smith. – Cambridge University Press, 1981. – 277 p.

Аннотация

Хоменко Н.П., Яковец О.Р. Обучение студентов эффективному чтению.

Обучение эффективному чтению особенно важно для студентов технических специальностей, которые должны выбрать нужный материал из огромного количества информации. В работе представлены разные концепции, основанные на психолингвистическом методе обучения чтению. Особенное внимание уделяется чтению под руководством преподавателя, что намного лучше помогает студентам понять содержание материала, а также высказать свою точку зрения на английском языке.

Ключевые слова: психолингвистический метод, гибкость, скорость, руководство, оценка.

Анотація

Хоменко Н.П., Яковець О.Р. Навчання студентів ефективному читанню.

Навчання ефективному читанню надзвичайно важливе для студентів технічних спеціальностей, які мають вибрати необхідний матеріал з величезної кількості інформації. У роботі представлені різні концепції, основані на психолінгвістичному методі навчання читанню. Особлива увага приділяється читанню під керівництвом викладача, що допомагає студентам краще зрозуміти зміст матеріалу та висловити свою точку зору англійською мовою.

Ключові слова: психолінгвістичний метод, гнучкість, швидкість, керівництво, оцінка.

Abstract

Khomenko N.P., Yakovets O.R. Teaching students efficient reading.

The article is dedicated to the importance of teaching students of technical specialties efficient reading since in future the majority of them will have to look through the vast amount of

information and be able to fetch the material they need. The actuality of the given problem does not arouse any doubt because the quick orientation in the great flow of data is one of the urgent and the most difficult tasks the young specialists will face in their work after graduating from the university. The authors analyze the last investigations which initiated the solving of this problem and refer to them. The connection of the problem with practical work is pointed out in the paper.

Taking into consideration the role of the teacher when teaching efficient reading, the authors focus on it as a separate aspect of mastering a foreign language and point to its importance in the work with technical literature. The effective way to teach reading is summarized when improving reading skills of any student begins with identifying his weaknesses and then implementing appropriate methods for strengthening these skills. It is obvious that some of these problems result from intensive reading. The students are so used to thorough approach of analyzing words, phrases and sentences before tackling meaning that they generally equate the intensive study of the structure of a text to complete comprehension of its meaning. It takes some time to convince them that slow word by word reading does not mean efficient reading and that by concentrating on every word they delay the transmission of information from their short term memory to their long term one which results in poor comprehension.

Special attention is paid to the group work under teacher's guide. Through guided reading one can teach different efficient reading skills which are described by the authors with comments on each of them. Besides, the authors of the article share their practical experience which they implement in their work at classes using different types of efficient reading and making students interact with their classmates in English, express not only their points of view but also respect different ideas and opinions. It is stressed that the major responsibilities teachers have in group learning are to design and set up practice situations through role games.

In conclusion, it should be said that efficient reading is a very perspective area of investigation in teaching how to work with literature on specialty.

Key words: psycholinguistic method, flexibility, reading speed, guide, appreciation.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Архіпова І.М. – кандидат філологічних наук, доцент, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Бєліцька Є.М. – кандидат філологічних наук, доцент, директор Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Владимирова Т.Є. – доктор філологічних наук, професор, Інститут російської мови та культури МДУ ім. М.В. Ломоносова (Росія).

Вяхк І.А. – кандидат філологічних наук, доцент; *Медведєва С.О.* – старший викладач, Вінницький національний технічний університет (Україна).

Габідулліна А.Р. – доктор філологічних наук, професор, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Гапотченко Н.Є. – кандидат філологічних наук, доцент, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Горлова О.В. – кандидат філологічних наук, доцент, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Зоз О.А. – кандидат філологічних наук, доцент, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Зубенко О.В. – старший викладач; *Медведєва С.О.* – старший викладач, Вінницький національний технічний університет (Україна).

Косова В.О. – доктор філологічних наук, професор, Прешовський університет (Словачія).

Мокра О.М. – кандидат філологічних наук, доцент, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Попов Р.В. – кандидат філологічних наук, доцент, САФУ ім. М.В. Ломоносова (Росія).

Сегал Н.О. – кандидат філологічних наук, доцент; *Коротких Ю.С.* – студент, КФУ ім. В.І. Вернадського, Таврійська академія (Крим).

Ходоренко А.В. – доктор філологічних наук, професор, Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара (Україна).

Хоменко Н.П. – старший викладач; *Яковець О.Р.* – старший викладач, Вінницький національний технічний університет (Україна).

Шутова О.О. – кандидат філологічних наук, доцент, ФДБОУ ВО «Севастопільський державний університет» (Крим).

Ясинецька О.А. – кандидат філологічних наук, доцент, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Архипова И.М. – кандидат филологических наук, доцент, Горловский институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (Украина).

Белицкая Е.Н. – кандидат филологических наук, доцент, директор Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (Украина).

Владимирова Т.Е. – доктор филологических наук, профессор, Институт русского языка и культуры МГУ им. М.В. Ломоносова (Россия).

Вяхк И.А. – кандидат филологических наук, доцент; *Медведева С.А.* – старший преподаватель, Винницкий национальный технический университет (Украина).

Габидуллина А.Р. – доктор филологических наук, профессор, Горловский институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (Украина).

Гапотченко Н.Е. – кандидат филологических наук, доцент, Горловский институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (Украина).

Горлова Е.В. – кандидат филологических наук, доцент, Горловский институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (Украина).

Зоз Е.А. – кандидат филологических наук, доцент, Горловский институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (Украина).

Зубенко О.В. – старший преподаватель; *Медведева С.А.* – старший преподаватель, Винницкий национальный технический университет (Украина).

Косова В.А. – доктор филологических наук, профессор, Прешовский университет (Словакия).

Мокрая О.Н. – кандидат филологических наук, доцент, Горловский институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (Украина).

Попов Р.В. – кандидат филологических наук, доцент, САФУ им. М.В. Ломоносова (Россия).

Сегал Н.А. – кандидат филологических наук, доцент; *Коротких Ю.С.* – студент, КФУ им. В.И. Вернадского, Таврическая академия (Крым).

Ходоренко А.В. – доктор филологических наук, профессор, Днепропетровский национальный университет им. Олесь Гончара (Украина).

Хоменко Н.П. – старший преподаватель; *Яковец О.Р.* – старший преподаватель, Винницкий национальный технический университет (Украина).

Шутова О.А. – кандидат филологических наук, доцент, ФГБОУ ВО «Севастопольский государственный университет» (Крым).

Ясинецкая Е.А. – кандидат филологических наук, доцент, Горловский институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (Украина).

AUTHORS

Arkipova I.M. – Candidate of Philology, Associate Professor, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University” (Ukraine).

Bielitska Y.N. – Candidate of Philology, Associate Professor, the Head of Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University” (Ukraine).

Habidullina A.R. – Doctor of Philology, Professor, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University” (Ukraine).

Hapotchenko N.Y. – Candidate of Philology, Associate Professor, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University” (Ukraine).

Horlova O.V. – Candidate of Philology, Associate Professor, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University” (Ukraine).

Khodarenko A.V. – Doctor of Philology, Professor, O. Honchar Dnipropetrovsk National University (Ukraine).

Khomenko N.P. – Senior Lecturer; *Yakovets O.R.* – Senior Lecturer, Vinnitsa National Technical University (Ukraine).

Kosova V.A. – Doctor of Philology, Professor, Preshovsky University (Slovakia).

Mokraya O.N. – Candidate of Philology, Associate Professor, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University” (Ukraine).

Popov R.V. – Candidate of Philology, Associate Professor, M.V. Lomonosov NAFU (Russia).

Sehal N.A. – Candidate of Philology, Associate Professor; *Korotkikh Y.S.* – student, Tavrida National V.I. Vernadsky University (Crimea).

Shutova O.A. – Candidate of Philology, Associate Professor, Sevastopol State University (Crimea).

Vladimirova T.Y. – Doctor of Philology, Professor, The Institute of the Russian Language and Culture of M.V. Lomonosov Moscow State University (Russia).

Vyakhk I.A. – Candidate of Philology, Associate Professor; *Medvedeva S.A.* – Senior Lecturer, Vinnitsa National Technical University (Ukraine).

Yasynetska O.A. – Candidate of Philology, Associate Professor, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University” (Ukraine).

Zoz Y.A. – Candidate of Philology, Associate Professor, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University” (Ukraine).

Zubenko O.V. – Senior Lecturer; *Medvedeva S.A.* – Senior Lecturer, Vinnitsa National Technical University (Ukraine).

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Збірник наукових праць „Лінгвістичний вісник” публікує статті філологічного спрямування (мовознавство, перекладознавство, текстознавство). Робочі мови наукового збірника – українська, російська, білоруська, польська, англійська, французька, німецька, іспанська.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20645-10465Р
ISSN 2313-6081 (Print).

Згідно з п. 3 Постанови Президії ВАК УКРАЇНИ №7-05/1 від 15.01.2003 р. до друку приймаються наукові статті з необхідними структурними елементами:

- **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, і на які спирається автор;
- **виділення невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується означена стаття;
- **формулювання цілей статті** (постановка завдання);
- **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **висновки з даного дослідження і перспективи** подальших розвідок у даному напрямку.

Макет сторінки, типографські погодження

Для оригінал-макету використовується формат А 4.

- обсяг – 6-12 сторінок;
- шрифт – Times New Roman – 14 пт;
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- абзацний відступ – 1,25 см;
- береги – 2 см;
- сторінки не нумеруються, текст друкується без переносів;
- на першому рядку у правому куті друкуються **ініціали, прізвище**. На наступному рядку у правому куті – **назва міста**. На третьому рядку у лівому куті – УДК. На наступному рядку друкується **НАЗВА СТАТТІ** (відцентрована). Після назви – текст статті;
- для стилістичного виділення фрагментів тексту слід використовувати *курсив*;
- посилання в тексті подаються в квадратних дужках із зазначенням порядкового номеру джерела зі списку літератури та номеру сторінки [1, с. 37–38], багатотомні джерела – [5, т. 2, с. 53] (**функція “виноска” не використовується**);
- через один рядок після тексту статті подається **Література** (за абеткою);
- завершують публікацію через один рядок після списку літератури **дві анотації російською та українською мовами** (кожна анотація до десяти рядків з ключовими словами); слідом **реферат** англійською

мовою (450-500 слів) з ключовими словами – *курсив* (шрифт – Times New Roman – 12 пт);

- ілюстрації додаються окремим файлом.

Зразок оформлення статті

А. А. Иванов
Харьков. Украина

УДК 81'1=16+81' 373.2+81' 373.21

ПРОПРИАЛЬНАЯ ЛЕКСИКА КАК ОБЪЕКТ НАУЧНОГО ИЗУЧЕНИЯ

Текст статті.

Литература

1. Веселовский С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии / С. Б. Веселовский. – М. : Наука, 1974. – 382 с.
2. Горбаневский М. О некоторых противоречиях в трактовке национально-культурной принадлежности антропонимов и топонимов / М. Горбаневский, В. Максимов // Ономастика Поволжья : мат-лы X Международной конференции, 12–14 сентября 2006 г. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2006. – С. 37–44.

Аннотация

Автор. Название статьи (на русском языке)

Текст аннотации на русском языке (объем – до десяти строчек)

Ключевые слова:

Анотація

Автор. Назва статті (українською мовою)

Текст анотації українською мовою (обсяг – до десяти рядків)

Ключові слова:

Abstract

Author. The title of the article (in English)

Abstract (in English) (450-500 words)

Key words:

До редколегії надавати такі матеріали:

- роздрукований текст статті з анотаціями та ключовими словами;
- роздруковані відомості про автора(ів): прізвище, ім'я, по батькові; учений ступінь, звання; місце роботи і посада; домашня адреса, контактний телефон, адреса e-mail;
- рецензія наукового керівника для авторів, які не мають наукового ступеня (за підписом кандидата або доктора наук з відповідного профілю; підпис засвідчується печаткою);
- диск з текстом статті, виконаним у текстовому редакторі Word і збереженим у форматі RTF, анотаціями англійською, російською й українською мовами з ключовими словами (RTF) та відомостями про автора(ів).

Відомості про автора(ів)

<i>Прізвище, ім'я, по батькові</i>	
<i>Науковий ступінь</i>	
<i>Вчене звання</i>	

<i>Повна назва організації, де працює автор</i>	
<i>Назва підрозділу</i>	
<i>Посада</i>	
<i>Поштова адреса організації</i>	
<i>Номер телефону організації</i>	
<i>Домашня адреса</i>	
<i>Номер телефону автора(ів)</i>	
<i>E-mail</i>	
<i>Назва статті</i>	

Статті докторів наук без співавторства друкуються безкоштовно.

Статті, які не відповідають вимогам оформлення, до друку не приймаються.

Науковий редактор збірника – д. філол. н., проф. Алла Рашатівна Габідулліна, e-mail: ar_gabi54@mail.ru, тел: +38 (050) 292-22-76.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

Сборник научных работ «Лингвистический вестник» публикует статьи филологического направления (языкознание, переводоведение, текстоведение). Рабочие языки научного сборника – украинский, русский, белорусский, польский, английский, французский, немецкий, испанский.

Свидетельство о государственной регистрации КВ № 20645-10465Р
ISSN 2313-6081 (Print).

Согласно п. 3 Постановления Президиума ВАК УКРАИНЫ №7-05/1 от 15.01.2003 г. к печати принимаются научные статьи с необходимыми структурными элементами:

- **постановка проблемы** в общем виде и ее связь с важными научными или практическими заданиями;
- **анализ последних достижений и публикаций**, в которых впервые освещена проблема, на которую ссылается автор;
- **выделение нерешенных ранее частей общей проблемы**, которой посвящена данная статья;
- **формулировка целей статьи** (постановка задания);
- **изложение основного материала исследования** с полным обоснованием полученных научных результатов;
- **выводы из данного исследования и перспективы** дальнейшей работы в указанном направлении.

Макет страницы, типографские согласования

Для оригинал-макета используется формат А 4.

- объем – 6-12 страниц;
- шрифт – Times New Roman – 14 пт;
- межстрочный интервал – 1,5;
- абзацный отступ – 1,25 см;
- поля – 2 см;
- страницы не нумеруются, текст печатается без переносов;
- в первой строке страницы в правом углу печатаются **инициалы, фамилия**. Во второй строке в правом углу – **название города**. В третьей строке в левом углу – **УДК**. В следующей строке печатается **НАЗВАНИЕ СТАТЬИ** (по центру). После названия – текст статьи;
- для стилистического выделения фрагментов текста следует применять начертание *курсив*;
- ссылки в тексте подаются в квадратных скобках с указанием порядкового номера источника в списке литературы и номера страницы [1, с. 37–38], многотомные источники – [5, т. 2, с. 53] (**функция “выноска” не используется**);
- через одну строку после текста статьи подается **Литература** (в алфавитном порядке);
- завершают публикацию через одну строку после списка литературы **две аннотации на русском и украинском языках** (каждая аннотация

до десяти строк с ключевыми словами); следом **реферат** (450-500 слов) на английском языке с ключевыми словами – начертание *курсив* (шрифт – Times New Roman – 12 пт);

- иллюстрации подаются отдельным файлом.

Пример оформления статьи

А. А. Иванов
Харьков. Украина

УДК 81'1=16+81' 373.2+81' 373.21

ПРОПРИАЛЬНАЯ ЛЕКСИКА КАК ОБЪЕКТ НАУЧНОГО ИЗУЧЕНИЯ

Текст статьи.

Литература

1. Веселовский С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии / С. Б. Веселовский. – М. : Наука, 1974. – 382 с.
2. Горбаневский М. О некоторых противоречиях в трактовке национально-культурной принадлежности антропонимов и топонимов / М. Горбаневский, В. Максимов // Ономастика Поволжья : мат-лы X Международной конференции, 12–14 сентября 2006 г. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2006. – С. 37–44.

Аннотация

Автор. Название статьи (на русском языке)

Текст аннотации на русском языке (объем – до десяти строчек)

Ключевые слова:

Анотація

Автор. Назва статті (українською мовою)

Текст анотації українською мовою (обсяг – до десяти рядків)

Ключові слова:

Abstract

Author. The title of the article (in English)

Abstract (in English) (450-500 words)

Key words:

В редколлегию подавать такие материалы:

- распечатанный текст статьи с аннотациями и ключевыми словами;
- распечатанные сведения об авторе(ах): фамилия, имя, отчество; ученая степень, звание; место работы и должность; домашний адрес, контактный телефон, адрес e-mail;
- рецензия научного руководителя для авторов, которые не имеют ученой степени (с подписью кандидата или доктора наук соответствующего профиля; подпись заверяется печатью);
- диск с текстом статьи, выполненным в текстовом редакторе Word и сохраненным в формате RTF, аннотациями на английском, русском и украинском языках с ключевыми словами (RTF) и сведениями об авторе(ах).

Сведения об авторе (авторах)

<i>Фамилия, имя, отчество</i>	
<i>Научная степень</i>	
<i>Ученое звание</i>	
<i>Полное название организации, в которой работает(ют) автор(ы)</i>	
<i>Название подразделения</i>	
<i>Должность</i>	
<i>Почтовый адрес организации</i>	
<i>Номер телефона организации</i>	
<i>Домашний адрес</i>	
<i>Номер телефона автора(ов)</i>	
<i>E-mail</i>	
<i>Название статьи</i>	

Статьи докторов наук без соавторства печатаются бесплатно.

Статьи, которые не отвечают требованиям оформления, к печати не принимаются.

Главный научный редактор сборника – д. филол. н., проф. Габидуллина Алла Рашатовна, e-mail: ar_gabi54@mail.ru, тел: +38 (050) 2922276.

INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS

“Linguistic Visnyk” covers several branches of theoretical linguistics, including syntax, morphology, semantics and stylistics. The working languages are Russian, Ukrainian, Byelorussian, Polish, English, French, German, Spanish.

State registration license KB № 20645-10465P

ISSN 2313-6081 (Print).

Information for the Authors

Articles accepted for publication in “Linguistic Visnyk” must contain new and relevant information of the original nature, with the results of scientific and scientific-practical researches and correspond to the thematic profile of the journal. Submitted materials must not be published earlier in other prints.

In compliance with the Requirements of Higher Attestation Commission, the authors of the articles, submitted for publication in the scientific journal, should stick to the following rules:

- the manuscript’s volume should be 6-12 pages (A 4);
- the article should be submitted in one copy (line spacing – 1,5, print – Times New Roman, type size – 14, margins – 2 centimeters, indented line – 1,25 centimeters, without extra omissions, line break; hyphen and dash should not be confused (install automatic hyphenation));
- in the right top corner initials and surname of the author (authors) must be printed in bold print; below must be the name of the city / town; the title of the article must be placed in the centre of a line, in bold type;
- the articles should be supported by a review of a scientific tutor (for young scholars).

Sample

А. А. Иванов
Харьков. Украина

УДК 81’1=16+81’ 373.2+81’ 373.21

ПРОПРИАЛЬНАЯ ЛЕКСИКА КАК ОБЪЕКТ НАУЧНОГО ИЗУЧЕНИЯ

The text of the article.

Literature

1. Веселовский С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии / С. Б. Веселовский. – М. : Наука, 1974. – 382 с.
2. Горбаневский М. О некоторых противоречиях в трактовке национально-культурной принадлежности антропонимов и топонимов / М. Горбаневский, В. Максимов // Ономастика Поволжья : мат-лы X Международной конференции, 12–14 сентября 2006 г. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2006. – С. 37–44.

Аннотация

Author. The title of the article in Russian.

Abstract in Russian (no more than 10 lines)

Key words:

Анотація

*Author. The title of the article in Ukrainian.
Abstract in Ukrainian (no more than 10 lines)
Key words:*

Abstract

*Author. The title of the article in English.
Abstract in English (450-500 words)
Key words:*

The article must be accompanied by a CD with the text of the article and 3 abstracts (Word; RTF); tables, schemes, figures and diagrams must be written on a separate sheet of paper and in a separate file, numbered and titled; references must be formed as a bibliographic list at the end of the article in the alphabetical order. References are given in square brackets with the number of the source and page (for example, [3, c. 50–51]).

Manuscript is attached by:

- the required documents;
- author’s reference – name, surname and patronymic name (full), official name of job place, position, scientific degree, scientific rank, data for communication with the author (phone numbers, e-mail);
- 2 abstracts (no more than 10 lines) and key words (5-7) in Ukrainian and Russian (including the title); then Abstract (450-500 words) in English with key words should contain a brief structure of the article and the following aspects of its content: subject, theme, aim of research; method and methodology for conducting research; results of research; sphere of application of the results.

The article must include the conceptual / theoretical underpinning, relating to the previous research, methodology, the context, findings / results and value of your research for your potential audience.

The authors are responsible for selection and validity of the information, facts, quotations, statistic and sociological data, geographical names, proper names, and other information. Published materials may not coincide with the opinion of the editors, Board of editors, as far as they are open to discussion. The Visnyk Editorial Board does not return the manuscripts of the articles and floppy discs.

Author’s Reference

<i>Name, surname and patronymic name (full)</i>	
<i>Scientific degree</i>	
<i>Scientific rank</i>	
<i>Official name of job place</i>	
<i>Department</i>	
<i>Position</i>	
<i>Address of the institution</i>	
<i>Telephone number of the institution</i>	
<i>Home address</i>	
<i>Telephone number of the author(s)</i>	
<i>E-mail</i>	

<i>The title of the article</i>	
---------------------------------	--

Please note that the Visnyk Editorial Board reserves the right to deny the publication of the articles that is inadequately formatted; articles of doctors of philosophy (without a co-authorship) are printed free of charge.

The chief editor is Dr. Gabidullina Alla, e-mail: ar_gabi54@mail.ru; phone number: +38(050) 29 222 76.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ

Архіпова І.М.

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО
ВІДСТУПУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....5

Беліцька Є.М.

ТЕОРІЇ ІМЕН ДЖ. МІЛЛА ТА Г. ФРЕГЕ: КОГНІТИВНА
ПЕРСПЕКТИВА.....14

Владимирова Т.Є.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ПРЕСУПОЗИЦІЯ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ
КОМУНІКАЦІЇ.....24

Габідулліна А.Р.

КАЛАМБУР У КРЕОЛІЗОВАНОМУ ТЕКСТІ.....39

Гапотченко Н.Є.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ *ФРАНКОФОНІЯ* У
ФРАНКОМОВНИХ ПИСЕМНИХ ОФІЦІЙНИХ ДИСКУРСАХ.....50

Зоз О.А.

ЧАСОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІНІЙНО-ІНФОРМАТИВНОГО ПЛАНУ
ДІАЛОГІЧНОГО ТЕКСТУ.....60

Косова В.О.

ОНОМАСІОЛОГІЧНІ КАТЕГОРІЇ ТА ФОРМИ ЇХНЬОЇ
СИСТЕМНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ.....68

Мокра О.М.

ЕТНОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ФРАНЦУЗЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ.....81

Попов Р.В.

КОНОТАТИВНІ МІКРОТОПОНІМИ: ОСОБЛИВОСТІ
СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ.....91

Сегал Н.О., Коротких Ю.С.

ПРЕЦЕДЕНТНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ-ТОПОНІМОМ У
ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНИХ ЗМІ.....99

Ходоренко А.В.

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО АНАЛІЗУ НАРАТИВУ.....107

Шутова О.О.

КАТЕГОРІЯ МОДАЛЬНОСТІ У ПОВЧАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ...115

Ясинецька О.А.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК
ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ.....121

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН			
<i>Вяхк І.А., Медведєва С.О.</i>			
ГЛОСАРІЙ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЗ ДАНИХ.....133			
<i>Горлова О.В.</i>			
ПРОБЛЕМА	ВИБОРУ	МЕТОДІВ	НАВЧАННЯ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....140			
<i>Зубенко О.В., Медведєва С.О.</i>			
АНТИЦИПОВАНЕ ЧИТАННЯ ЯК НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА			
ТЕХНОЛОГІЇ ПРОДУКТИВНОГО ЧИТАННЯ.....147			
<i>Хоменко Н.П., Яковець О.Р.</i>			
НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЕФЕКТИВНОМУ ЧИТАННЮ.....154			
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....161			
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....162			
AUTHORS.....163			

Наукове видання

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Випуск 3

Відповідальний редактор А.Р. Габідулліна
Відповідальний секретар В.О. Андрущенко
Комп'ютерне верстання та макетування О. Журавльова

*За зміст і достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших відомостей відповідають автори*

Підписано до видання 22.05.2015 р.
Формат 60x90 1/8. Папір 80 г/м.
Ум. друк. арк. 18,83. Обл.-вид. арк. 20,25.
Тираж 100 прим. Зам. № 536.

Видавництво ПП «Колегія»
Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта видавничої справи
ДК № 2436 від 16.02.2006 р.